

Univerzita Karlova v Praze
Fakulta sociálních věd

Institut ekonomických studií

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Ekonomická geografie, regionální politika Evropské unie a
potenciál pro její uplatnění v České republice

Vypracoval: Libor Čížek
Vedoucí: Doc. Ing. Vladimír Benáček CSc.
Akademický rok: 2005/2006

Abstrakt

Proces ekonomické integrace vede k poklesu transakčních nákladů mezi regiony a následně ovlivňuje ekonomickou geografii celého území. Podle nové ekonomické geografie může tento proces způsobit nárůst regionálních disparit spolu s růstem specializace regionů a geografické koncentrace ekonomických odvětví. Opíraje se o závěry této větve ekonomické teorie nejdříve uvádíme empirické poznatky o vývoji ekonomické geografie evropských regionů. Posléze podrobněji analyzujeme vývoj ekonomické geografie českých regionů. Docházíme ke zjištění, že regionální disparity v ČR prudce a trvale narůstají, nicméně tento průběh je způsoben především dynamikou hlavního města. Dalším závěrem naší empirické analýzy je, že český zpracovatelský průmysl prodělal v 90. letech poměrně výrazný pokles geografické koncentrace, přičemž tento proces byl doprovázen snížením míry specializace regionálních ekonomik. V posledním období však jak specializace regionů, tak i koncentrace průmyslu souhrnně spíše stagnují. V poslední části potom vyvozujeme z našich zjištění implikace pro strategii uplatnění politiky soudržnosti v České republice.

Abstract

Title: „Economic Geography, Regional Policy of the European Union and its Potential for the Czech Republic“

Deepening of economic integration leads to a fall of transaction costs between regions and consequently affects the economic geography of the whole territory. According to the new economic geography this process can bring alongside a rise in regional inequality, in specialization of regions and in geographic concentration of industries. Taking as a basis the theoretical foundations of this branch of economic theory we first review the empirical evidence on the changing pattern of the economic geography of the European regions. Afterwards we analyze in detail the evolution of the economic geography of Czech regions. First, we find that regional disparities are sharply rising but mainly due to the dynamics of the capital city. Second, we find that the Czech manufacturing sector underwent in the 90's a relatively strong deconcentration and this process was accompanied by a decrease in the specialization of the regional economies. Nowadays both regional specialization as well as concentration of industries are on the whole rather stagnating. We then discuss the implications of our findings for the design of the Cohesion policy in the Czech Republic.

Obsah:

<u>ÚVOD .....</u>	<u>4</u>
<u>I. POZNATKY NOVÉ EKONOMICKÉ GEOGRAFIE .....</u>	<u>6</u>
I.1 ODLIŠNOSTI OD TRADIČNÍ TEORIE OBCHODU	6
I.2 EFEKT AGLOMERACE	7
I.2.A AGLOMERAČNÍ SÍLY	8
I.2.B DISPERZNÍ SÍLY	10
I.3 ODVĚTVOVÁ SPECIALIZACE.....	12
I.4 TEORETICKÉ PŘÍSTUPY ZAHRNÚJÍCÍ ENDOGENNÍ RŮST	15
<u>II. EKONOMICKÁ GEOGRAFIE EVROPSKÉ UNIE A JEJÍ VÝVOJ .....</u>	<u>20</u>
II.1 REGIONÁLNÍ KONVERGENCE V EU	20
II.1.A KONVERGENCE STÁTŮ A NÁRŮST REGIONÁLNÍCH DISPARIT	20
II.1.B POTENCIÁLNÍ TRADE-OFF MEZI REGIONÁLNÍ DISPARITOU A NÁRODNÍM RŮSTEM	26
II.1.C NESOULAD GEOGRAFIE PŘÍJMŮ A GEOGRAFIE EKONOMICKÝCH AKTIVIT.....	28
II.2 SPECIALIZACE A KONCENTRACE.....	29
II.2.A SPECIALIZACE ZEMÍ A REGIONŮ	29
II.2.B KONCENTRACE PRŮMYSLU V ZEMÍCH A REGIONECH.....	30
II.2.C MOŽNÉ VÝSLEDKY INTEGRACE.....	35
II.2.D TECHNOLOGIE, INOVACE, KVALITA A HOSPODÁŘSKÝ RŮST	37
<u>III. EKONOMICKÁ GEOGRAFIE ČESKÉ REPUBLIKY A JEJÍ VÝVOJ .....</u>	<u>45</u>
III.1 KONVERGENCE ČESKÝCH REGIONŮ	45
III.1.A ZTRACENÁ DEKÁDA ČESKÝCH REGIONŮ?	45
III.1.B VÝVOJ REGIONÁLNÍCH DISPARIT	47
III.2 SPECIALIZACE REGIONŮ A KONCENTRACE PRŮMYSLU.....	52
III.2.A SPECIALIZACE REGIONŮ	54
III.3 KONCENTRACE PRŮMYSLU	59

III.4	FAKTORY REGIONÁLNÍ KONKURENCESCHOPNOSTI.....	63
IV.	<u>EVROPSKÁ REGIONÁLNÍ POLITIKA A JEJÍ POTENCIÁL PRO ČESKÉ REGIONY.....</u>	<u>71</u>
IV.1	SOUČASNÁ PODOBA EVROPSKÉ REGIONÁLNÍ POLITIKY	71
IV.1.A	STRUČNÁ HISTORIE	71
IV.1.B	REGIONÁLNÍ POLITIKA DNES	72
IV.2	POSLÁNÍ A ODŮVODNĚNÍ EVROPSKÉ REGIONÁLNÍ POLITIKY.....	75
IV.2.A	JEJÍ FORMÁLNÍ A TEORETICKÉ UKOTVENÍ.....	75
IV.2.B	EVROPSKÁ REGIONÁLNÍ POLITIKA VE SVĚTLE NOVÉ EKONOMICKÉ GEOGRAFIE.....	77
IV.3	DOPAD POLITIKY SOUDRŽNOSTI	81
IV.4	POTENCIÁL POLITIKY HOSPODÁŘSKÉ A SOCIÁLNÍ SOUDRŽNOSTI PRO ČESKOU REPUBLIKU	86
IV.4.A	VÝCHOZÍ SITUACE.....	86
IV.4.B	POTENCIÁLNÍ DOPAD POLITIKY HSS v ČR.....	88
IV.4.C	PODMÍNKY PRO MAXIMALIZACI DOPADU POLITIKY SOUDRŽNOSTI	90
	<u>ZÁVĚR.....</u>	<u>99</u>
	<u>PŘÍLOHY .....</u>	<u>107</u>

Úvod

Za posledních dvacet let evropská integrace značně pokročila: byl prakticky dokončen jednotný trh, většina zemí Evropské unie přijala jednotnou měnu. V době zavádění těchto reforem přitom mezi evropskými regiony existovaly značné rozdíly v jejich bohatství. Prohloubení hospodářské integrace vzbuzovalo obavu, že kladné efekty z ní plynoucí nebudou rozděleny rovnoměrně a rozdíly mezi regiony se ještě zvětší. Tato obava stála u zrodu evropské Politiky hospodářské a sociální soudržnosti (HSS), která se postupně stala druhou nejvýznamnější výdajovou složkou evropského rozpočtu, z něhož ukrájí dnes více jak třetinu.

Riziko polarizace regionů v průběhu hospodářské integrace potvrzuje i ekonomická teorie. Na tuto možnost upozorňovaly například v 50. letech práce ekonomů z oboru ekonomie hospodářského rozvoje a stranou zájmu nezůstává ani dnes. Zrod nové ekonomické geografie (NEG) na počátku 90. let naopak vzbudil novou vlnu zájmu o ekonomickou geografii, která vedla k vytvoření množství teoretických i empirických studií. Nová ekonomická geografie vychází z podmínek nedokonalé konkurence a rostoucích výnosů z rozsahu, přičemž klíčovou roli zastávají transakční náklady. Ekonomická integrace vedoucí ke snížení transakčních nákladů mezi regiony tak má v interpretaci této teorie zásadní vliv na ekonomickou geografii integrujícího se území. Nová ekonomická geografie predikuje v první fázi integrace při poklesu transakčních nákladů nárůst nerovností vyvolaný efektem aglomerace ekonomických aktivit v centrálních regionech. Dále za určitých okolností predikuje i nárůst specializace regionů, kdy právě centrální regiony absorbují většinu odvětví vyznačujících se vysokými úsporami z rozsahu a periferní regiony si zachovávají pouze odvětví s nižším důchodotvorným potenciálem. Základní poznatky nové ekonomické geografie, která se stala teoretickým východiskem této práce, popisujeme v první kapitole.

Predikce NEG vzbuzují řadu otázek. Tou první a z hlediska politiky soudržnosti nejdůležitější je, zda evropské regiony ekonomicky konvergují či divergují a jak se případně mění ekonomická geografie Unie. Další a neméně důležitá otázka směřuje k predikcím teorie týkajících se výrobní struktury, tedy koncentrace ekonomických odvětví a specializace regionů. Ve výkladu nové ekonomické geografie mohou být změny ve výrobní struktuře regionů předzvěstí změn v regionálních nerovnostech a naopak. Proces aglomerace však nelze nijak teritoriálně vymezit, může probíhat na úrovni států i regionů, i když empirické důkazy nasvědčují, že je silnější spíše na regionální úrovni. Vývoji ekonomické geografie ze všech

zmíněných hledisek včetně odlišení geografie států a regionů se věnujeme ve druhé kapitole. Ta představuje dostupné empirické poznatky týkající se konvergence evropských regionů a států a dále vývoje koncentrace a specializace.

Ve třetí kapitole se rozsáhle věnujeme zkoumání ekonomické geografie České republiky a jejího vývoje v posledním období, přičemž se opíráme o stejná teoretická východiska. Analyzujeme vývoj regionálních nerovností z hlediska produktu, disponibilních příjmů i faktorů konkurenceschopnosti. Třetí kapitola také obsahuje podrobné výsledky našeho vlastního zkoumání specializace regionů a geografické koncentrace průmyslových odvětví v ČR provedeného na základě dat poskytnutých Českým statistickým úřadem.

Čtvrtá kapitola je zaměřená na posouzení současné podoby evropské regionální politiky a výsledků jejího dosavadního působení. Hlavně se však v této kapitole pokoušíme zhodnotit potenciál pro uplatnění regionální politiky v České republice vycházející přitom z předchozí analýzy ekonomické geografie a teoretických poznatků.

I. Poznatky nové ekonomické geografie

„Neboť každému, kdo má, bude dáno i přidáno;

kdo nemá, tomu odňato i to, co má.“

Evangelium podle Matouše 25,29

I.1 Odlišnosti od tradiční teorie obchodu

Tradiční teorie obchodu se při vysvětlování mezinárodního obchodu opírá o dané charakteristiky zemí. Porovnává vybavenost zemí jednotlivými výrobními faktory a v závislosti na ní definuje rozhodující síly, které povedou k rozvoji obchodu mezi zeměmi. Země mohou mít při výrobě určitého zboží absolutní komparativní výhodu, kdy jej vyrábí levněji než ostatní v absolutních číslech, anebo relativní komparativní výhodu, kdy pouze relativní cena daného statku je nižší než v ostatních zemích. Při otevření hranic mezinárodnímu obchodu potom teorie dochází ke známému závěru, že země se specializují podle svých komparativních výhod. Přesněji řečeno se jednotlivé země budou podle Heckscher-Ohlinova teorému po liberalizaci obchodu specializovat na statky, při jejichž výrobě se intenzivně využívá výrobní faktor, jímž jsou dané země relativně hojně vybaveny. Výrobní faktory se tak přesouvají mezi sektory uvnitř jednotlivých zemí, tato teorie totiž alespoň v její jednoduché formě neuvažuje možnost volného pohybu výrobních faktorů, což však neodpovídá současnému světu a ještě méně vnitřnímu trhu Evropské unie, kde se výrobní faktory převážně mohou volně pohybovat. Je zřejmé, že v případě Evropské unie se jedná více o mobilitu kapitálu než pracovní síly, jejíž mobilita zůstává velice nízká, což bude hrát důležitou roli v našich dalších úvahách. Nicméně představme si hypoteticky, že by se nemohly volně přesouvat statky, nýbrž pouze pracovní síla jako jediný výrobní faktor. V takovém případě by otevření hranic vedlo k migraci pracovní síly tak, že by se relativní cena výrobního faktoru a následně tedy i zboží mezi zeměmi sjednotila. Mobilita výrobního faktoru v tomto jednoduchém modelu tedy může vést k tomu samému efektu eliminace cenových rozdílů, jak je tomu v případě obchodu se zbožím. Mobilita výrobních faktorů je tedy důležitý předpoklad a jak dále uvidíme, může zásadně ovlivnit závěry teorie.

Neméně důležitými předpoklady tradiční teorie jsou předpoklady konstantních výnosů z rozsahu, podmínek dokonalé konkurence a nulových nákladů obchodu. Jakkoliv nám poskytuje tradiční teorie relevantní nástroj pro vysvětlení procesu specializace zemí při

procesu hospodářské integrace, právě kvůli jejím předpokladům není schopna vysvětlit řadu dalších jevů. Není například schopna vysvětlit obchod mezi dvěma podobnými zeměmi a stejně tak ani vnitroodvětvový obchod, který je však v Evropské unii nejvýznamnější. Také nedokáže popsat, proč země podobně vybavené výrobními faktory mají odlišné výrobní struktury.

Nová ekonomická geografie (NEG) se naopak opírá o výrazně odlišné předpoklady, které můžeme seřadit do pěti bodů. Prvním jsou rostoucí výnosy z rozsahu, z kterého plyne druhý předpoklad nedokonalé konkurence. Firma realizující rostoucí výnosy z rozsahu má nižší mezní náklady než náklady průměrné a za těchto podmínek nelze uvažovat dokonalou konkurenci, neboť by firma nebyla schopna pokrýt své náklady. Tyto dva předpoklady také vysvětlují, že firma může vyrábět i v zemi, která nemá komparativní výhodu v daném odvětví. Dále potom NEG uvažuje existenci nákladů obchodu, které vznikají kvůli nákladům na dopravu, ale také transakčním nákladům, které jsou s obchodem spojeny. Takové transakční náklady jsou způsobeny překonáváním jazykových a kulturních bariér, celními formalitami, poplatky při směně valut, pojištěním proti pohybům směnného kurzu, atd. Obvykle se uvažuje, že náklady obchodu klesají s postupující hospodářskou integrací. Čtvrtým stavebním kamenem teorie je endogenní lokace firem, To znamená, že firmy se přesouvají z místa na místo volně podle jejich ziskovosti v každé lokaci. A konečně pátým předpokladem je endogenní lokace poptávky. Jedná se vlastně o mobilitu poptávky, kdy poptávka v geografické oblasti závisí na lokaci firem. Vysvětlení této mobility existuje několik (mobilita pracovních sil, zpětné a dopředné vazby) a podrobněji se jim budeme věnovat v následující části. Tento poslední předpoklad je velice důležitý, neboť umožňuje popsat vznik kruhového kumulačního procesu-efektu aglomerace.

I.2 Efekt aglomerace

Před novou ekonomickou geografii se zabývala úsporami z rozsahu a jejich vlivem na mezinárodní obchod už i takzvaná nová teorie obchodu (viz např. Helpman a Krugman 1985). I tato teorie se věnuje rozložení ekonomických aktivit v prostoru a vlivu ekonomické integrace (poklesu nákladů obchodu) na toto rozložení. Krugman a Venables (1990) v jejich modelu dvou různě velikých zemí se stejnou relativní vybaveností faktory a dvou ekonomických sektorů (jeden dokonale konkurenční a druhý monopolisticky konkurenční) dospívají k závěru, že v průběhu integrace může dojít ke koncentraci firem z nedokonale konkurenčního sektoru v zemi s větším trhem (a to nad úroveň odpovídající její vybavenosti

faktory) a naopak sektoru s nižšími výnosy v menší zemi. Ovšem v tomto modelu se ještě neobjevil onen patý předpoklad či stavební pilíř nové ekonomické geografie, a sice endogennost lokace poptávky. Proces koncentrace se tak opírá o rozdílné výchozí podmínky jednotlivých zemí, konkrétně o velikost jejich trhu. Nicméně už i tento přístup podává vysvětlení, jak dvě země bez vzájemné komparativní výhody mohou vytvořit jiné výrobní struktury čistě na základě jiného přístupu na trh. V této nové teorii obchodu se zdůrazňoval „přístup na trh“ ze strany firem, kdy si firmy vybírají jako svou lokaci zemi s větším tržním potenciálem¹. I když již v tomto případě autoři použili velice podobný způsob modelování jako později v případě ekonomické geografie, za skutečný počátek nové ekonomické geografie bývá považován až článek Krugmana (1991)².

Ten už ve svém modelu nepřisuzuje zmíněnou nerovnoměrnost daným charakteristikám zemí (ani takovým jako velikost trhu), nýbrž kumulačnímu procesu způsobenému pohybem pracovní síly do oblasti se silnou koncentrací firem, což dále vede přes mechanismus vyšší poptávky k příchodu dalších firem do téže oblasti (velikost trhu je endogenní proměnnou). Ta se tak stává středem³, kde se soustředí více ekonomické aktivity než v periferii. V tomto případě tedy působí pracovní síla jako „aglomerační síla“, kterou definují Baldwin a Wyplosz (2004) takto (str.250): „...aglomerační síla existuje, když prostorová koncentrace ekonomické aktivity vytváří síly, které povzbuzují další prostorovou koncentraci“. Efektem aglomerace tak rozumíme právě působení těchto aglomeračních sil, které jakýmsi sebesilujícím kruhovým řetězením vedou k většímu a většímu shlukování ekonomických aktivit v jedné oblasti. Ovšem kromě mobility pracovní síly existuje řada dalších faktorů, na základě kterých mohou vznikat aglomerační síly, a které jsou navíc vzhledem k nízké mobilitě pracovní síly v Evropě v případě evropské integrace pravděpodobně významnější.

1.2.a Aglomerační síly

Pro bližší popis fenoménu aglomerace podle Krugmana (1991) si můžeme představit model dvou identických dvousektorových ekonomik, kde jeden sektor je nedokonale konkurenční: realizuje úspory z rozsahu a vyrábí nehomogenní výrobky (průmysl). Tento

---

¹ Tento přístup ke zdůvodnění geografického rozložení ekonomických aktivit bývá v literatuře označován jako „home market access“.

² Pro zevrubný přehled nové ekonomické geografie viz Ottaviano a Puga (1997)

³ Anglicky „core“

sektor tedy dosahuje renty, zatímco druhý sektor je dokonale konkurenční, jenž realizuje pouze běžný ekonomický zisk (autor jej označuje jako zemědělství). Zároveň předpokládáme, že výrobní faktor používaný v průmyslu (dělníci) se může volně pohybovat. Naopak faktor používaný v zemědělství (farmáři) je nemobilní. Pokud jsou náklady obchodu příliš vysoké, firmy musí vyrábět i prodávat v každé zemi zvlášť. Pokud však dochází k ekonomické integraci a náklady obchodu tak klesají, situace se může úplně změnit. Krugman ve své analýze dochází k extrémní předpovědi, kdy od určité úrovně nákladů obchodu jedna země získá všechnen průmysl a druhé zbývá dokonale konkurenční odvětví, přičemž tento stav je stavem rovnovážným. Někdy bývá tato situace, kdy střed pohltí celý průmysl, popisována jako vytváření „černých děr“ a níže ještě tohoto termínu využijeme.

Puga (1999) ve své práci kombinuje přístup Krugmana (1991) a Krugmana a Venablesa (1995), kde autoři použili mechanismus tvoření endogenní poptávky založený nikoli na migraci pracovníků, ale na působení zpětných a dopředných vazeb mezi firmami. Pro ilustraci takovéto aglomerační síly si představme, že jedna firma z monopolistického sektoru se přesune z jakéhokoliv důvodu z jedné země do druhé. Tam se zvýší poptávka v důsledku příchodu nové firmy, která si bude nově kupovat vstupy pro své výrobky (meziprodukty). Větší poptávka po meziproduktech povede k tomu, že jejich výrobce (pokud je také ze stejného sektoru) je bude vyrábět ve větším měřítku, a tedy efektivněji. Podle Hirschmana (1958) bývá tato vazba označována za zpětnou a vazba opačná za dopřednou⁴. Na základě dopředné vazby zmíněný dodavatel zase naopak přeneseme tuto pekuniární externalitu i na své další odběratele. Tím se trh v dané zemi stává větší a přitahuje opět další firmy, a tak vzniká efekt aglomerace. Firmy z monopolistického odvětví se tak přesouvají do země, na jejímž trhu existují pekuniární externality. Tím se zároveň vzhledem k ostatním zemím zvětšuje její trh a firmy tak pro většinu svých výrobků ušetří na nákladech obchodu (tím, že prodají většinu výrobků v zemi své lokace). Při kombinaci obou aglomeračních sil (migrace pracovníků a vazeb mezi firmami) obdržel Puga (1999) podobný výstup zahrnující extrémní rovnovážné stavy pro nižší náklady obchodu jako Krugman (1991). V tomto případě tedy aglomerace vede k divergenci regionů, ovšem nikoli k vytváření rozdílů v reálných mzdách mezi regiony. Puga dále uvádí, že efekt aglomerace se uplatňuje tím dříve čím silnější

---

⁴ Anglicky „backward and forward linkages“. Tyto vazby se také někdy nazývají dodavatelsko-odběratelské nebo-li „supply and demand linkages“

jsou spotřebitelské preference pro produktovou pestrost a větší podíl průmyslových výrobků ve výdajích spotřebitelů.

Kromě zmíněných zpětných a dopředných vazeb a migrace pracovní síly byly v teorii popsány i jiné mechanismy vedoucí k efektu aglomerace, jako například akumulace výrobních faktorů. Akumulovaným výrobním faktorem mohou být například patenty plynoucí z výzkumu a vývoje. Ten právě podporuje další diferenciaci výrobků a rozšiřuje tak jejich pestrost. Výnosy obdržené z výzkumných a vývojových činností a vazby mezi vývojovými laboratořemi potom mohou působit jako aglomerační síla podobně jako migrace pracovníků či zpětné a dopředné vazby mezi firmami⁵.

1.2.b Disperzní síly

Při koncentraci ekonomické aktivity v jedné oblasti se vytváří silný konkurenční tlak na cenu faktorů. V takovýchto oblastech potom prudce stoupá cena nemobilních faktorů, jako je půda (ceny pozemků), ale i práce, pokud existuje nízká mobilita pracovní síly. Tato disperzní síla způsobuje, že dochází k vysokým mzdovým rozdílům, což zase opět může mnohé firmy vést k přesunutí výroby do periferních oblastí kvůli nižším mzdovým nákladům. Puga (1999) zahrnuje do svého modelu zpětné a dopředné vazby a stejně tak i faktor mobility pracovní síly. Dospívá k několika důležitým závěrům. Pokud se pracovní síla přesouvá k lokaci s vyšší reálnou mzdou, efekt aglomerace tak dostává další impuls a posiluje se. V opačném případě se efekt aglomerace projevuje v menší míře, což by mohlo vysvětlovat větší geografickou koncentraci průmyslu ve Spojených státech než v Evropské unii. Disperzní efekt způsobený nemobilní pracovní silou a z toho vyplývajících meziregionálními rozdíly v reálných mzdách vede při středních hodnotách nákladů obchodu k rovnováze, kdy průmysl existuje ve všech oblastech, ale v různých proporcích. Periferní regiony mají samozřejmě mnohem menší podíl průmyslu než centrální oblasti. Tento efekt, kdy z původně stejné úrovně začnou reálné příjmy obyvatel různých oblastí divergovat, bývá někdy označován jako polarizace. Ovšem jak Puga (1999), tak i Fujita, Krugman, Venables (1999) také uvádí, že s dalším poklesem nákladů obchodu se jak podíly průmyslu v jednotlivých oblastech, tak i reálné příjmy obyvatel vyrovnávají. Toto zjištění se opírá právě o poslední závěr, který říká, že pro nízké náklady obchodu se z hlediska lokace průmyslu stává rozhodující cena neobchodovatelných faktorů.

---

⁵ Pro shrnutí teoretických přístupů zahrnujících takové mechanismy opět odkazujeme na Ottaviana a Pugu (1997)

Jak Puga (1997) dále uvádí, při uvažování modelu s více zeměmi je možné na základě efektu aglomerace vysvětlit i rychlou industrializaci, která proběhla v některých zemích, které tradičně náležely z globálního hlediska k periferii. Totiž expanze průmyslu ve středu může vést až k neudržitelnosti rozdílů v reálných mzdách, a firmy se proto začnou částečně přesouvat do zemí s levnou pracovní silou. Jak nabírá toto přesídlování na síle, firmy začínají profitovat ze zpětných a dopředných vazeb, a dříve zaostalá země tak může po dosažení „kritické masy“ průmyslu podstoupit rychlou industrializaci spojenou s nárůstem reálných mezd. Další ekonomický růst potom vede k opakování celého procesu. Puga (1997) nabízí toto vysvětlení jako inspirující pro pochopení přesídlení japonských průmyslových firem do zemí jihovýchodní Asie.

Efekt aglomerace, který jsme popsali v této části, lze ukázat i s jeho důsledky na jednoduchém praktickém příkladu, jak jej uvádí Martin (2003). Příklad vychází z představy hledání lokace ze strany průmyslové firmy, která má na výběr mezi třemi regiony. Prvním je německý Ruhr jako součást ekonomického středu s vysokými mzdami, a tedy i náklady. Druhým je španělské Katalánsko, kde jsou mzdy i výrobní náklady nižší a zároveň je tento region relativně blízko velkým evropským trhům. Třetím regionem je Andalusie jako součást evropské periferie s nízkými mzdami. Firma samozřejmě může vyrábět ve všech třech lokacích, ale jelikož minimalizuje náklady a realizuje úspory z rozsahu, bude pro ni výhodnější soustředit výrobu do jednoho místa. Tato výhoda by se mohla stát zanedbatelnou v případě vysokých nákladů obchodu, kdy by pro firmu mohlo být výhodnější udržet si všechny tři výroby, nebo alespoň jednu v každé zemi. Ovšem vzhledem k pokročilosti evropské integrace můžeme předpokládat, že náklady obchodu nejsou až tak vysoké, ale zároveň však nejsou zcela nulové. Proto si firma v tomto případě zvolí pro svou lokaci Katalánsko, kde bude dosahovat relativně nižších nákladů než v Německu a bude blíže k velkým trhům než Andalusie. Jak dále uvidíme, tento příklad skvělým způsobem ilustruje proces evropské integrace. Dochází totiž ke konvergenci na úrovni zemí, neboť firma si vybrala zaostalejší zemi Unie pro svou výrobu a zvýšila tak její důchod. Současně však nastává lokální divergence, jelikož si firma zvolila bohatý španělský region, kde může alespoň částečně profitovat z velikosti trhu a zpětných a dopředných vazeb, které jí zaručují další úspory.

1.3 Odvětvová specializace

Doposud jsme se zabývali koncentrací ekonomické aktivity obecně, či přesněji řečeno té, která realizuje úspory z rozsahu. Baldwin a Wyplosz (2004) nazývají tento fenomén souhrnné klastrování. Nicméně paralelně s ním ještě ekonomická geografie předpovídá sektorové klastrování nebo-li prostorové shlukování výrobců jednoho odvětví⁶. Jako u mnoha jiných teoretických přínosů nové ekonomické geografie se ukazuje být ilustrativní pohled na vývoj ve Spojených státech. Krugman a Venables (1996) uvádí jako typický příklad efektu aglomerace vedoucí ke specializaci detroitský region specializovaný na automobilový průmysl. Autoři také podávají možné vysvětlení toho, proč doposud v Evropě k tak významnému klastrování v odvětví automobilového průmyslu nedošlo. Zatímco ve Spojených státech se jedná o vnitrostátní proces specializace regionů, v Evropě by to byl proces mezinárodní a do cesty se mu stavěly obchodní bariéry, které tradičně existovaly mezi státy. Tyto bariéry mohou být jak formální, jako například cla a rozdílné technické specifikace, tak i faktické, jako jsou jazyk, kultura, nedostatek mobility výrobních faktorů a další. Tyto mohou být podle autorů hlavními příčinami menší koncentrace průmyslových odvětví v Evropské unii v porovnání se Spojenými státy. Nicméně právě v souvislosti s postupující integrací lze očekávat také další prostorovou koncentraci jednotlivých odvětví a z ní plynoucí i větší specializaci jednotlivých oblastí.

Krugman a Venables (1996) rozvíjejí model, ve kterém jak finální statky, tak i meziprodukty výroby podléhají úsporám z rozsahu. Dále na začátku integrace existuje několik navzájem si podobných zemí, z nichž každá vyrábí oba druhy statků. Před integračním procesem jsou vysoké náklady obchodu, a tak každá země vyrábí plnou škálu výrobků. Pokud však náklady obchodu poklesnou na nízkou úroveň, situace se může výrazně změnit. Země, která má počáteční malou výhodu v jednom odvětví, přitáhne výrobce finálních statků z ostatních zemí, kteří chtějí využít širší subdodavatelské základny a snížit své výrobní náklady. Záhy je budou následovat i subdodavatelé, jelikož pro ně bude výhodnější být blíže finálním výrobcům. Zpětné a dopředné vazby, jež jsou zde předpokládány jako silnější mezi firmami v rámci odvětví než mimo ně, dají vzniknout aglomerační síle v rámci jednotlivých odvětví. Tento proces vede k situaci, kdy bude každá země specializovaná na jedno průmyslové odvětví. Tato situace také bývá někdy označována jako „odvětvová černá díra“, kdy se celé odvětví přesune z integrujícího se prostoru do jediné oblasti. Paradoxně tak hlubší

---

⁶ V angličtině se užívají pojmy „overall clustering“ a „sectoral clustering“.

integrace vede k tomu, že se jednotlivé země stanou více odlišné. Nicméně tento výsledek nemusí být nikterak automatický. Sami autoři předpovídají více variant vývoje od přetrvávajícího vlivu národních hranic a tedy neměnného vývoje až po silnou koncentraci průmyslu v několika průmyslových oblastech. Ta, jakkoliv by odpovídala tlakům na větší efektivitu, by vyvolala vysoké problémy přizpůsobení, kdy by pracovníci z přesouvajících se odvětví byli vystaveni poklesu svých reálných mezd a nárůstu nezaměstnanosti. V podobném modelu, ale rozšířeném na více sektorů, Venables (1996) dochází k závěru, že nakonec jedna země může mít více průmyslových odvětví než ostatní, což vede k rozdílům v reálných důchodech. I když množství odvětví, které může jedna země přitáhnout, má svá omezení, jejich maximální možný počet nejdříve roste a potom klesá s postupující integrací. Nicméně, jak uvádějí Ottaviano a Puga (1997), jelikož rozložení průmyslu v rámci těchto mezí je neurčitě, budou mít jednotlivé země silnou motivaci přitáhnout co nejvíce průmyslových odvětví.

Ekonomická integrace tedy ve světle nové ekonomické geografie může mít zásadní vliv na geografickou alokaci ekonomických aktivit. S tím, jak klesají náklady obchodu dochází k efektu aglomerace, kdy se výroba s rostoucími výnosy z rozsahu a vysokým důchodotvorným potenciálem shlukuje v centrálních regionech a naopak v periferních regionech zůstává výroba bližší dokonalé konkurenci s nižším důchodotvorným potenciálem. Tento průběh aglomerace je doprovázen i specializací jednotlivých oblastí. Nicméně s tím, jak se integrace dále prohlubuje také narůstají disperzní síly. Tyto síly jsou o to větší, oč vyšší jsou cenové rozdíly nemobilních faktorů (např. pozemky, bydlení, práce). Jak dále uvádějí Ottaviano a Puga (1997) s postupující integrací se firmy proto snaží vzdálit se firmám z nesouvisejících oborů činnosti, aby s nimi nemusely soutěžit o nemobilní faktory a stává se pro ně ještě důležitější být blízko firmám ze souvisejících oborů. Potom se tedy regiony stávají více specializované, ale mají-li podobné stupně vybavenosti faktory, jejich příjmové úrovně mohou opětovně konvergovat.

Teorie však nenabízí žádné důkazy o tom, že by mohl být dosažen takový stupeň integrace, kdy by disperzní efekt převážil nad efektem aglomerace. Integrace může i z dlouhodobého hlediska narážet na překážky navzdory institucionálním a technologickým změnám, které vedou k jejich eliminaci. Stále však mohou působit kulturní a jazykové bariéry a ani transportní náklady se nemohou úplně přiblížit nulovým nákladům, i když se mohou stát relativně zanedbatelnými. Toto platí obzvláště v případě přepravy statků s vysokou přidanou hodnotou. Je zřejmé, že například dopravní náklady výrazně neovlivňují evropský obchod

s automobily vzhledem k jejich nízkému podílu na finální ceně vozidel. Jediným vodítkem pro zkoumání významu efektů aglomerace a disperzního efektu tedy mohou být empirická zkoumání. Dostupné empirické výsledky představíme v následující části.

Na závěr však ještě pro větší přehlednost uvádíme shrnující tabulku možných vývojů evropské integrace v duchu nové ekonomické geografie⁷. V tabulce jsou uváděny do souvislosti mobilita výrobních faktorů a zisky z plynoucí z aglomerace. U těchto zisků je zdůrazněno, zda jsou způsobené vazbami mezi firmami v rámci odvětví či napříč odvětvími. V případě nízké mobility faktorů a firem v podstatě nelze očekávat silný efekt aglomerace a takováto situace vede k zachování stavu geografické disperze ekonomické činnosti a k růstu specializace oblastí v duchu Heckscher-Ohlinova teorému, jak vidno v prvním řádku schématu.

obrázek 1: Možné vývoje evropské integrace

Zisky aglomerace Mobilita	Malé	Rozsáhlé, ale pouze na úrovni odvětví	Rozsáhlé napříč odvětvími
Nízká	Geografická Disperze		
Práce: nízká Kapitálu a firem: vysoká	Specializace a vyrovnávání cen faktorů	Černé díry na úrovni odvětví	Polarizace
Vysoká			Černá díra

Zdroj: Norman (2000), cit. podle Midelfart-Knarvik a Overman (2002)

Pokud jsou faktory mobilní, tak podobu efektu aglomerace ovlivňují vazby mezi firmami. Jsou-li tyto méně významné a zaručují pouze malé zisky plynoucí z aglomerace, ještě stále bude výsledkem integrace rostoucí specializace. Jsou-li však vazby mezi firmami silné hlavně na úrovni odvětví, lze potom očekávat koncentraci specifických odvětví, jež Midelfart-Knarvik a Overman označují jako „odvětvové černé díry“. Ovšem pokud je mobilita pracovní síly nízká a kapitálu a firem vysoká může vést efekt aglomerace i k silné

⁷ Podle Midelfart-Knarvik a Overman (2002)

polarizaci regionů. Takovou meziregionální divergenci příjmů obyvatel lze očekávat nejen za předpokladu silných mezifiremních vazeb napříč odvětvími, ale částečně i silných vazeb vnitroodvětvových. To by platilo v případě, že by některé regiony získaly větší podíl odvětví s vysokým důchodotvorným potenciálem než ti ostatní.

Na závěr našeho stručného souhrnu poznatků nové ekonomické geografie je důležité ještě upřesnit poslední bod. V předcházejícím textu jsme totiž volně hovořili o regionech, oblastech či zemích zdánlivě bez jakéhokoliv rozlišení. Poznatky teorie se však vskutku dají použít na obě úrovně: státní i regionální. Nicméně podle toho, na které se situujeme, jsou také jiné náklady obchodu i jiná mobilita pracovních sil. Jak uvidíme v empirické části, právě odlišné hodnoty těchto proměnných mohou být silným vysvětlujícím faktorem pro odlišný ekonomicko-geografický vývoj evropských států a regionů.

1.4 Teoretické přístupy zahrnující endogenní růst

Nová ekonomická geografie však není jediným teoretickým přístupem, který predikuje nerovnoměrné výsledky plynoucí z ekonomické integrace. Mezi průkopníky na tomto poli teorie patřil už Myrdal (1957), který rozvinul teorii kumulativního procesu vedoucí k divergentnímu rozvoji regionů. Podporoval tezi, že neexistuje automatická tendence systému k rovnovážnému stavu. Změna v systému tak může vést nikoliv ke kompenzujícím procesům, ale k prohloubení nerovnováhy ve směru původní změny. Ačkoliv se Myrdal zaměřoval hlavně na analýzu zaostávání u rozvojových zemí, jeho závěry se mohou jevit jako výstižné i obecněji v případě ekonomické integrace dvou nesterjné rozvinutých teritorií.

Model integrace s růstem závislejícím na specializaci regionů

Významné jsou práce opírající se o teorii endogenního růstu. Velmi zajímavým příspěvkem do diskuse o chování integrujících se ekonomik je model M. Giannettiho (1999). Ve svém modelu Giannetti zdůvodňuje, proč integrace může mít odlišný vliv na regiony vyznačující se odlišnou specializací. Model se je založen na integraci dvou symetrických zemí s výraznými vnitřními regionálními disparitami. V každé zemi jsou dva regiony, z nichž ten bohatší se specializuje hlavně na výrobu high-tech produktů, zatímco ten chudší má velký podíl tradičního sektoru. Vysoce kvalifikovaní pracovníci, kteří jsou i více mobilní uvnitř jednotlivých zemí, se soustředí v bohatším regionu. Při integraci potom spolu s růstem mezinárodního obchodu roste i mezinárodní difuze znalostí. Ta je však omezená hlavně na high-tech sektor a posiluje proces učení v sektoru, což má prorůstové efekty. Proces učení je v tomto případě úměrný právě počtu kvalifikovaných pracovníků.

Giannetti předpovídá vznik klubů konvergence mezi regiony s podobnou strukturou hospodářství. Konvergence mezi technologicky vyspělými regiony potom vede ke snížení disparit mezi zeměmi a vyššímu růstu, ale zvyšuje disparity uvnitř zemí.

Tento model navazuje na práce Krugmana (1987) a Lucase (1988), kteří ovšem míru učení vyvozovali z rozsahu produkce. Proto také došli k odlišným predikcím. Země se mají specializovat podle jejich komparativních výhod a tato specializace vede k efektu uzamčení. Země či region, které na počátku dosahovaly nižší produktivitu, ztratí high-tech sektor a přijdou o možnost dále kumulovat znalosti, což negativně ovlivní tempo jejich růstu. V modelu Giannettiho však mohou konvergovat i regiony s odlišnou mírou produktivity, pokud si zachovají high-tech sektor. Toto je umožněno právě předpokladem učení založeného na počtu kvalifikovaných pracovníků a nízkou *mezinárodní* mobilitou práce. Model je inspirován empirickými zjištěními týkajícími se konvergence v Evropské unii a pro její interpretaci je dosti důležitý. Autorovi se také podařilo empiricky do jisté míry ověřit, že mezi evropskými regiony skutečně rychleji rostou ty nejbohatší a industrializované.

Modely geografie a endogenního růstu

Modely nové ekonomické geografie představují vynikající analytický nástroj pro interpretování řady jevů doprovázejících ekonomickou integraci. Nicméně ty nejpůvodnější modely, které jsme výše prezentovali, neberou v úvahu akumulaci lidského kapitálu a kapitálu znalostí. Ovšem v současné době existuje v akademické obci shoda, že právě tyto jsou klíčové pro dlouhodobý ekonomický růst. Původní modely tak nejsou vhodné pro studium růstu. V této souvislosti se v nedávné době objevily teoretické práce, které spojují oba přístupy. Tento přístup je velice ambiciózní, neboť hledá přímou souvislost mezi ekonomickým růstem a geografickou strukturou ekonomiky. Jak uvádí Fujita a Thisse (2002) „o aglomeraci lze uvažovat jako o teritoriálním protějšku hospodářského růstu.“ Tato literatura tedy přímo postuluje trade-off mezi regionálními rozdíly a hospodářským růstem celku a zkoumá jeho teoretické zdůvodnění. Obecně se při tom opírá o existenci lokální technologické difúze (spillover), která vede k vyšší produktivitě a růstu. Základní úvaha je potom taková, že čím větší efekt aglomerace, tím více firem a pracovníků profituje z této difúze (tj. tím levnější se stává inovace) a tím více se produktivita zvyšuje, což platí i opačně.

Fujita a Thisse (2002) kombinují Krugmanův model centra a periferie s modelem růstu podle Grossmana a Helpmana. K modelu centra a periferie je přidán VaV sektor, který vytváří nové produkty pro vyspělejší odvětví. Působení VaV sektoru vytváří lokální pozitivní externality pro vysoce kvalifikované pracovníky, kteří jsou vysoce mobilní. Při poklesu

nákladů obchodu pod určitou úroveň potom bude díky existenci VaV sektoru aglomerační efekt ještě silnější (mediátorem je zde pohyb kvalifikované pracovní síly) a povzbudí inovační aktivitu a tím posílí hospodářský růst. Pokud je tento efekt dostatečně silný, dosáhnou většího blahobytu i ti, co zůstali v periferním regionu.

Velice zajímavým příspěvkem na tomto poli bádání je studie Baldwin a Martin (2003). Autoři opět spojují oba přístupy do jednoho rámce, ovšem vycházejí z modifikovaných předpokladů. Hlavním z nich je předpoklad mobility kapitálu. U tradičních modelů totiž při přesunu výroby byl uvažován i přesun jejích kapitálových výnosů. Při narušení tohoto předpokladu mohou být výsledky dosti odlišné, neboť kapitál se přesunuje, aniž by se pohybovali jeho vlastníci. Chudý region (nebo-li „jih“ v dané terminologii) tak nepřichází o poptávku generovanou vlastníky kapitálu. Mobilita kapitálu tak má na celý model stabilizující vliv a vylučuje kumulační proces založený na působení zpětných vazeb (tažený poptávkou)⁸. V tradičních modelech NEG s nemobilním kapitálem jakýkoli šok podporující výrobu v jednom regionu vedl k přesunu výroby do tohoto regionu a následně tedy i přesunu výdajů čili nárůstu poptávky v regionu. Pod pojmem kapitál lze uvažovat i lidský kapitál (kvalifikované pracovníky), ovšem jinak je v modelu obecně předpokládána nemobilní pracovní síla.

Za předpokladu úplné globální technologické difúze a nemobility kapitálu a práce model přináší při poklesu nákladů obchodu obdobné výsledky jako původní modely NEG (Fujita, Krugman a Venables 1999), tedy katastrofickou aglomeraci, kdy veškerý kapitál skončí v jednom regionu. Je-li kapitál mobilní, tak s poklesem nákladů obchodu se velká část výroby přesune do jednoho regionu, nejedná se o katastrofický scénář, nicméně probíhá divergence. Tento závěr poukazuje na to, že při ekonomické integraci je důležité doprovázet uvolnění pohybu zboží také uvolněním pohybu kapitálu (lidského i fyzického).

V doposud uvažovaném rámci tak růst v podobě akumulace kapitálu ovlivňoval geografii. Za předpokladu lokalizované technologické difúze autoři v modelu popisují, jak geografie ovlivňuje růst. Lokalizovaná difúze je interpretována tak, že cena inovace v regionu záleží na lokaci firem (jejich kapitálu znalostí) v regionu a s větším výstupem regionu se předpokládá pokles její ceny. Při dokonalé mobilitě kapitálu se veškerá inovace přesune do regionu s větším počtem firem a tedy levnějšími inovacemi. Větší aglomerace potom znamená

---

⁸ I když kumulace je za těchto předpokladů vyloučená, i nadále aglomerace výroby zvyšuje poptávku v regionu, byť již ne spirálovitě. Efekt „domácího trhu“ je tedy značně oslaben.

vyšší růst, neboť klesá cena inovace, která je jeho zdrojem. Růst obou regionů dohromady je tak vyšší. Dalším efektem aglomerace je podle modelu i „efekt zvýšené konkurence“, který vede ke snížení monopolistických zisků, na kterých je větší měrou závislý právě sever. Tento efekt má výrazný dopad na regionální nerovnosti-vede k jejich snížení. Model zahrnuje i „efekt domácího trhu“. Vzájemné působení těchto efektů potom určuje vztahy mezi geografii příjmů a výroby a hospodářským růstem. Z hlediska blahobytu obou regionů potom vyplývá, že z aglomerace v severním regionu může při lokalizované difúzi a poklesu nákladů obchodu získat i jih. Vyšší růst dokonce může více než kompenzovat ztráty jihu z vyšší koncentrace.

Za předpokladu nemobilního kapitálu může v tomto modelu opět nastat katastrofická aglomerace i při lokalizované difúzi. Severní region zažije při poklesu transakčních nákladů prudký nárůst inovací a tempa hospodářského růstu, jižní region upadne v „začarovaný kruh“ nižšího bohatství, menšího trhu a ztráty inovačního potenciálu. Baldwin a Martin dále analyzují, jaký má vliv rostoucí míra technologické difúze, tedy jinak řečeno pokles nákladů obchodu se znalostmi. Autoři docházejí k závěru, že pokud míra technologické difúze roste dostatečně rychle, nemusí za těchto předpokladů ani ke katastrofické aglomeraci dojít. Při růstu míry difúze ztrácí sever částečně výhodu v relativně nižší ceně inovace (opírající se o větší koncentraci) a tento destabilizující prvek tak ztrácí na síle. Naopak jih může na základě více nabývaných znalostí přejít k tvorbě znalostí. Autoři tak postulují možnost stabilizované integrace bez vzniku kumulačních nerovnováh.

Model Baldwina a Martina je poměrně komplexní, nicméně pro diskusi o možných výsledcích integrace se jeví jako velice výstižný. Autoři kombinují oba nové teoretické přístupy do jednoho rámce s ambicí vysvětlit vztah geografie a růstu jak na úrovni států, tak i regionů uvnitř států. Modelové situace jsou samozřejmě extrémní, ale výsledky modelu za předpokladu úplné mobility kapitálu jsou spíše platné pro regiony uvnitř států, a to i empiricky, jak uvidíme v další části. Naopak teoretická predikce založená na nulové mobilitě kapitálu (tj. přesouvají se firmy, ne zisky) spíše popisuje teoretickou možnost vývoje mezi státy, kde by integrace obchodní nebyla doprovázena uvolněním pohybu kapitálu a podpořením difúze znalostí.

Modely zahrnující endogenní růst poskytují mnohem barvitější obraz ekonomické integrace oproti základním modelům nové ekonomické geografie. Zdůrazňují roli znalostí a lidského kapitálu v procesu integrace. Poukazují na význam volného pohybu kapitálu a znalostí, který je při integraci důležitý. V tradičních modelech se při dosažení velmi nízkých transakčních nákladů úrovně důchodů regionů vyrovnají. Posledně popsane modely však

reálněji počítají také s vybavením faktory a znalostmi permanentně ovlivňovanými mírou aglomerace. Reálné důchody v různých regionech tak vůbec nemusí konvergovat. Nejnovější modely objasňují roli geografie ve vztahu k růstu. Tradiční modely docházejí k výsledkům typu „vítěz bere vše“. V modelech geografie a růstu periferní regiony také při integraci ztrácí část produktu, ale celkový výsledek není tak jednoznačný. Integrace může posléze vést k vyššímu růstu všech regionů. Krom statické ztráty spojené s integrací, tak tyto modely uvažují i zisky periferních regionů plynoucí z vyšší dynamiky. Jsou tak schopné popsat trade-off mezi národním růstem a regionální rovností, jemuž čelí hospodářská politika.

Nová ekonomická geografie je poměrně mladá disciplína navazující na „dávné“ kořeny. Nicméně již v tomto jejím stadiu vývoje si vytvořila několik přístupů, které si navíc často vzájemně odporují. My jsme zde prezentovali jen ty základní, které však jsou nezbytné pro zkoumání evropské integrace na určité širší bázi, jak se o to budeme v dalších kapitolách snažit.

II. Ekonomická geografie Evropské unie a její vývoj

Ekonomická geografie je dosti široký pojem, který zahrnuje širokou škálu měřítek a hledisek. Naše práce se úzce váže k regionální politice Evropské unie. Právě s ohledem na toto zaměření se pokusíme v této části poukázat na závěry empirické výzkumné literatury v oblastech, které jsou vůči otázce regionální politiky relevantní. Nejdříve začneme tím, co je nejdůležitější pro jakoukoliv regionální politiku, tedy snižování rozdílů mezi vyspělými a zaostalými regiony. Ovšem pokud bychom se drželi pouze konvergence mezi regiony, jaksi bychom „klouzali po povrchu“. Vždyť hospodářská konvergence či případně divergence regionů se opírá také o výrobní strukturu regionů a její změny. V první teoretické části jsme popsali, jak mohou působit lokační efekty na změnu výrobní struktury a posléze i ekonomickou výkonnost regionů. A nyní ve stručnosti představíme, jaké nejvýznamnější změny výrobních struktur v evropských regionech byly zaznamenány a popisovány empirickou literaturou. Přesněji řečeno se bude jednat o procesy specializace a koncentrace. Na mnoha místech budeme rozlišovat mezi geografií států a regionů, neboť toto dělení se ukazuje jako zásadní pro pozorování změn ekonomické geografie v Evropské unii. Empirické literatury dotýkající se této komplexní oblasti existuje poměrně hodně a není tedy možné zde představit všechny detailní závěry. Vzhledem k rozsahu této práce se zaměříme jen na ty nejvýznamnější.

II.1 Regionální konvergence v EU

II.1.a Konvergence států a nárůst regionálních disparit

Evropská unie bývá často srovnávána se Spojenými státy a nejinak je tomu i v oblasti regionální nerovnosti důchodu. Ve Spojených státech existují mnohem menší nerovnosti v důchodu na hlavu mezi regiony, než je tomu v Evropské unii. Puga (1999) uvádí, že pokud by se kritérium pro Cíl 1 strukturálních fondů (HDP na hlavu pod úroveň 75% průměru Unie) použilo ve Spojených státech, pouze 2 státy (Mississippi a West Virginia) by se kvalifikovaly pro regionální podporu. Přitom navíc tyto 2 státy reprezentují pouze 2% populace, což je s Evropou nesouměřitelné. A tak se samozřejmě nabízí základní otázka, zda s postupující integrací a vytvořením jednotného vnitřního trhu tyto rozdíly mají tendenci se snižovat. Zde

se však ukazuje jako důležité rozlišit sbližování ekonomických úrovní mezi státy a mezi regiony.

Pro zhodnocení konvergence bývá v ekonomii nejčastěji používán koncept β -konvergence, který ukazuje, zda méně rozvinuté země či regiony dosahují vyšší tempa ekonomického růstu než oblasti s vyšším počátečním HDP. Konkrétně se u β -konvergence vychází z ekonometrického odhadu vztahu růstu reálného důchodu na hlavu a jeho počátečního stavu. V tomto absolutním pojetí konvergence se implicitně předpokládají shodné stálé stavy ekonomik. V případě podmíněné konvergence se připouští i jiné stálé stavy jednotlivých ekonomik, a proto jsou přidány další kontrolní proměnné, které vysvětlují odlišné stálé stavy.

Na empirické zjišťování konvergence mezi evropskými státy je zaměřena řada studií. Například Slavík (2005) testoval absolutní β -konvergenci mezi zeměmi EU-25 (bez Lucemburska a Irska) v období 1992 až 2004. Dospěl ke zjištění, že rychlost konvergence se pohybuje na úrovni 1,77%. Obdobnou míru konvergence mezi státy lze najít i jiných studiích jako například v European Commission (2004a).

V případě konvergence regionů v Evropské unii se již nevyskytuje taková shoda v empirických výsledcích β -konvergence. Třetí zpráva o ekonomické a sociální soudržnosti dokládá hodnoty uvedené v následující tabulce.

tabulka II-1: Konvergence evropských regionů (nepodmíněná, podle Barrovy specifikace)

	Počet regionů	růst HDP na hlavu	Rychlost Beta konvergence za rok (v %)	R ²
1980-1988				
Všechny regiony EU-15	197	2,0	0,5	0,94
Regiony Cíle 1	55	1,9	0,4	0,87
Ostatní regiony	142	2,0	2,1	0,92
1988-1994				
Všechny regiony EU-15	197	1,3	0,7	0,97
Regiony Cíle 1	55	1,4	3,1	0,94
Ostatní regiony	142	1,2	0,8	0,95
1994-2001				
Všechny regiony EU-15	197	2,3	0,9	0,97
Regiony Cíle 1	55	2,6	1,6	0,92
Ostatní regiony	142	2,1	0	0,96

Zdroj: European Commission (2005)

Z údajů je patrné, že určitá míra takto definované konvergence existuje, byť je poměrně nízká. Mezi všemi regiony nedosahuje ani 1%, nicméně v průběhu času mírně

vzrostla. Regiony spadající pod Cíl 1 regionální politiky dosáhly vyššího tempa růstu než ostatní regiony a navíc mezi sebou konvergují rychleji. Tyto dva vlivy společně potom vedly ke zvýšení rychlosti konvergence mezi všemi regiony patnáctky. Lepší výsledky dosahované regiony Cíle 1 časově odpovídají zavedení strukturálních politik v roce 1988 a jejich posílení v roce 1994. Ovšem s rychlostí konvergence dosažené v posledním období platí, že by regiony urazily polovinu cesty k hypotetické úplné kovergenci teprve za bezmála 100 let, v roce 2093.

Nicméně je zapotřebí zdůraznit, že β -konvergence neodráží snižování rozdílů v důchodu na hlavu mezi jednotlivými regiony. Tento ukazatel pouze odráží rychlejší procentuální růst důchodu na hlavu v zaostalejších regionech. Pokud jsou mezi regiony velké rozdíly (tj. vycházejí z velmi odlišného základu), může se stát, že mezi sebou β -konvergují, ale ke snižování rozdílů v reálných důchodech mezi nimi nedochází. Jinými slovy nižší procentuální nárůst důchodu v bohatém regionu může v reálném vyjádření převyšovat jinak vyšší procentuální nárůst důchodu v chudém regionu⁹. β -konvergence je obecně pouze nutnou, ale ne již postačující podmínkou snižování disparit reálných důchodů. Pro posuzování těchto disparit se proto používá ukazatel takzvané σ -konvergence, který měří změny rozptylu HDP na hlavu okolo mediánu.

Právě výsledky σ -konvergence zásadně mění pohled na konvergenci evropských regionů a poskytují ucelenější obrázek procesu evropské integrace.

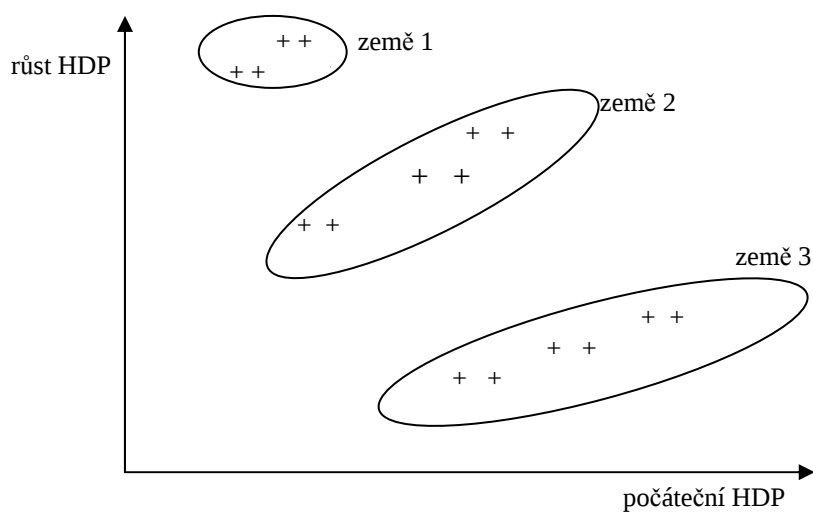
tabulka II-2: σ -konvergence na úrovni zemí a regionů a její rozložení na složku vnitrostátní a mezinárodní (zahrnuty regiony NUTS2 Belgie, Španělska, Francie, Itálie, Nizozemí, Řecka a Portugalska)

Rok	1982	1988	1996	roční změna v % 82-88	roční změna v % 88-96
Na úrovni zemí					
Gini	0,1337	0,1284	0,0977	-0,66	-2,99
Theil	0,032	0,0291	0,0174	-1,51	-5,03
Na úrovni regionů					
Gini	0,2127	0,2115	0,2037	-0,09	-0,46
Theil	0,072	0,0704	0,0652	-0,37	-0,92
Komponenty Theilova indexu regionální nerovnosti					
Mezinárodní	0,0494	0,0464	0,0396	-1,01	-1,86
Vnitrostátní	0,0225	0,024	0,0257	1,09	0,89

Zdroj: European Commission (2004a)

⁹ Více viz Slavík (2005).

Tabulka II-2 ukazuje změny v disparitách důchodu mezi zeměmi a regiony a dále také jejich rozložení na složky vnitronárodní a mezinárodní. Už na první pohled je zřejmé, že nerovnosti jsou větší mezi regiony než mezi státy, a to poměrně výrazně. Na obou úrovních lze také vypořizovat odlišnosti v dynamice. Zatímco nerovnost na úrovni zemí v obou sledovaných obdobích významně klesla, pokles nerovnosti regionální byl mnohem méně markantní. Tento fakt už do určité míry naznačuje, ale i zakrývá, stěžejní jev ve vývoji konvergence regionů. Martin (1999) tento jev nazývá „globální divergence, lokální divergence“. Theilův index rozložený na vnitronárodní a mezinárodní složku ukazuje, nakolik probíhá konvergence na úrovni regionů díky tomu, že konvergují celé země a nakolik díky tomu, že se navzájem ekonomicky přibližují regiony téže země. Je zřejmé, že většina regionální konvergence je způsobená konvergencí regionů situovaných v různých zemích. Naopak uvnitř jednotlivých zemí se sobě regiony navzájem vzdalují a vnitronárodní disparity tak narůstají. Pro ilustraci tohoto jevu přikládáme níže obrázek podle Martina (1998b), který nastiňuje, jak může k takové situaci dojít.

Zdroj: Martin (1998b)

Jak vidno na ilustrujícím obrázku, země mezi sebou konvergují, neboť ty s horší počáteční situací dosahují rychlejšího růstu. Současně však uvnitř zemí dochází k divergenci mezi regiony, kdy ty bohatší rostou rychleji.

Zajímavou a podrobnou studii zabývající se regionálními nerovnostmi v důchodech provedl Duro (2004). Duro zjišťuje, že v období 1982-1995 chudší regiony zaznamenaly vyšší růst. Duro použil podobně rozklad Theilova indexu na obě komponenty, aby zjistil, z čeho pokles regionálních nerovností pramení. Upozorňuje, že mezinárodní složka

nerovnosti vykazuje cyklický pohyb s výraznou klesající tendencí, neboť poklesla o 68% v období expanze let šedesátých (mezi roky 1960 až 1973), poté vzrostla o 38% do roku 1984. Nicméně od té doby do roku 2000 opět poklesla o 60%. Z těchto údajů je zřejmé, že konvergence mezi státy EU výrazně přispívá k omezení regionálních nerovností mezi evropskými regiony. Naopak vnitronárodní složka působí proti výše uvedené tendenci. Většina zemí Evropské unie totiž od roku 1982 do roku 1997 zaznamenala podle Dura nárůst míry regionální disparity, přičemž nejvíce to bylo v případě Španělska a Velké Britanie (až 30%) a jen o málo menší nárůst proběhl ve Francii a Německu a Itálii (27, 24 a 15%). Vzhledem k tomuto vývoji není nikterak překvapivé, že v roce 1997 tak podle Dura bylo 80% nerovností mezi evropskými regiony způsobeno nerovnostmi uvnitř členských států a pouze 20% rozdíly mezi jednotlivými státy. Přitom ještě v polovině 80.let byl tento poměr přibližně půl na půl. Navíc tedy se výše uvedené země při vyloučení Španělska podílejí na hodnotě vnitronárodní složky opět z 80%. To znamená, že případné snížení regionální nerovnosti v zemích jako jsou Řecko, Portugalsko či Španělsko, nemůže zásadně ovlivnit celkovou regionální nerovnost. Navíc, jak plyne i z následující tabulky, tyto země zatím spíše vykazují nižší, i když jednoznačně rostoucí regionální nerovnost.

tabulka II-3: Disparity v HDP per capita podle parity kupní síly mezi regiony uvnitř členských států, 1999-2000 (směrodatná odchylka od indexu EU 15=100)

Stát	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Belgie	25,1	25,1	26,0	27,1	25,9	40,8	41,6	41,4	41,6	40,2	39,4
Německo		38,6	35,8	32,4	31,3	25,6	24,9	25,1	25,3	25,5	26,2
bez východoněmeckých regionů	21,8	22,7	23,0	22,8	23,4	20,1	20,5	20,9	21,0	21,5	22,1
Řecko	6,3	6,1	6,6	7,6	7,8	10,4	10,3	9,5	9,5	9,5	9,6
Španělsko	14,9	16,0	15,9	15,2	15,9	16,8	17,1	17,4	17,4	18,1	18,1
Francie	28,9	29,9	28,9	29,9	30,8	28,2	27,9	27,3	26,6	27,5	28,3
Irsko						13,7	12,9	15,8	16,7	18,2	18,8
Itálie	24,8	24,7	24,9	24,7	25,5	28,5	28,9	27,7	28,1	27,8	27,2
Nizozemí	10,6	11,8	11,3	11,5	10,8	13,5	14,6	15,3	15,7	15,8	15,5
Rakousko	27,5	28,6	28,7	30,3	28,1	25,4	24,8	23,6	22,7	22,5	23,9
Portugalsko	13,5	15,0	13,6	14,3	13,8	15,2	15,4	17,3	17,9	17,6	16,6
Finsko	17,9	17,7	15,4	17,0	17,1	19,5	21,2	20,8	23,9	24,2	25,0
Švédsko	10,8	12,0	10,9	12,8	11,0	12,0	13,0	15,2	16,3	20,1	20,9
Velká Británie	20,2	19,2	19,6	20,6	18,3	31,5	32,0	34,0	35,6	34,2	34,2
EU 15 (mezi regiony)		29,4	28,6	27,7	27,5	28,7	28,4	28,5	28,9	28,6	28,9
bez východoněmeckých regionů	26,5	26,4	26,5	26,3	26,5	28,3	28,1	28,2	28,5	28,2	28,5
EU 15 (mezi státy)		13,1	13,2	12,5	12,7	12,5	11,8	11,6	11,7	11,0	11,4
bez	15,4	15,5	15,6	14,6	14,6	14,5	13,4	13,2	13,1	12,5	12,9

Zdroj: European Commission (2003), Second report on economic and social cohesion

Pozn.: do roku 94 HDP podle ESA 79, od roku 95 HDP podle ESA 95 pro NUTS2 regiony (v.95) resp. (v.98)

Tabulka II-3 potvrzuje závěry Dura (2004) i pro období do roku 2000 a doplňuje tak i tabulku II-2. Je zřejmé, že ve většině uvedených států se regionální disparity v 90. letech zvýšily, což se odrazilo i v souhrnném ukazateli pro celou EU. Naopak rozdíly mezi státy jsou jednak mnohem menší a také se dále snižují, jak dokládají poslední dva řádky v tabulce. Je zajisté zajímavé zamyslet se, jak se tyto ukazatele změnily či změní v souvislosti s rozšířením Evropské unie. Je zřejmé, že disparita naroste kvůli velkým rozdílům mezi novými a starými členskými státy. Lze logicky očekávat, že pro Unii narostla opět mezinárodní složka nerovností. Tuto domněnku potvrzuje i následující tabulka, která je totožná tematicky s tabulkou II-2, nicméně zahrnuje regiony EU-15 (bez Dánska, Lucemburska a Irska) a hlavně také ČR, Slovensko, Polsko a Maďarsko.

tabulka II-4: σ -konvergence na úrovni zemí a regionů a její rozložení na složku vnitrostátní a mezinárodní (zahrnutý regiony NUTS2 evropské patnáctky bez Dánska, Lucemburska a Irska a také regiony ČR, SR, Polska a Maďarska)

Rok	1995	1998	2001	roční změna v % 95-98	roční změna v % 98-01
Na úrovni zemí					
Gini	0,177	0,165	0,16	-1,54	-0,95
Theil	0,055	0,05	0,047	-3,08	-1,96
Na úrovni regionů					
Gini	0,284	0,259	0,248	-2,95	-1,45
Theil	0,143	0,124	0,112	-4,49	-3,11
Komponenty Theilova indexu regionální nerovnosti					
Mezinárodní	0,095	0,075	0,066	-6,98	-4,13
Vnitrostátní	0,034	0,036	0,039	2,12	2,54

Zdroj: European Commission (2004a)

Při zahrnutí 4 nových členských států většina údajů v absolutním vyjádření poměrně výrazně narostla. Nerovnosti na úrovni zemí i na úrovni regionů jsou o poznání vyšší. Opět se však ukazuje, že klesají nerovnosti na obou těchto úrovních. Ovšem objevila se také mnohem větší dynamika, která má i posunutě těžiště. Ze srovnání obou tabulek plyne, že po zahrnutí nových zemí probíhá silnější konvergence na úrovni regionů než na úrovni států, přičemž u starých zemí tomu bylo přesně naopak. Příčiny tohoto jevu lze hledat v tom, že všechny země Visegrádské čtyřky právě zažívají ekonomický růst, který je územně značně nerovnoměrně rozložen. Růst významně táhnou především centrální regiony, nicméně u těchto zemí jako celku je dynamika mnohem nesrovnatelně nižší než u jejich center. Tento model

ekonomického růstu se projevil také u posledních dvou ukazatelů. Konvergence mezi regiony probíhá hlavně díky konvergenci regionů z různých zemí. Vnitronárodní komponenta regionální nerovnosti je naopak značně vyšší a hlavně má více jak dvojnásobnou růstovou dynamiku. Tato čísla naznačují jedno: rychlejší konvergence, a tedy rychlejší ekonomický růst jsou vykoupены nárůstem domácích územních nerovností.

II.1.b Potenciální trade-off mezi regionální disparitou a národním růstem

Data v tabulce II-3 a II-4 také naznačují, že větší regionální disparity dosahují vyspělejší země. A také země, které je dohánějí, vykazují nárůst disparity (týká se to všech čtyř tzv. „kohezních zemí“).

tabulka II-5: Regionální disparity uvnitř členských států EU (1995-2002) – podíl HDP pětiny nejbohatší a pětiny nejchudší regionální populace

	BE	CZ	DE	EL	ES	FR	IT	HU	NL	AT	PL	PT	SK	FI	SE	UK
2002	2,3	2,1	1,4	1,5	1,8	2	2	2,6	1,5	1,8	1,9	1,8	2,2	1,5	1,6	2,1
1995	2,3	1,8	1,4	1,5	1,8	2	2,1	2	1,4	1,8	1,6	1,8	2,2	1,4	1,4	1,9

Zdroj: European Commission (2005)

Z tabulky také plyne, že země Visegrádské čtyřky (kromě Slovenska), které patnáctku svým hospodářským růstem dohánějí, zároveň zaznamenaly mezi lety 1995 a 2002 značný nárůst regionálních nerovností. Nyní se už podle dotyčného ukazatele řadí na pomyslném žebříčku geografických nerovností velmi vysoko.

Existenci možného substitučního vztahu mezi růstem HDP a růstem regionální disparity dokládá i následující tabulka.

tabulka II-6: Trade-off mezi růstem HDP a regionální rovností, (pořadí zemí podle změny ukazatele za období 1995-2000)

	S	FIN	Ir	UK	NL	P	E	D	F	EL	I	B	A
Růst disparity	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.
Průměrný růst reálného HDP	6.	2.	1.	8.	5.	3.	4.	13.	9.	7.	12.	11.	10.

Zdroj: Eurostat (údaje o HDP), tabulka II-1 (údaje o disparitě)

Je zřejmé, že tento zmíněný trade-off nelze považovat za univerzálně platný a je zapotřebí určité opatrnosti před jednoznačnými výroky. Nicméně data naznačují, že by podobný vztah mohl existovat. Pro první šestici zemí v podstatě z řady výrazně vystupuje pouze Velká Británie, která se růstem HDP řadí spíše do druhé skupiny. Podíváme-li se na opačný konec tabulky, šlo by učinit podobný závěr o Řecku. V rámci empirické literatury lze najít i velice důkladné analýzy, které zkoumají zmíněný substituční vztah. Crozet a Koenig (2004) se zabývají tímto vztahem na nižší regionální úrovni, nikoliv tedy států a jejich regionů, nicméně tento fakt nemusí být nijak zásadní pro platnost jeho závěrů i na úrovni

vyšší. Jako úroveň nejvyšší totiž autoři berou evropskou statistickou regionální jednotku NUTS1 a pro úroveň intraregionální uvažují jednotky NUTS3. Ovšem je důležité podotknout, že jako NUTS1 je vedeno například Irsko, Belgie a také Česká republika. Naopak jednotka NUTS3 odpovídá v České republice krajům. Je zřejmé, že se nejedná o nikterak přespříliš desagregovaný přístup a naopak je pro nás vzhledem ke členění českého teritoria zajímavý. Autoři dospěli k závěru, že 10%-ní nárůst směrodatné odchylky HDP per capita mezi regiony uvnitř oblasti NUTS1 vede v průměru ke zvýšení důchodu per capita v oblasti o 0,6%¹⁰. Tento vztah se ukazuje jako obzvláště silný pro „severní“ oblasti EU, tedy pro EU s vyloučením regionů Řecka, jižní Itálie, Španělska a Portugalska. To by mohlo podle Crozeta a Koeniga (2004) naznačovat, že při vysokých úrovních disparity její další zvýšení vede k ještě prudšímu zvýšení hospodářského růstu.

Williamsonova hypotéza

Možnost trade-offu mezi národním růstem a regionální rovností bývá také někdy označována jako Williamsonova hypotéza. Ovšem Williamson (1965) předpokládal, že tento substituční vztah je nelineární. Tvrdil, že v ranějších stádiích rozvoje národní ekonomiky bude docházet k nárůstu regionálních disparit, které však posléze opět poklesnou. Regionální vnitronárodní nerovnosti tak měly opsat křivku ve tvaru obráceného U. Argumentoval přitom tím, že růst v rychle rostoucích (dohánějících) ekonomikách bývá založen na omezeném počtu pólů růstu, kde vznikají kladné externality díky difúzi znalostí a úsporám z rozsahu. Probíhá tak tedy aglomerační efekt, který posléze bude převážen efektem disperze a dojde k narovnání regionálních nerovností. Ačkoliv je tato argumentace založena na mírně odlišném základě než v případě nové ekonomické geografie a neopírá se explicitně o změnu transakčních nákladů, dochází také k výsledku obrácené U-křivky. Empirické důkazy podporující toto tvrzení popisuje Commission (2004) na příkladě evropských zemí, kde je skutečně možné zaznamenat takovýto průběh nárůstu a poklesu regionálních nerovností. Davies a Hallet (2002) však dochází k mírně odlišným závěrům. Poukazují na to, že v EU-15 existují určité empirické důkazy na podporu první části Williamsonovy křivky, neboť dohánění ekonomické úrovně ze strany méně rozvinutých států je skutečně taženo několika póly růstu. Nicméně pro sestupnou část křivky, kdy mají regionální nerovnosti klesat, jsou empirické důkazy spíše

---

¹⁰ Jedná se o období 1980-1999 a zkoumaný soubor je tvořen 32 regiony NUTS1. Pro období 1995-2000 a soubor 67 regionů NUTS1 dokonce autorům vyšla hodnota 1,6%.

slabé a velice záleží na institucionálních aspektech, tedy například na důrazu na proaktivní regionální politiku.

Ovšem nutno poznamenat, že druhá část křivky a s ní spojený pokles regionálních nerovností nemusí nastat z vícero důvodů. Vzhledem k sociálním transferům, regulaci pracovního trhu a často i jiných oblastí, jako například nájemného, může docházet k tomu, že na regionální úrovni se neprojevuje efekt disperze. Tyto institucionální a hospodářskopolitické faktory potom mohou vést k tomu, že vzniká situace nesouladu geografie příjmů a geografie „výroby“.

II.1.c Nesoulad geografie příjmů a geografie ekonomických aktivit

Pokud je totiž stanovena centrálně minimální mzda, může demotivovat podniky z centrálních oblastí, aby se přesunuly do regionů s nižšími mzdami. V nejchudším regionu stále může být minimální mzda na takové úrovni, že firmám nevyváží ztrátu pekuniárních externalit plynoucích z přesídlení do periferního regionu. Stejně tak sociální dávky udržují ve všech regionech určitou úroveň příjmů, která opět v chudých oblastech nemusí odpovídat skutečné míře ekonomické činnosti. Ovšem tyto dávky spojené často s nefunkčním trhem bydlení udržují lidi v jejich regionech, které se stávají vůči centru relativně stále chudší.

Podobné vysvětlení podává i Martin (2004) k jevu, který nazývá „odpojení geografie výroby od geografie příjmů“. Martin ukazuje na příkladu Francie mezi lety 1980 a 2002, jak k takovému nesouladu postupně dochází. Regionální nerovnosti v HDP per capita měly v tomto období rostoucí tendenci¹¹. Avšak míra regionální nerovnosti podle disponibilního příjmu (po transferech) poukazuje na dvě zajímavé skutečnosti. Nejenom, že je nižší, což se ovšem dalo předpokládat, ale také má klesající tendenci. Zatímco tedy geografické rozložení výroby je stále nerovnoměrnější, geografické rozložení příjmů se stává rovnějším. Konvergence regionů tak podle Martina (2004) není synonymem soudržnosti (koheze) regionů. Pro vysvětlení tohoto nesouladu považuje Martin za klíčový vývoj státu blahobytu. Sám zdůrazňuje, že tento jev nelze považovat za obecný. Ve Velké Británii totiž k nárůstu takového nesouladu nedochází, neboť nerovnost podle obou ukazatelů vzrostla. Martin to nepřisuzuje v hlavní míře rozdílu v intenzitě regionálních politik, nýbrž rozdílnému vývoji státu blahobytu v obou zemích. Zatímco ve Francii transfery v daném období rostly, ve Spojeném Království nikoliv.

---

¹¹ Autor používá koeficient variace HDP per capita mezi regiony NUTS2

Tento vývoj nabízí vzhledem k regionální politice mnoho otázek. Ukazuje totiž, že sociální transfery spojené s rozvojem státu blahobytu mohou mít na regionální nerovnost příjmů mnohem zásadnější vliv než samotná regionální politika. Ovšem za konečný cíl regionální politiky lze spíše považovat právě rovnoměrné geografické rozložení příjmů obyvatel než vytvořeného produktu. Potom by se nabízelo jednoduché řešení naplňovat cíle regionální politiky sociálními transfery. Toto řešení je však dlouhodobě naprosto neudržitelné a neefektivní, jakkoliv se z politického hlediska může jevit lákavé. K této diskusi se ještě vrátíme při zkoumání ekonomické geografie České republiky ve 3.kapitole.

II.2 Specializace a koncentrace

V předchozí části jsme ukázali, že konvergence má jiný průběh na mezinárodní a na vnitrostátní úrovni. Nicméně zkoumání procesů konvergence samo o sobě neobjasňuje, jaké síly působí na lokaci ekonomických aktivit a zda jsou tyto významně ovlivňovány postupující ekonomickou integrací. Vždyť nová ekonomická geografie predikuje právě to, že integrace důležitým způsobem utváří geografické rozložení ekonomických činností. Důležitým indikátorem pro odhalení změn v prostorové lokaci jsou míry specializace a koncentrace. Oba tyto ukazatele bývají nejčastěji zkoumány pro průmysl a i my se vzhledem k rozsahu této práce nebudeme sektoru služeb ani zemědělství věnovat. Vzhledem k výše uvedeným poznatkům budeme rozlišovat úroveň členských států a úroveň regionů.

II.2.a Specializace zemí a regionů

V případě zkoumání vývoje specializace na úrovni států existuje mnoho studií, nicméně my se opřeme o analýzu Midelfart-Knarvik et al. (2000), která je jednou z nejdetailnějších a zároveň nejčastěji citovaných.

Autoři této studie při zkoumání období od 70.let až do poloviny 90.let docházejí k několika důležitým závěrům. V případě míry specializace jejich výsledky opírající se o Krugmanův index poukazují na jakousi U-křivku. Krugmanův index, jak je použitý v tabulce II-4 naznačuje, do jaké míry jsou odlišné výrobní struktury jednotlivých zemí od evropského průměru. Čím vyšší index je, tím větší existuje rozdíl mezi danou členskou zemí a evropským průměrem v zastoupení jednotlivých odvětví na průmyslové výrobě¹².

---

¹² Způsob výpočtu Krugmanova indexu podrobněji rozebereme v kapitole III.

tabulka II-7: Probíhající specializace členských států podle Krugmanova indexu

	1970-73	1980-83	1985-88	1990-93	1994-97
Rakousko	0,307	0,268	0,280	0,288	0,340
Belgie	0,314	0,340	0,356	0,378	0,431
Dánsko	0,554	0,545	0,582	0,578	0,578
Španělsko	0,416	0,269	0,294	0,323	0,317
Finsko	0,591	0,501	0,513	0,522	0,582
Francie	0,169	0,156	0,175	0,170	0,166
Velká Británie	0,192	0,160	0,168	0,197	0,177
Německo	0,225	0,224	0,259	0,252	0,257
Řecko	0,527	0,574	0,619	0,666	0,700
Irsko	0,698	0,619	0,661	0,673	0,769
Itálie	0,307	0,305	0,296	0,322	0,380
Nizozemí	0,487	0,543	0,533	0,505	0,495
Portugalsko	0,532	0,473	0,562	0,586	0,560
Švédsko	0,409	0,381	0,389	0,386	0,480
Průměr	0,409	0,383	0,406	0,418	0,445

Zdroj: Midelfart-Knarvik et al. (2000)

Poznámka: Krugmanův index je spočítán jako průměr za čtyřleté období. Tučně jsou zvýrazněna minima pro každou zemi.

Většina zemí tedy vycházela ze stavu vyšší specializace, která dosáhla svého minima na počátku 80.let, a poté začala opětovně růst. Přitom nejméně specializované jsou velké státy jako Velká Británie, Francie a Německo, které zároveň prodělaly nejmírnější změny. Naopak nejdramatičtější změnu svých průmyslových struktur prodělaly Irsko a Finsko, které zažily expanzi high-tech odvětví a odvětví založených na vysoce kvalifikované pracovní síle. Také patří k zemím s největší mírou specializace. Země Evropské unie se tak navzájem od sebe postupně vzdalují svými výrobními strukturami, i když nutno podotknout, že tento proces není z hlediska celku nijak rychlý.

U regionů je situace jiná. Jak uvádí Midelfart-Knarvik a Overman (2002), na úrovni regionů neexistuje žádná jednoznačná tendence k vyšší specializaci. I když v průměru evropské regiony v období 1980 až 1995 vykazují mírný nárůst specializace, 47% z nich naopak prodělalo pokles.

II.2.b Koncentrace průmyslu v zemích a regionech

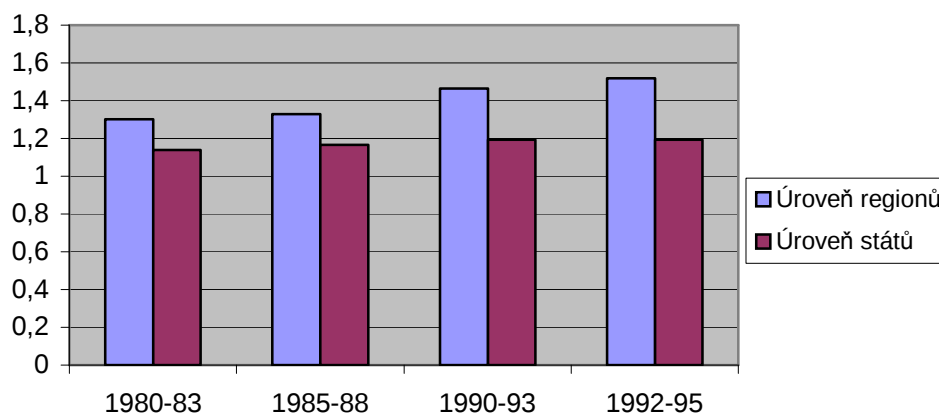
V případě specializace jsme se opírali o výrobní strukturu zemí a její srovnání vzhledem k průměrné evropské struktuře. Pro měření koncentrace průmyslu se využívá obdobného přístupu, ale postupuje se jaksi z opačného konce. Midelfart-Knarvik et al. spočítali míru koncentrace jednotlivých odvětví průmyslu na základě Giniho koeficientu (u dat za průmysl jako celek používají rozptyl), který reflektuje do jaké míry jsou jednotlivá odvětví (resp. průmysl jako celek) rovnoměrně rozdělena mezi jednotlivé země. Index se tak

už nepočítá pro země, nýbrž pro odvětví¹³. Podívejme se nejdříve na vývoj koncentrace průmyslu jako celku.

Koncentrace průmyslu jako celku

Jak je patrné z grafu II-1, na úrovni států je koncentrace průmyslu jako celku poměrně stabilní či jen zanedbatelně roste. Ovšem při pohledu na úroveň regionální se vyjevují zásadní poznatky. Jednak je totiž na regionální úrovni koncentrace průmyslu vyšší a dále má také jednoznačnou rostoucí tendenci.

graf II-1: Geografická koncentrace průmyslu

Zdroj: Midelfart-Knarvik K. a H. Overman (2002)

Pozn.: Rozptyl čtyřletých průměrných podílů na celkovém výstupu průmyslu v EU

Ke srovnatelným výsledkům docházejí i Brülhart a Traeger (2003), kteří používají takzvaný Theilův index a jinou bázi dat. Analýza Brülharta a Traegera (2003) je však zajímavá tím, že podobně jako Duro (2004) v případě konvergence rozkládají i tito autoři míru koncentrace zaznamenanou na úrovni evropských regionů na složku mezinárodní (měřeno mezi zeměmi) a vnitronárodní (mezi regiony). Brülhart a Traeger (2003) dále rozlišují dvě míry geografické koncentrace: relativní a topografickou. Relativní míra koncentrace reflektuje koncentraci průmyslu vzhledem k celkové zaměstnanosti (základní jednotkou je tak jeden pracující), zatímco topografická míra koncentrace poměřuje koncentraci územím (základní jednotkou je tak kilometr čtvereční). Pro ilustraci tohoto dělení je možné si představit situaci rovnoměrného rozdělení průmyslové výroby vzhledem k zaměstnanosti (tedy nulová relativní koncentrace), které by ale s ohledem na nerovnoměrné zalidnění evropských regionů bylo reflektováno nenulovým topografickým indexem koncentrace. Naprostá většina studií však uvažuje právě pouze relativní míru, neboť se

---

¹³ Pokud by tak například jedno odvětví bylo situováno zcela v jedné zemi, nabyl by koeficient hodnotu 1. Kdyby naopak byla výroba v tomto odvětví rozložena rovnoměrně mezi země, koeficient by byl nulový.

koneckonců jedná o zkoumání rozložení důchodu mezi obyvatele regionů a nikoliv mezi jednotlivými územími, a proto ani my se nebudeme topografickou mírou koncentrace zabývat.

Na rozdíl od sektoru služeb, kde je větší míra koncentrace zaznamenána na úrovni mezinárodní, v případě průmyslu platí pravý opak, neboť koncentrace uvnitř zemí zde zdaleka dominuje koncentraci mezi zeměmi. Vývoj v čase přitom ukazuje, že od roku 1975 tento ukazatel klesal, a to nejvýrazněji v 2. polovině 80. let, nicméně na začátku 90. let nastal zvrat a vnitronárodní komponenta míry koncentrace opět začala růst a v roce 2000 se pohybovala kolem 75%. Je zřejmé, že tato zjištění docela odpovídají zjištěním Midelfart-Knarvik a Overmana (2002). A sice v 80. letech je možné zaznamenat spíše mírný nárůst koncentrace na úrovni států, ovšem od počátku 90. let naprosto převládá dynamicky rostoucí koncentrace na úrovni regionů, jak vyplývá z výše uvedeného grafu.

Zkoumání koncentrace z hlediska souhrnného indexu je důležité, ale neobjasňuje jeho geografické rozložení mezi jednotlivé země. K popsání tohoto poslouží následující tabulka.

tabulka II-8: Geografické rozložení evropského průmyslu

(v %, země uspořádané podle nárůstu jejich podílu mezi 3. a 4. obdobím)

	70/73	82/85	88/91	94/97
Německo	29,4	27,7	28,8	30,0
Belgie	3,9	3,3	3,4	3,8
Irsko	0,4	0,7	0,7	1,2
Dánsko	1,4	1,4	1,3	1,6
Španělsko	5,8	6,3	6,3	6,5
Portugalsko	0,9	1,2	1,2	1,4
Rakousko	2,1	2,4	2,5	2,4
Itálie	12,5	14,5	16,4	14,5
Nizozemí	4,3	4,3	3,9	4,3
Finsko	1,3	1,8	1,8	1,7
Švédsko	3,6	3,3	3,2	3,1
Řecko	0,7	1,0	0,7	0,7
Francie	16,9	16,4	15,6	15,1
Velká Británie	16,9	15,5	14,3	13,9
	100%	100%	100%	100%
D+UK+F	63,2	59,6	58,7	59,0
E+IT+G+P	19,9	23,0	24,6	23,1

Zdroj: Midelfart-Knarvik et al. (2000)

Údaje poukazují na několik základních faktů. Za prvé lze říci, že je evropský průmysl rozložen značně nerovnoměrně. Německo s Francií a Velkou Británií byly v polovině 90. let sídlem 59% průmyslu celé Unie, zatímco představovaly pouze 52% její populace. Naopak Itálie spolu s Řeckem, Španělskem Portugalskem se podílely pouze 23% na evropské průmyslové výrobě, přičemž jejich populace dosahovala 32% podílu populace Unie. Další

důležité poznatky plynou z vývoje podílů jednotlivých zemí. Je patrné, že největší obrat nastal v průběhu let sedmdesátých, kdy evropské průmyslové mocnosti značně ztratily a státy evropského jihu naopak svůj podíl navýšily. V období mezi lety 82/85 až 94/97 však velké průmyslové státy jako Velká Británie, Francie, Itálie, ale i Nizozemí a Švédsko na svých podílech ztratily či je pouze udržely. Svůj podíl naopak navýšily Německo, Belgie, Dánsko a všechny kohezní země s výjimkou Řecka. Jako největší šampion za celé období se ale jeví Irsko, které svůj podíl ztrojnásobilo. Tato fakta potvrzují skutečnost, že rozložení průmyslu mezi státy Unie prošlo určitými změnami. V následující části se pokusíme podrobněji objasnit, jak tyto změny souvisí s koncentrací jednotlivých odvětví.

Koncentrace průmyslových odvětví

V případě vývoje koncentrace jednotlivých odvětví se žádný jednoznačný trend tak jako v případě průmyslu jako celku neobjevuje. Podle Midelfart-Knarvikové et al. (2000) v průběhu let 70. až do začátku let 80. většina odvětví (25 z celkového počtu 36) zaznamenala pokles koncentrace. Ten byl však následován opětovným růstem koncentrace do začátku 90.let, kdy nastal spíše mírný pokles. V 90.letech až do roku 1997 klesl Gini koeficient u 21 odvětví.

Nicméně zajímavější obrázek se ukáže, pokud vezmeme v úvahu změny lokace jednotlivých odvětví podle jejich struktury. Autoři je rozdělili do několika skupin podle dynamiky jejich koncentrace. Polovina z původně velice silně koncentrovaných odvětví zůstala i nadále koncentrovaná. Charakterizuje je především vysoká míra rostoucích výnosů z rozsahu, závislost na finální poptávce, používání vysoce a středně vyspělých technologií a velký podíl meziproductů z jejich vlastního sektoru. Druhá polovina původně koncentrovaných odvětví podstoupila proces dekoncentrace směrem z centrálních regionů. Tato odvětví se vyznačují nižšími úsporami z rozsahu, jsou méně závislá na vnitroodvětvových vazbách, ale více na těch meziodvětvových, využívají poměrně vyspělé technologie a vykazují menší závislost na finálních trzích a relativně rychlý růst. Patří mezi ně výroba kancelářského vybavení, počítačů, elektroniky (radio-TV) a komunikační techniky, strojírenství a profesionálních nástrojů. V těchto odvětvích posílily své pozice hlavně Rakousko, Finsko a Irsko, ale také Itálie, Španělsko a Portugalsko. Tento přesun dokládá, jak se i vyspělá odvětví částečně přesouvají z centrálních regionů¹⁴. Nutno ovšem podotknout, že obě tyto skupiny odvětví se stále v převažující míře v centrálních regionech nacházejí.

---

¹⁴ Otázce koncentrace high-tech odvětví se podrobněji věnujeme na konci této kapitoly.

Zajímavou skupinu tvoří ty sektory, které byly původně geograficky roztroušené a prošly významnou koncentrací (mezi nimi se nachází textil a oblečení). Tyto se vyznačují nízkými úsporami z rozsahu, nízkou technologií, nízkou kvalifikovaností práce a rostou relativně pomalu. Tato odvětví se převážně koncentrovala v ekonomikách s nízkými mzdovými náklady v jižní části Evropy.

Autoři také provedli ekonometrickou analýzu faktorů ovlivňujících lokaci průmyslu. Z ní vyplývá, že se jedná o kombinace faktorů v duchu tradiční teorie komparativní výhody (hlavně odvětví s intenzivním výzkumem a vývojem jsou přitahována do oblastí s vysokým podílem vědců v populaci a také míra vzdělanosti zůstává důležitou pro odvětví náročné na nemanuální práci) a faktorů nové ekonomické geografie (rozsáhlé sítě dodavatelů v centrálních oblastech přitahují firmy s vysokým podílem meziprojektu a dále odvětví s vysokými úsporami z rozsahu se vyskytují také více v centru, i když trend je klesající).

Brühlhart a Traeger (2003) došli na úrovni jednotlivých odvětví k podobným výsledkům. Nejvýznamnější změny nastaly v případě textilu, oblečení a obuvi, kdy v průběhu celého sledovaného období vnitronárodní komponenta koncentrace klesala až pod úroveň 50% v roce 2000 a navrch tak získala koncentrace mezi zeměmi, což je v souladu se závěry Midelfart-Knarvikové et al. (2000), podle níž se tato odvětví průmyslu přesouvala do *zemí* s levnou pracovní silou. Podobně i v případě strojírenství, elektrotechnických odvětví a částečně i výroby dopravních zařízení došlo k poklesu vnitronárodní složky koncentrace obzvláště ve druhé polovině 80.let, která byla posléze následována opětovným růstem na začátku let devadesátých. Lze si povšimnout, že tato odvětví přibližně odpovídají těm, které Midelfart-Knarviková et al. označili za původně koncentrované, které procházejí procesem disperze.

Autoři dále provedli regresní analýzu lokace ekonomických aktivit v závislosti na takzvaném indexu periferality, z níž vyplývá, že průmysl byl a je koncentrován v centrálních evropských regionech, nicméně se ve sledovaném období významně přesunul do periferních oblastí. Autoři Brühlhart a Traeger interpretují tento vývoj tak, že vytvoření jednotného trhu podpořilo na počátku 90.let proces koncentrace hlavně mezi zeměmi, ovšem po roce 1995 opět dominovaly vnitronárodní síly aglomerace. Zajímavý je i výsledek týkající se vstupu do Evropské unie a jeho vlivu na vnitronárodní koncentraci průmyslu. Brühlhart a Traeger zjistili, že členství v EU je spojeno se zvýšenou vnitronárodní koncentrací průmyslu (ale i služeb). Vstup do Evropské unie tak s sebou statisticky přináší nárůst koncentrace ekonomických aktivit. Tento proces koncentrace vedený aglomeračními silami poté může být jednak jedním

z tahounů hospodářského růstu, avšak zároveň vede k větší regionální nerovnoměrnosti rozložení bohatství. Zvyšující se vnitronárodní koncentrace ekonomických aktivit tak může být jedním z vysvětlujících činitelů trade-off mezi ekonomickým růstem a regionální soudržností, o němž jsem pojednávali výše.

II.2.c Možné výsledky integrace

Ekonomická geografie států

Jak, vyplývá z předešlé diskuse, na úrovni států vystupuje do popředí několik zásadních jevů utvářejících ekonomickou geografii Evropy. Státy se stále více specializují a zároveň lze také zaznamenat poměrně stabilní (či pouze jen velice mírný růst) vývoj koncentrace průmyslu mezi státy. Dvě skupiny odvětví prodělala významné změny v lokaci. První skupina složená z původně roztroušených odvětví náročných na faktor práce se koncentrovala v zemích s levnější pracovní silou. Druhá skupina původně koncentrovaných odvětví založená spíše na vyspělejších technologiích naopak prodělala proces dekoncentrace¹⁵. Oba tyto procesy se podle Midelfart-Knarvikové a Overmana (2002) zdají být vyvolané specializací zemí podle komparativních výhod. Aglomerační síly v prvním případě tento proces dále posílily a v případě druhém zřejmě spíše převážily disperzní síly. Nicméně tyto procesy rostoucí specializace a stabilní koncentrace naznačují, že aglomerační síly na úrovni států jsou spíše vnitroodvětvové. To potvrzuje právě rostoucí specializace zemí a stabilní míra koncentrace průmyslu jako celku.

Dalším vodítkem pro pochopení vyústění integračního procesu je kromě vývoje struktury průmyslu také mobilita faktorů na úrovni Evropské unie. Pro Unii je typická nízká mobilita pracovních sil a poměrně vysoká a dále rostoucí mobilita kapitálu. Obzvláště v porovnání se Spojenými státy se mobilita pracovních sil jeví jako velice nízká, jak ostatně dokládají mnohé studie. Pro ilustraci uvádíme v následující tabulce srovnání mobility v USA a největších evropských státech.

tabulka II-9: Mobilita pracovní síly v USA a v Evropě

Roky	USA	Německo	Itálie	Velká Británie
<i>Procento migrující regionální populace</i>				
1970-79	1.20	0.27	0.37	0.47
1980-89	0.84	0.34	0.33	0.26
1990-95	0.87	0.31	0.40	0.20
<i>Průměrná čistá mezinárodní migrace (USA=100%)</i>				
Průměr	100	32	38	32

Zdroj: Steinherr, In Funck and Pizzati (2003)

¹⁵ Viz výše

Mobilita pracovní síly uvnitř vybraných evropských států dosahuje přibližně třetiny její úrovně v USA.

Pokud se vrátíme zpět k obrázku 1 z první kapitoly a opřeme se o predikce teorie, je zřejmé, že lze očekávat do budoucna specializaci států a případně i vznik „odvětvových černých děr“. Tato perspektiva nemusí být znepokojující, neboť není v přímém rozporu s konvergencí mezi státy. Ostatně, jak vyplývá z naší diskuse v části II.1.a, disparita mezi státy se skutečně snižuje a integrace tak dosahuje žádoucích výsledků. Samozřejmě, že i toto tvrzení je zjednodušující a má své limity. Záleží totiž také na alokaci jednotlivých odvětví do jednotlivých států. Z hlediska hospodářské prosperity asi není ideální, pokud se nějaká země stane „černou dírou textilního průmyslu“, tedy pokud pohltí významnou část tohoto odvětví v evropském měřítku. Jak ukazuje i česká zkušenost, textilní průmysl vykazuje jedny z nejnižších mezd i zisků v celém hospodářství. Navzdory těmto úskalím zůstává platný fakt, že konvergence mezi státy je nepopiratelná, spornou otázkou zůstává snad pouze její rychlost.

Ekonomická geografie regionů

Situace na úrovni regionů se značně liší od té na úrovni států a může být i dosti znepokojující. Jsme totiž svědky stále rostoucí koncentrace průmyslu, která je doprovázena prakticky neměnným stupněm specializace. Zdá se tak, že aglomerační síly v regionálním měřítku působí spíše na úrovni průmyslu jako celku než na úrovni jednotlivých odvětví. Pokud uvážíme, že mezi regiony existuje větší mobilita kapitálu než mezi státy, mohou být regiony vystaveny riziku sílící polarizace, tedy ekonomické divergence. Údaje, které jsme uvedli v části zabývající se konvergencí, také skutečně naznačují, že hospodářské rozdíly mezi regiony napříč Uní se snižují velice pomalu. Regionální disparity uvnitř zemí mají však naopak tendenci narůstat. Je patrné, že na rozdíl od států, mohou hrát na regionální úrovni aglomerační síly působící napříč odvětvími velice významnou roli.

Vysvětlení, proč na úrovni zemí spíše platí závěry neoklasické teorie a na úrovni regionů závěry nové ekonomické geografie lze nalézt následující. Jednou z významných aglomeračních sil je migrace pracovní síly. Ta je však vzhledem k jazykovým a kulturním bariérám nižší mezi zeměmi než mezi regiony uvnitř jednoho státu. Tyto bariéry spolu s přetrvávajícími přeshraničními překážkami obchodu potom ovlivňují i pohyb zboží. Často potom obchod mezi regiony jedné země několikanásobně převyšuje objem transakcí se stejně vzdáleným zahraničním regionem. Tento jev bývá označován jako efekt hranice a Head a Mayer (2000) odhadli, že v roce 1985 dosahoval hodnoty 14. Efekt hranice sice podle autorů s časem klesá, nicméně největší pokles se uskutečnil v dekadě před zavedením Jednotného

evropského aktu. Následné vytvoření jednotného vnitřního trhu již podle autorů nevedlo k výraznému snížení efektu hranice oproti 1985. Obdobný efekt hranice přitom existuje i u obchodu s idejemi, jak popisují Botazzi a Peri (2003)¹⁶. Větší míru působení aglomeračních sil na úrovni regionů však lze vysvětlit i jejich samotnou podstatou. Aglomerační síly se opírají o lokační externality, které jsou však často lokalizované v omezeném prostoru. To platí obzvláště u technologických (specifické znalosti, VaV) externalit, jak dokládáme v následujícím odstavci.

II.2.d Technologie, inovace, kvalita a hospodářský růst

Vyspělé technologie, inovace a jejich koncentrace

Doposud jsme v této empirické části hovořili o průmyslových odvětvích v podstatě anonymně, aniž bychom mezi nimi rozlišovali z hlediska jejich důchodotvorného potenciálu. Ovšem na typu odvětví alokujících se do jednotlivých států samozřejmě záleží. Z hlediska hospodářské prosperity asi není ideální, pokud se nějaká země stane „černou dírou textilního průmyslu“, tedy pokud pohltí významnou část tohoto odvětví v evropském měřítku. Jak ukazuje i česká zkušenost, textilní průmysl vykazuje jedny z nejnižších mezd i zisků v celém hospodářství. Z analýzy Midelfart-Knarvikové et al.(2000) vyplývá, že z přesunu technologicky vyspělých výrob těžily především Finsko a Irsko, které značně zvýšily svůj evropský podíl v těchto odvětvích v posledních dvou desetiletích 20.století. Tyto země také současně vykazovaly silný hospodářský růst, který obzvláště v případě Irska vedl k napsání nespočet studií zkoumajících tajemství úspěchu irského „zázraku“. Obecně se uvádí, že právě rozvoj vyspělých technologií má na tomto zázraku nezanedbatelný podíl. Naopak, jak již bylo uvedeno, země jižní Evropy těžily z této relokace high-tech průmyslu o poznání méně¹⁷.

Samozřejmě z hlediska teoretického přístupu, který jsme zvolili na začátku této práce, je možné vysvětlit, proč různá odvětví mohou přinést zemím různé míry prosperity. Z tohoto pohledu také nezávisí pouze na vyspělosti technologií používaných ve výrobě, i když ty jsou samozřejmě zcela zásadní. Je zřejmé, že země vyvážející technologicky vyspělé výrobky s vysokou přidanou hodnotou má větší růstový potenciál než země vyvážející primární produkty (zde abstrahujeme od situací raketově rostoucích cen ropy). Ovšem z pohledu teorií endogenního růstu nevede výroba technologicky vyspělých produktů založených na inovacích

---

¹⁶ Tomuto tématu se dále věnujeme níže.

¹⁷ Pro podrobnější fakta odkazujeme na výše uvedenou studii Midelfart-Knarvikové et al. (2000)

a výzkumu a vývoji pouze ke zvýšení zisku výrobce, ale také k rozšíření kapitálu znalostí celé společnosti. Rozšířená zásoba znalostí poté umožňuje inovativní vývoj nových produktů s menšími náklady a poskytuje tak zemi či oblasti disponující touto zásobou komparativní výhodu. Firmy disponující takovou zásobou znalostí mohou snázeji inovovat své produkty a vytlačovat z trhu na určité období své konkurenty a dosahovat vyšších zisků. Celý proces tak opět může mít kumulativní charakter typu „čím více , tím ještě více“. Země či regiony, které zůstanou mimo tento proud kumulace znalostí poté mohou být ekonomicky marginalizovány. Zásadní význam, který v soudobé ekonomice mají znalosti a jejich využívání, také vedl k vytvoření pojmu “ekonomika znalostí” či ekonomika založená na znalostech. Ovšem tento typ ekonomiky zároveň také ukazuje silnou tendenci ke klastrování. Zářným a světoznámým příkladem regionu s koncentrovanými odvětvími založenými na znalostech je Silicon Valley ve Spojených Státech. Tento technologický park původně vznikl na základě spolupráce Stanfordské univerzity a společnosti Hewlett-Packard, která byla následována mnoha dalšími. Prostředky takto získané univerzita dále použila pro zvýšení úrovně svého výzkumu, což dále přitáhlo do oblasti další firmy. Jako některé z důvodů silné geografické koncentrace odvětví založených na znalostech uvádí CGP (1999) součinnost jednotlivých subjektů při výměně citlivých či dokonce tajných informací, jejichž transfer vyžaduje určitou blízkost, výhody síťových externalit a přítomnost vysoce kvalifikované pracovní síly.

Silnou tendenci ke geografické koncentraci technologických a vědeckých aktivit, které jsou předpokladem inovačních procesů, lze zaznamenat i v Evropě, jak dokládá tabulka II-10 na základě Giniho indexu koncentrace.

tabulka II-10: Indexy koncentrace inovačních aktivit (za rok 1996 v %)

Země	Činnost ekonomická	Činnost vědecká	Činnost technologická
Belgie	13,2	48,8	31,0
Dánsko	9,7	60,0	41,9
Finsko	9,3	30,3	30,2
Francie	16,2	63,3	44,5
Irsko	12,4	51,1	16,5
Itálie	13,4	56,8	56,4
Německo	15,9	37,5	37,9
Nizozemí	5,9	33,2	22,9
Portugalsko	11,3	22,7	25,2
Rakousko	12,6	55,8	12,5
Řecko	6,7	35,6	42,2
Španělsko	12,2	38,4	48,9
Švédsko	6,1	31,8	19,1
Velká Británie	11,5	47,6	32,1
EU-445 regionů	16,1	53,2	52,5
EU-5 zemí	6,5	23,0	34,6

Zdroj: OST (1998), cit. podle CGP (1999)

Pozn.: činnost ekonomická je měřena podle HDP, činnost vědecká podle počtu publikací, činnost technologická podle počtu patentů, přičemž jsou tyto hodnoty vztaženy k počtu obyvatel. Geografické členění u výpočtu je provedeno na 445 evropských regionů kromě poslední řádky, kde jsou na úrovni států. Čím vyšší index je, tím vyšší je koncentrace činnosti.

Údaje jednoznačně ukazují na několik důležitých jevů. Jednak jsou ekonomické činnosti mnohem méně koncentrovány než činnosti vědecké a technologické, což podporuje naši ideu o silné geografické koncentraci inovační schopnosti. Dále je také zřejmé, že koncentrace činností vědeckých a technologických (ekonomických samozřejmě také, jak již víme z předešlých částí) je vyšší na úrovni regionů než států. Dále je zajímavé, že na úrovni států je koncentrace vědecké činnosti nižší než činnosti technologické. Tyto výsledky se podle studie OST (1998) ověřily i v případě použití jiného regionálního členění na 175 regionů. Avšak při porovnání hodnot koncentrace mezi jednotlivými státy již nejsou výsledky vůči geografickému členění imunní. Nicméně výsledky opět poukazují na působení aglomeračních sil. Pozitivní externality plynoucí ze znalostí, které jsou pro inovaci podstatné, jsou geograficky omezeny. Potom lze samozřejmě očekávat, že i vytváření inovací probíhá v Evropské unii z geografického hlediska značně nerovnoměrně. Nicméně podle CGP (1999) lze vysledovat mezi roky 1990 a 1996 určitý pokles koncentrace technologických a vědeckých aktivit. Ovšem je obtížné říci, zda se jedná o trend a technologicky zaostalejší státy své rivaly skutečně dohánějí. Je zřejmé, že u některých, jako například u Irska, o tomto nemůže být pochyb, u jiných bychom potřebovali podrobnější data. Vysoká koncentrace výzkumných a vývojových aktivit je popsána také ve zprávě European Commission (2004).

Podle ní byla v roce 1999 čtvrtina všech VaV aktivit v EU soustředěna do 8 regionů a celá polovina těchto aktivit do pouhých 30 regionů NUTS2.

Vysoká koncentrace vědeckých a technologických aktivit na úrovni regionů odpovídá teoretickým východiskům založeným na lokalizované difúzi znalostí. Zajímavou je v tomto směru práce Botazzi a Peri (2003). Tito autoři zkoumali na evropských datech, do jaké míry je technologická difúze skutečně lokalizovaná. Dospěli k závěru, že difúze výsledků výzkumu a vývoje mezi evropskými regiony je velmi prostorově omezená. Většina pozitivních externalit z VaV totiž plyne do regionu, kde jsou generovány a pouze malá část se dostane do regionů vzdálených do 300 km, v závislosti na specifikaci modelu případně pouze do 200 km, přičemž se stoupající vzdáleností význam těchto externalit slábne. Autoři také zjistili, že v případě VaV difúze existuje poměrně silný efekt hranice, difúze je násobně vyšší mezi regiony jedné země než mezi regiony oddělené státní hranicí. Lokální charakter externalit výzkumů a vývoje potom vede k tomu, že inovativní aktivity v ekonomice tíhnou ke geografickému shlukování ve větší míře než obecně činnosti ekonomické.

V příloze také přikládáme mapy Evropské unie znázorňující geografické rozložení uznaných patentů EPO podle regionů a HDP per capita pro jednotlivé regiony. Zajisté není příliš překvapující, že obě mapy si navzájem do značné míry odpovídají. Je zřejmé, že většina patentů je podána právě v centrálních evropských regionech, které se zároveň vyznačují nejvyšším důchodem. Mapy také ukazují, že z tohoto hlediska se zařadily mezi centrální regiony i regiony Irska a Finska.

Silnou geografickou koncentraci high-tech odvětví dokládá i studie Midelfart-Knarvik et al. (2000). Na základě propočtů takzvaného indexu prostorové separace dokládá, že high-tech odvětví jsou v Evropské unii nejvíce geograficky koncentrovaná v tom smyslu, že jejich lokace od sebe dělí nejmenší vzdálenosti. Pro doplnění je třeba sdělit, že tento index v posledních dvou desetiletích 20.století rostl s tím, jak se high-tech částečně přesouval do vzdálenějších zemí, a to obzvláště do Finska a Irska.

Kvalita a vertikální specializace

Pokud bychom se zabývali jenom geografií inovací a průmyslovými odvětvími podle stupně jejich technické vyspělosti, obrázek by nebyl úplný. Z hlediska vytvářené hodnoty do hry vstupuje ještě jedna zásadní veličina, a sice kvalita. Pokud předpokládáme, že kvalita je reflektována cenou (potom se pojem kvalitní může krýt i s pojmem luxusní), naše ekonomická logika opět míří k tomu, do jaké míry jsou jednotliví výrobci schopni udržet v konkurenčním prostředí vyšší ceny než ostatní pro stejný typ výrobku. Mohou se při tom

samozřejmě opírat o svou značku či specifický design či jinak svůj výrobek diferenciovat. Schopnost držet vyšší ceny při stejném množství také vede k vyššímu zisku. Země Evropské unie se liší nejen v technické vyspělosti své produkce, ale i v její kvalitě. Neexistuje tedy pouze specializace horizontální podle průmyslových odvětví, ale dá se říci, že země jsou do značné míry specializovány i vertikálně-tedy podle vnímané kvality jejich výrobků. Fontagné, Freudenberg a Ůnal-Kesenci (1998) provedli studii specializace jednotlivých zemí EU podle kladných obchodních sald zemí unie se třetími zeměmi. Autoři zmapovali produkty, v nichž má každá země kladné saldo se zbytkem světa a ty dále roztřídili podle žebříčků kvality-ceny a technologické vyspělosti.

Obchod s technologicky vyspělými výrobky dosahoval 10% celkového objemu obchodu a zbylých 90% níže spadá do kategori „jiná“. Celý obchod byl rozčleněn do kategorií podle kvality-ceny. Jedna země tak může být spacializovaná na technologicky vyspělou produkci, avšak zároveň být situovaná na spodním konci žebříčku kvality. To samé platí samozřejmě i naopak.

tabulka II-11: Přebytky v obchodní bilanci zemí podle kvality-ceny a technologické vyspělosti (1996)

Kvalita \ Technologie	Technologie	
	Vysoká	Jiná
Vysoká	Velká Británie Švédsko Francie	Německo Irsko Dánsko Francie Nizozemí Švédsko Velká Británie Itálie
Střední	Francie Švédsko Finsko	Finsko Řecko Portugalsko Rakousko Velká Británie Belgie-Lucembursko Nizozemí Španělsko
Nízká		Řecko Itálie Portugalsko Španělsko

Zdroj: CGP (1999), cit. podle Fontagné, Freudenberg a Ůnal-Kesenci (1998)

Pozn.: Započítány jsou pouze kladné přebytky přesahující 3 tisíce celkového obchodu členské země

I když jsou údaje opět poněkud staršího data a bezpochyby došlo v této oblasti k mnoha změnám, může tato tabulka alespoň částečně ilustrovat rozdíly mezi zeměmi podle kvality jimi vyráběných produktů. Mezi země vyrábějící vysoce kvalitní a technologicky

vyspělé produkty se zde dostaly Velká Británie, Švédsko a Francie. Mnohé snad překvapí absence Německa, ta je však způsobena autory navolenými kategoriemi, kdy automobily nepatří mezi technologické výrobky. Německo se tak nezařadilo mezi země vyvážející technologické výrobky, ale zcela jednoznačně se postavilo do čela zemí vyvážejících kvalitní netechnologické výrobky. Ostatně německé automobily jsou obecně vnímány jako velice kvalitní. Následováno je dále Irskem a dalšími státy řadícími se spíše mezi centrální státy Unie. Naopak často zmiňované Finsko se nachází na pozici technologické výroby střední kvality, což také není překvapení vzhledem k předchozím konstatováním týkajících se expanze finského high-tech sektoru. Nejméně výhodná pozice netechnologických výrobků nízké kvality je potom obsazena státy jižní Evropy, což je v souladu s naším očekáváním. Z tohoto srovnání vyplývá, že v Evropské unii neexistuje pouze horizontální specializace podle odvětví, ale taktéž vertikální podle kvality výrobků v dané zemi produkováných.

Závěrečné shrnutí

Nerovnoměrné rozložení ekonomických aktivit v Evropě bylo často metaforicky označováno tajemným termínem „modrý banán“. Tento termín si Evropa vysloužila u kosmonautů, kteří při nočních přeletech nad Evropou viděli světelné zdroje soustředěné v jedné obrovské oblasti vyvolávající dojem banánu. Tato oblast se táhla od jihovýchodní Anglie přes severovýchodní Francii a státy Beneluxu a dále přes Porýní až k Milánu. Zajisté není úkolem ekonomických geografů zkoumat vesmírné obrázky noční Evropy, i když i takové noční mapy se občas pro dokreslení situace v jejich studiích nacházejí. Hlavní otázkou určitě zůstává, zda i dnes je toto přirovnání tak výstižné jako například před dvěma desetiletími a případně jaká nová přirovnání nám přinese blízká i vzdálená budoucnost.

Jak jsme v této části na mnoha místech uváděli, členské státy mezi sebou konvergují a nerovnoměrnost rozložení bohatství se mezi nimi stírá. Koncentrace průmyslu mezi státy je poměrně stabilní. Polovina původně koncentrovaných odvětví z převážně centrálních zemí zůstává koncentrovaná i nadále. Mnohá odvětví ale opouštějí lokaci ve zmíněném modrém banánu a přesouvají se do zemí, které by si vysloužily ještě před několika lety označení „periferní“. Nejvýznamnějším příkladem této kategorie je samozřejmě Irsko, které právě tvar modrého banánu značně narušilo, jak ostatně potvrzují i mapy v příloze. Ale i Finsko významně těžilo z realokace průmyslu. Ostatně i státy jižní Evropy (snad s částečnou výjimkou Řecka) zažily relativní zvýšení své průmyslové produkce, která spolu s přílivem prostředků z fondů EU zajisté stojí za jejich hospodářským růstem. Souhrn empirických faktů naznačuje, že vývoj na úrovni států by mohl vést k další specializaci a případně při působení

rozsáhlých aglomeračních sil k situaci „černých děr na úrovni odvětví“, jak byla popsána v teoretické části. Při tomto vývoji se státy dále specializují podle svých komparativních výhod a získávají významnější podíl v některých odvětvích, zatímco jiná je opouštějí. Z procesu specializace mohou těžit všichni a může docházet ke skutečné konvergenci, jaké jsme byli až doposud svědky. Ovšem jak jsme se snažili ukázat v poslední části této kapitoly, specializace může být nejen horizontální, ale i vertikální (podle kvality) a též technologická (podle technologické vyspělosti produktu). Záleží tedy na tom, v jakých odvětvích se země specializují. Potom z našeho pohledu vyvstává určitá obava, zda při udržení současné míry vertikální specializace je úplná konvergence vůbec možná či případně, jak dlouho může trvat. Bohužel se nám nedostává časové řady pro zkoumání vývoje této vertikální specializace. Opět je ale důležité podotknout, že dnes bohaté Irsko se také nachází na čelních příčkách žebříčku vertikální specializace. I když určitou míru polarizace mezi státy nelze tedy úplně vyloučit, existují zjevné „success stories“ a konvergenční trendy, které jí vyvracejí.

Na úrovni regionů se jeví situace dosti odlišně. Nejchudší, které jsou také podporované evropskými fondy regionální politiky, skutečně konvergují, i když nijak závratnou rychlostí. Ovšem celkově vzato se doposud regionální disparita v patnáctce velice mírným tempem snižovala. Ale tato „globální konvergence“ je doprovázená „lokální divergencí“, kdy uvnitř konvergujících zemí narůstají regionální disparity. Konvergující země se opírají o své póly růstu, jejichž tempu periferní regiony nemohou stačit. Konvergence mezi evropskými regiony pramení tak více z pozitivních konvergenčních trendů mezi státy než z realizace plného potenciálu periferních regionů. Navíc narůstá regionální koncentrace průmyslu při stagnující specializaci regionů. Z hlediska naší teoretické diskuse z první kapitoly tak může docházet na základě silného efektu aglomerace k polarizaci regionů. Některé regiony tak mohou být marginalizovány, mohou se ocitnout mimo proces aglomerace aktivit. Vidina takového vývoje vyvolává spoustu otázek na adresu evropské regionální politiky.

Má vůbec politika soudržnosti schopnost takovému vývoji zabránit? Nebo jsou její prostředky nastavené tak, že dokonce tento vývoj podporují? Jaké jsou cíle politiky a dosahuje jich? Je efektivní, aby byla tato politika v Unii centralizována? Těmto a dalším otázkám se budeme věnovat ve čtvrté kapitole. Avšak předtím považujeme za vhodné zabývat se i ekonomickou geografii České republiky. Vždyť nás se už problematika regionálních fondů EU úzce dotýká. Proto bude důležité identifikovat základní rysy ekonomické geografie ČR a procesy změn, které podstupuje. Odhalit, které problémy jsou nejpalčivější a kam se

ubírá vývoj českých regionů. Zda v České republice disparita mezi regiony narůstá a čím je podmíněna. Teprve po obeznámení se s regionální strukturou české ekonomiky jako nováčka mezi příjemci prostředků z evropských regionálních fondů, bude moci být diskuse o regionální politice EU zasvěcená a konkrétní.

III. Ekonomická geografie České republiky a její vývoj

III.1 Konvergence českých regionů

Tématu regionální nerovnosti v České republice už jsme se letmo dotkli ve druhé kapitole, kde tabulka II-2 nabízí srovnání regionálních nerovností existujících v evropských státech. Není pochyb, že naše země se svou nerovností řadí na pomyslnou špičku evropského žebříčku-geografické rozložení bohatství v naší zemi je značně nerovnoměrné. V této části se soustředíme nejen na podrobnější popis vývoje tohoto rozložení, ale také na konvergenci českých regionů k evropské úrovni.

III.1.a Ztracená dekáda českých regionů?

Obecně má většina obyvatel naší země povědomí, že nějakým způsobem doháníme či alespoň bychom měli dohánět vyspělé země západní Evropy. Nutno ovšem říci, že pro většinu českých regionů zůstávala tato představa v minulosti pouhou iluzí. A to do té míry, že označení ztracená dekáda může být opravdu na místě. Konvergenci českých regionů k evropské patnáctce ilustruje následující tabulka.

tabulka III-1: HDP českých regionů (v % na hlavu, EU-15 = 100%)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Praha	121,6	124,0	126,7	130,9	132,1	132,4	142,6	144,5	150,4
Středočeský kraj	51,2	52,7	51,6	51,0	51,8	51,3	51,2	52,3	54,3
Jihočeský kraj	60,5	62,6	60,6	58,0	56,3	55,3	54,4	56,9	59,1
Plzeňský kraj	65,9	69,0	65,5	60,8	59,7	59,8	60,0	58,7	61,3
Karlovarský kraj	61,1	60,8	56,7	52,9	51,1	50,7	49,1	50,4	52,4
Ústecký kraj	63,7	64,9	59,8	56,0	53,3	51,0	50,4	51,2	53,3
Liberecký kraj	55,6	57,0	55,3	51,0	51,6	51,2	51,5	52,3	54,9
Královéhradecký kraj	57,3	59,4	58,9	55,1	54,2	54,2	53,5	55,3	58,0
Pardubický kraj	58,2	59,0	57,6	55,2	52,9	51,8	51,6	52,9	55,1
Vysočina	53,2	55,4	52,1	49,1	49,1	49,2	51,1	49,4	51,5
Jihomoravský kraj	62,0	64,2	61,4	59,3	57,1	56,1	57,2	59,8	62,7
Olomoucký kraj	54,9	57,6	54,5	49,9	49,0	48,0	47,8	48,9	51,2
Zlínský kraj	57,5	57,6	57,8	54,2	52,0	50,7	51,2	50,3	52,8
Moravskoslezský kraj	62,5	65,9	61,8	56,7	53,7	51,6	52,5	53,4	55,7
ČESKÁ REPUBLIKA	66,3	68,2	66,2	63,8	62,6	61,7	62,9	63,9	66,7

Zdroj: ČSÚ, regionální účty

Již při prvním pohledu lze učinit několik závěrů. Hlavní město se naprosto odlišuje od zbytku republiky a podle posledních dat z roku 2003 vytváří až trojnásobné bohatství proti ostatním regionům. Zbývající regiony zůstávají za Prahou hodně vzadu a mezi jejich HDP

existují malé rozdíly v řádu přibližně jedné desítky procent. Dalším důležitým poznatkem je, že regiony prodělaly dosti odlišný vývoj v daném období. Například byly úplně jinak zasaženy recesí v letech 1997 a 1998. Zatímco Praha si nijak nepohoršila a Středočeský kraj jen nepatrně, některé regiony ztratily až 10 procentních bodů. Pro větší přehlednost slouží následující tabulka.

tabulka III-2: Dynamika HDP českých regionů (v % na hlavu, EU-15=100, kraje seřazeny podle růstu HDP v období 1995-2003)

	1995-2003	1996-2000	2000-2003
Praha	28,7	8,4	18,0
Středočeský kraj	3,1	-1,4	3,0
Jihomoravský kraj	0,7	-8,1	6,6
Královéhradecký kraj	0,6	-5,2	3,8
Liberecký kraj	-0,6	-5,8	3,7
Jihočeský kraj	-1,3	-7,3	3,9
Vysočina	-1,8	-6,2	2,3
Pardubický kraj	-3,1	-7,2	3,4
Olomoucký kraj	-3,7	-9,6	3,2
Plzeňský kraj	-4,6	-9,2	1,6
Zlínský kraj	-4,7	-6,9	2,1
Moravskoslezský kraj	-6,8	-14,3	4,1
Karlovarský kraj	-8,7	-10,0	1,7
Ústecký kraj	-10,4	-14,0	2,3
ČESKÁ REPUBLIKA	0,4	-6,5	5,0

Zdroj: ČSÚ, regionální účty, vlastní výpočty

Období recese popisuje druhý sloupec v tabulce, z kterého plyne, že nejvíce postiženy byly kraje Ústecký a Moravskoslezský s propadem přesahujícím dvojnásobek národního průměru. Jedná se o kraje se silnými strukturálními problémy plynoucími ze zaměření na těžký průmysl a těžbu nerostných surovin. Dále byly poměrně silně zasaženy kraj Karlovarský, Olomoucký, Plzeňský a Jihomoravský s propadem přesahujícím 8 procentních bodů. Při pohledu na období 2000-2003 je patrné, že mezi jmenovanými kraji jsou i ty nejúspěšnější (Jihomoravský, Moravskoslezský) i ty nejméně úspěšné (Ústecký, Plzeňský kraj). Je zajímavé zaznamenat, že nejúspěšnější kraje tohoto období jsou kraje zahrnující tři naše největší aglomerace (Praha, Brno, Ostrava). První sloupec tabulky potom jasně ukazuje, že pro 10 ze 14-ti českých regionů bylo 8 let mezi roky 1995 až 2003 z hlediska konvergence k EU ztraceným obdobím. Jakkoliv v současné době roste česká ekonomika poměrně silným tempem, dá se předpokládat, že řada z nich se už za desetiletí 1995-2005 nepřehoupne do kladných čísel. Aniž by byly k dispozici novější data, můžeme nejspíš už nyní tvrdit, že mnohé regiony ve svém konvergenčním úsilí ztratily desetiletí. Výraz ztracené desetiletí by byl určitě nadsazený, pokud by v uvedeném období regiony prodělaly nezbytné strukturální

přizpůsobení, které by posloužilo jako základna dalšímu růstu. Ovšem aniž bychom podrobně zkoumali míru přizpůsobení, již na základě dat o nezaměstnanosti je možné soudit, že neproběhlo v plné míře. Vždyť v roce 2004 dosahovala míra nezaměstnanosti v Moravskoslezském a Ústeckém kraji shodně 14,5%. Naopak například v bohatším Plzeňském kraji činila tato míra pouhých 5,8%. Mezi kraji tedy panuje značná heterogenita, a to i při vyloučení Prahy¹⁸.

III.1.b Vývoj regionálních disparit

Jak jsme konstatovali ve druhé kapitole, regionální disparity v Evropské unii mají spíše růstovou tendenci. Nejinak je tomu i v případě České republiky, kde je ovšem nárůst disparit velice strmý, jak níže dokládá tabulka III-3.

tabulka III-3: Vývoj regionálních disparit českých regionů (směrodatná odchylka HDP na hlavu, ČR=100)

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Celá ČR	20,29	22,40	25,19	24,79	27,32	31,29	32,78	33,75	37,21	37,11	36,96
ČR bez Prahy	5,91	6,00	6,29	6,54	5,76	5,49	4,71	4,94	4,99	5,29	5,32

Zdroj: ČSÚ, výpočty autora

Od roku 1993 se regionální nerovnosti v České republice prohloubily o více jak polovinu. Ovšem je očividné, že za tímto vývojem stojí jedinečnost pražského regionu. Již jsme konstatovali, že Praha jako jediný region nebyla zasažena recesí na konci 90.let. Právě proto jsme svědky takového nárůstu disparity mezi roky 1996 až 2000, kdy měly ostatní regiony úplně odlišnou dynamiku¹⁹. Proti tomu ostatní kraje v recesi své vzájemné rozdíly snížily. Naopak v obdobích relativní prosperity, přesněji mezi lety 1993 až 1996 a 2000 až 2003 lze sledovat nárůst regionálních disparit. Výše jsme vyslovili hypotézu, že by pro evropské regiony mohl existovat trade-off mezi hospodářským růstem a prohlubováním regionálních disparit. I když související pohyby mezi českými regiony jsou velice mírné, rozhodně uvedenou hypotézu nevyvrací.

Zcela výjimečné postavení Prahy v rámci ČR je dáno řadou vlivů. Mnohé takové vlivy uvádí i studie ČSÚ (2001) zabývající se regionálními rozdíly:

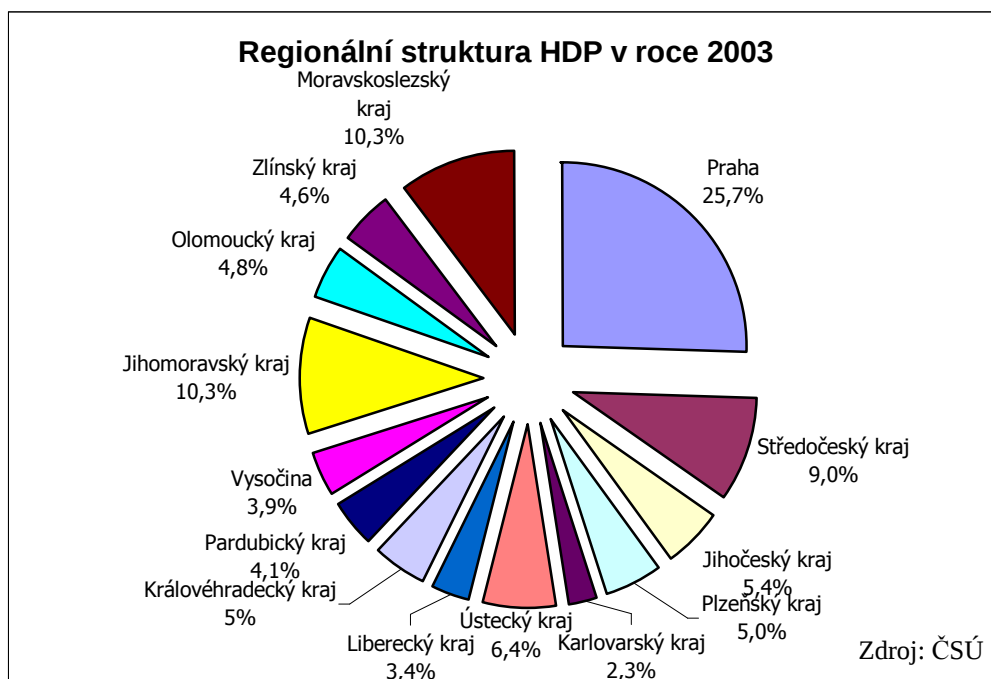
¹⁸ Pro důkladné porovnání krajů podle mnoha sociálních a ekonomických ukazatelů odkazujeme na publikaci Regionální portréty vydanou ČSÚ (2005).

¹⁹ Tabulku vývoje regionálního HDP na hlavu jako procento celorepublikového průměru uvádíme v příloze.

- Praha se vyznačuje odlišnou odvětvovou strukturou. Více než polovinu přidané hodnoty tvoří dynamicky se rozvíjející sektory komerčních služeb, pojišťovnictví a peněžnictví a obchodu včetně oprav spotřebního zboží. Naopak v ostatních regionech je až 40% hrubé přidané hodnoty vytvářeno v průmyslu.
- Dále ČSÚ uvádí „výše mzdových prostředků, které nejenže přímo tvoří část hrubé přidané hodnoty v sektoru vlády, ale pozitivně ovlivňují i koupěschopnou poptávku a tím nepřímo i tvorbu HDP v řadě odvětví“.
- Do Prahy také dojíždí řada lidí za prací, a to obzvláště ze Středočeského kraje
- ČSÚ neměří přímou hrubou přidanou hodnotu v regionech, ale odvozuje ji z národní úrovně klíčováním národních údajů do nižších regionálních úrovní podle statistik o mzdách a pracovnících. Ne všechny podniky však vykazují v případě regionálních filiálek mzdy a pracovníky mimo kraj sídla podniku. V případě Prahy je pravděpodobně tento jev významnější a její úroveň produktu tak může být nadhodnocena.
- Pro statistické výpočty jsou používány jednotné cenové indexy za ČR. Ovšem v Praze existuje vyšší cenová úroveň než v ostatních krajích. I z tohoto důvodu mohou být hodnoty Prahy mírně nadhodnocené.

Ovšem krom všech těchto uvedených důvodů je zřejmé, že ve prospěch Prahy pracují silné aglomerační síly založené na velkém tržním potenciálu kraje, kumulaci obyvatel s vysokým vzděláním, koncentrací vědeckých kapacit, na dopravním spojení s celou Evropou a dalších faktorech. Praha dále láká ročně více jak desítku tisíc nově příchozích osob, které dále svou kupní silou posilují kumulativní vazbou ekonomickou sílu kraje.

Právě srovnání ekonomické síly regionů znovu potvrzuje, jak mimořádné má Praha postavení. V následujícím grafu uvádíme, jakým podílem se jednotlivé regiony podílejí na celkovém produktu země. Praha s bezmála osminou obyvatel vytváří více jak čtvrtinu celého národního bohatství. Jasně se tak ukazuje monocentrická regionální struktura českého hospodářství vyznačující se silnou polarizací okolo jednoho centrálního regionu.

Ekonomickou silou dále jasně z průměru vystupují Středočeský, Moravskoslezský a Jihomoravský kraj, tedy opět regiony zahrnující tři největší české aglomerace. Regionální struktura HDP prodělala změny odpovídající již výše popsanému vývoji hospodářského růstu. Praha tak navýšila svůj podíl od roku 1993 o 6 p.b. a Středočeský kraj o 0,5 p.b., přičemž všechny ostatní kraje mírně ztratily. Nejvíce z nich potom dva často zmiňované Moravskoslezský kraj (1,7 p.b.) a Ústecký kraj (1,2 p.b.).

Regionální politika Evropské unie a její aplikace není novou politikou jen pro Českou republiku, ale i pro ostatní nové členské země. Proto uvádíme v následující tabulce data ilustrující regionální nerovnosti v zemích Visegradu.

tabulka III-4: Regionální disparity v zemích Visegradu (HDP na hlavu podle parity kupní síly, směrodatná odchylka, EU-25=100)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
ČESKÁ REPUBLIKA	17,6	17,8	19,0	21,0	21,5	21,9	24,6	25,1
-bez Prahy	4,4	4,7	4,0	3,7	3,1	3,2	3,3	3,6
SLOVENSKO	19,2	20,0	21,1	21,6	21,3	22,0	23,7	25,8
-bez Bratislavy	5,8	5,9	5,8	5,8	6,0	6,1	5,8	5,6
POLSKO	10,4	10,8	11,6	11,9	13,9	18,4	17,4	18,6
-bez Varšavy	10,4	10,8	11,6	11,9	13,9	13,9	12,2	13,0
MAĎARSKO	12,3	13,1	14,3	15,1	16,1	18,2	17,6	19,4
-bez Budapešti	6,4	7,2	8,5	9,7	10,4	11,1	9,2	9,2

Zdroj: Eurostat, vlastní výpočty

Pozn.: Pro roky 1995 až 1999 v případě Polska schází údaje za některé regiony včetně Varšavy

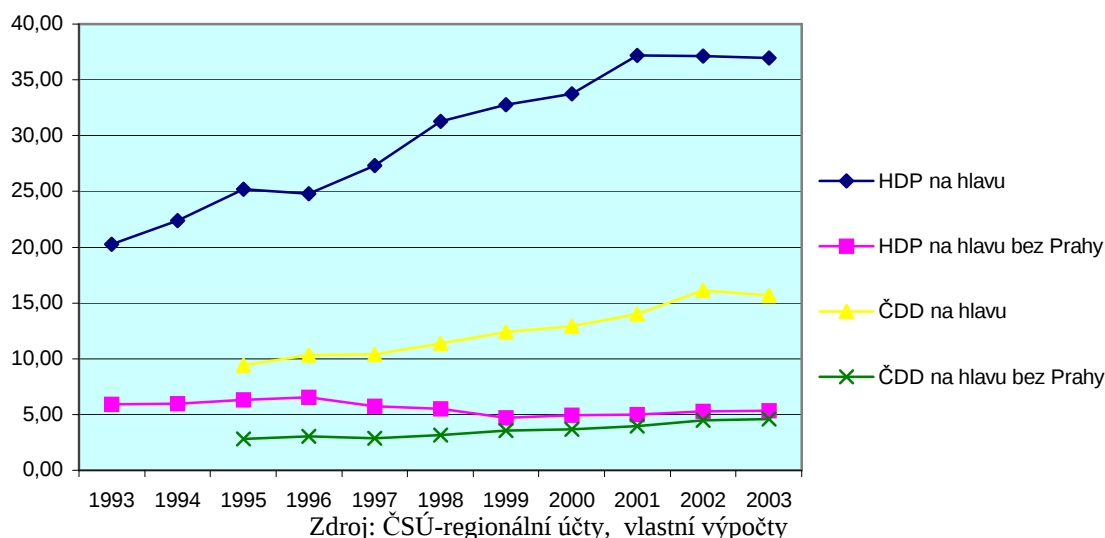
V České republice a na Slovensku je situace velice obdobná. Disparity jsou poměrně vysoké a mají růstovou tendenci. V Maďarsku a Polsku jsou disparity méně významné, ale

mají stejnou růstovou tendenci. Pokud ovšem vyloučíme z ukazatele údaje za hlavní města, nabízí zcela jiný obrázek. Česká republika se dostává do čela, neboť vykazuje nejmenší disparitu a potvrzuje tak obecnou představu o tom, že její území je poměrně rovnoměrně rozvinuto. Navíc není patrná ani žádná silná tendence k růstu disparity, i když nám chybí aktuálnější data. V případě Slovenska platí stejné závěry, jen míra disparity je o něco vyšší. Nejvyšší regionální nerovnost existuje v Polsku, a to hlavně kvůli značným rozdílům mezi východní a západní částí země. Nejchudší východní regiony dosahovaly v roce 2002 pouhých 30% HDP evropské pětadvacítky. Navíc se rozdíly dále prohlubují, což ostatně platí i pro Maďarsko. Stejně i v Maďarsku existují zaostalé regiony ve východní části země, které podobně jak v Polsku jen mírně překonávají hranici 30% HDP EU-25. Ovšem v případě Polska je možné tvrdit, že se nejedná o čistě monocentrickou strukturu hospodářství jako v případě ostatních tří zemí. Například Krakov překonal v roce 2002 hranici 70% HDP evropské pětadvacítky a Poznaň atakovala stoprocentní hranici a blížila se tak Varšavě se 130%. Ve zbývajících třech zemích vůbec neexistuje jiný kraj, který by „konkuroval“ hlavnímu městu.

Vztah geografie příjmů a geografie ekonomických aktivit

Výše jsme již poukázali význam rozdílu mezi geografii příjmů a geografii ekonomických aktivit. V případě Francie se ukazuje, že za poslední období se regionální disparity měřené podle hrubého domácího produktu na hlavu narůstají, avšak disparity disponibilních příjmů se naopak zmenšují. Jak ukazuje následující graf, v České republice k tomuto odpojení geografie příjmů a geografie výroby nedochází.

graf III-1: Vývoj disparit HDP a čistého disponibilního důchodu na hlavu
(směrodatná odchylka, ČR=100)

Prvním důležitým, ale i očekávaným zjištěním je nižší nerovnost disponibilních příjmů ve srovnání s HDP²⁰. Za příčinu tohoto rozdílu lze pokládat především působení státu, který snižuje regionální nerovnost redistribucí prostředků z rozpočtu. Lze předpokládat, že hlediska geografické redistribuce jsou nejvýznamnější sociální dávky spolu s příspěvky do rozpočtů krajů a obcí. Svou roli může sehrát i měření HDP, které může vést k mírnému nadhodnocení pražských hodnot, jak jsme uvedli výše.

Další významné zjištění se týká podobné dynamiky obou uvedených ukazatelů. Zahrneme-li do analýzy hlavní město, ukazuje se, že obě hodnoty mají velice podobnou růstovou dynamiku, i když se od sebe navzájem vzdalují: disparita HDP narůstá rychleji. Vyloučíme-li ze sledovaného souboru Prahu, výsledný obrázek obou typů nerovností je zcela odlišný. Nerovnost disponibilních důchodů rostla i tehdy, když nerovnost produktu byla poměrně stabilní či se jen velice mírně zvyšovala. Tento fakt nejspíše souvisí se zaostáváním sociálních dávek (hlavně důchodů) v poměru k příjmům z ekonomické aktivity (hlavně mezd). Od roku 1997 v důsledku škrťů ve státních výdajích bylo potom toto zaostávání dosti markantní, jak uvádí například Čížek (2003). Tím, jak dávky zaostávají, jsou potom nerovnosti v disponibilních příjmech ve větší míře určovány především nerovnostmi ve vytvořeném produktu. Tento výklad je ovšem založen spíše na hypotéze a bylo by třeba jej potvrdit podrobnějším zkoumáním všech veličin.

²⁰ Tabulku čistého disponibilního důchodu na hlavu v jednotlivých krajích uvádíme v příloze.

III.2 Specializace regionů a koncentrace průmyslu

Doposud jsme pohlíželi na ekonomickou geografii České republiky pouze z pohledu makroekonomických ukazatelů hrubého domácího produktu a čistého disponibilního důchodu. Ovšem tento vnější pohled neumožňuje odhalit vnitřní strukturální změny, kterými české regiony prošly. V této části se pokusíme přiblížit podobně jako ve druhé kapitole, jak se vyvíjí specializace regionů a také koncentrace průmyslu v regionech.

V naší analýze se omezíme na zpracovatelský průmysl, a to z několika důvodů. Česká republika je země s výrazným podílem průmyslu na tvorbě národního bohatství. Po letech poklesu tohoto podílu v průběhu transformace se v posledních několika hospodářsky úspěšných letech trend obrátil a podíl průmyslu opět narůstá. Přebytky obchodní bilance stojící za současným silným růstem jsou způsobené především posílením české průmyslové výroby. Průmyslová výroba je tedy bezesporu tahounem celého hospodářství. Dalším důvodem je dostupnost dat, kdy pro sektor služeb je obtížné získat stejně desagregovaná data jako pro zpracovatelský průmysl. Nicméně služby se obzvlášť v poslední době ukazují jako velmi dynamický sektor a v nedávné době začaly též v České republice vznikat centra outsourceovaných služeb pro podniky z řady zemí celé Evropy. Doplnění analýzy o vývoj lokace služeb by bylo tedy určitě vhodné jako rozšíření této rozsahově omezené práce.

Základním souborem dat, který pro výpočty používáme, jsou data o zaměstnanosti v jednotlivých odvětvích poskytnutá pro tuto práci Českým statistickým úřadem. Nejvhodnější by byla samozřejmě data odrážející hrubou přidanou hodnotu, která by i více odpovídala našemu teoretickému přístupu. Nicméně vzhledem ke způsobu měření dat, dopočítává ČSÚ hrubou přidanou hodnotu právě na základě dat o zaměstnanosti. Ta jsou tedy nejpůvodnější a měla by nejvíce odpovídat realitě. Ovšem při jejich použití jaksi implicitně předpokládáme stejnou produktivitu na zaměstnance ve všech odvětvích i regionech, a můžeme tak dojít k méně kontrastním výsledkům než v případě hrubé přidané hodnoty. Nicméně můžeme předpokládat, že základní trendy a změny budou zachyceny. Ostatně i ve světové literatuře se používají právě data o zaměstnanosti velice často.

Na úvod předkládáme základní údaje o zaměstnanosti ve zpracovatelském průmyslu a jejím vývoji v jednotlivých krajích. Už z těchto dat lze vypožorovat, že mezi kraji existují patrné rozdíly.

tabulka III-5: Podíl zaměstnaných ve zpracovatelském průmyslu (v % ze zaměstnaných v národním hospodářství)

	1993	1999	2004	2004-1993	2004-1999
Praha	15,1	11,1	10,2	-4,9	-1,0
Středočeský kraj	32,0	28,0	25,6	-6,4	-2,4
Jihočeský kraj	26,4	26,9	29,5	3,1	2,5
Plzeňský kraj	28,4	30,0	32,0	3,6	2,0
Karlovarský kraj	26,3	26,0	26,2	0,0	0,2
Ústecký kraj	26,9	23,7	23,1	-3,8	-0,6
Liberecký kraj	36,5	41,3	40,0	3,5	-1,3
Královéhradecký kraj	33,9	32,4	29,7	-4,2	-2,7
Pardubický kraj	34,4	31,5	34,1	-0,3	2,6
Vysočina	31,5	34,1	32,6	1,2	-1,4
Jihomoravský kraj	30,9	26,7	26,0	-4,9	-0,7
Olomoucký kraj	35,7	31,9	31,6	-4,1	-0,3
Zlínský kraj	39,3	37,0	36,0	-3,3	-1,0
Moravskoslezský kraj	31,7	29,0	29,4	-2,2	0,5
ČR	29,6	27,5	27,1	-2,6	-0,4

Zdroj: ČSÚ, vlastní výpočty

Zatímco ve většině krajů došlo mezi roky 1993 až 2004 k poklesu zaměstnanosti ve zpracovatelském průmyslu, v krajích Jihočeském, Plzeňském, Libereckém a na Vysočině se podíl zaměstnaných v průmyslu zvýšil. V druhé polovině celého období potom je možné vysledovat určitý nárůst také v krajích Karlovarském, Pardubickém a Moravskoslezském, přičemž některé z prvně jmenovaných (Vysočina, Liberecký kraj) naopak mírně ztratily. Kraj s největším zastoupením zpracovatelského průmyslu (a také s téměř největším nárůstem) je kraj Liberecký a naopak Praha je regionem s nejmenším podílem a nejvyšším poklesem podílu zpracovatelského průmyslu na celkové zaměstnanosti. Na celostátní úrovni je patrný určitý pokles, nicméně jak bylo řečeno výše, podíl HDP vytvořeného v průmyslu v posledním období narůstá. Pokles zaměstnanosti lze potom vysvětlit vyšším nárůstem produktivity ve zpracovatelském sektoru ve srovnání s ostatními odvětvími národního hospodářství.

Datový soubor jsme upravili tak, že jsme data rozdělili do 14 základních odvětví. Vyšší počet odvětví by vzhledem k velikosti regionů vedl k přílišné roztržitosti, kdy by řada regionů v mnoha odvětvích vykazovala nulovou produkci. Při jednotlivých výpočtech postupujeme obdobně jako Midelfart-Knarvik et al.(2000). Základní jednotkou analýzy tak je počet zaměstnaných v odvětví k v regionu i v čase t , který označíme jako $x_i^k(t)$. V celé části ovšem budeme pracovat s podíly, aby jednotlivá data byla srovnatelná.

$$v_i^k(t) = x_i^k(t) / \sum_k x_i^k(t) \quad s_i^k(t) = x_i^k(t) / \sum_i x_i^k(t)$$

Výraz $v_i^k(t)$ tak označuje podíl sektoru k na celkovém outputu regionu i . Na základě tohoto podílu budeme posléze počítat specializaci regionů. $s_i^k(t)$ je potom podíl regionu i na celkovém výstupu kraje k , což bude základem pro pozdější výpočty koncentrace průmyslu.

III.2.a Specializace regionů

V této části se pokusíme nastínit míru specializace jednotlivých regionů a podobnost či odlišnost jejich výrobních struktur z hlediska vývoje v čase. Míru specializace regionů přiblížíme pomocí tzv. Krugmanova indexu, jež Krugman jako první navrhl v roce 1991. Přesnou podobu indexu ale používáme stejnou jako Midelfart-Knarvik et al.(2000). Nejdříve pro každý kraj spočteme podíl odvětví k na celkové zaměstnanosti ve zpracovatelském průmyslu (dále používáme zkráceně „průmysl“, „output“, „výstup“): $v_i^k(t)$. Následně poté pro každý kraj vypočítáme podíl téhož odvětví na výstupu všech ostatních krajů: $\bar{v}_i^k(t)$. Na základě těchto dvou skupin údajů můžeme poté měřit rozdíl mezi průmyslovou strukturou kraje i a všemi ostatními kraji tak, že spočteme absolutní hodnotu rozdílu obou podílů a sečteme ji za všechna odvětví k :

$$K_i(t) = \sum_k \text{abs} \left(v_i^k(t) - \bar{v}_i^k(t) \right)$$

kde

$$\bar{v}_i^k(t) = \sum_{j \neq i} x_i^k(t) / \sum_k \sum_{j \neq i} x_i^k(t)$$

$K_i(t)$ je tedy Krugmanův index. Pokud je kraj i svou průmyslovou strukturou totožný se zbývajícími kraji, dosahuje nulové hodnoty. V opačném případě úplné odlišnosti nabývá hodnoty dvě.

Specializace krajů

Hodnoty indexu v podobě tříletých průměrů pro jednotlivé kraje jsou uvedeny v tabulce III-6. V dolní části tabulky se nachází průměr indexů za všechny kraje. Už z něj je patrné, že v průběhu sledovaného období panoval trend klesající specializace. Mezi prvním a druhým obdobím poklesla specializace u 12 krajů ze 14-ti. Ve druhé periodě už to bylo pouze u 8 krajů ze 14-ti, přičemž u tří krajů (Praha, Vysočina, Ústecký kraj) byl pokles tak nepatrný, že jej nelze považovat za signifikativní změnu. Tyto výsledky lze interpretovat tak, že ekonomiky krajů se nejdříve vypořádaly s dědictvím centrálně planované ekonomiky a s ní související řízenou geografickou alokací výroby. Nástup a rozvoj tržní ekonomiky s sebou potom přinesl pestřejší a širší zastoupení průmyslu v krajích. Ovšem je možné, že následně s upevňováním tržní ekonomiky začaly na geografickou alokaci působit tržní síly či v souladu

s naším teoretickým přístupem můžeme říci aglomerační síly, které způsobily nárůst specializace u bezmála poloviny krajů (v pravé části tabulky jsou nárůsty značeny tučně, zanedbatelné změny kurzívou).

tabulka III-6: Krugmanův index specializace (podle zaměstnanosti, 3-leté průměry)

	93/95 (1.)	97/99 (2.)	02/04 (3.)	2.-1.	3.-2.	3.-1.
PHA	0,649	0,559	0,550	-0,091	-0,008	-0,099
STC	0,356	0,351	0,418	-0,004	0,066	0,062
JHC	0,338	0,260	0,282	-0,078	0,022	-0,056
PLK	0,333	0,281	0,306	-0,053	0,026	-0,027
KLK	0,453	0,400	0,487	-0,053	0,088	0,034
ULK	0,470	0,390	0,384	-0,081	-0,005	-0,086
LBK	0,662	0,642	0,528	-0,020	-0,114	-0,134
HKK	0,349	0,311	0,249	-0,038	-0,062	-0,100
PAK	0,415	0,316	0,351	-0,098	0,035	-0,063
VYS	0,459	0,373	0,296	-0,086	-0,077	-0,163
JHM	0,250	0,233	0,228	-0,017	-0,005	-0,022
OLK	0,317	0,411	0,316	0,095	-0,096	-0,001
ZLK	0,486	0,370	0,393	-0,116	0,024	-0,093
MSK	0,625	0,638	0,524	0,013	-0,113	-0,101
Průměr	0,440	0,395	0,380			

Zdroj: ČSÚ, vlastní výpočty

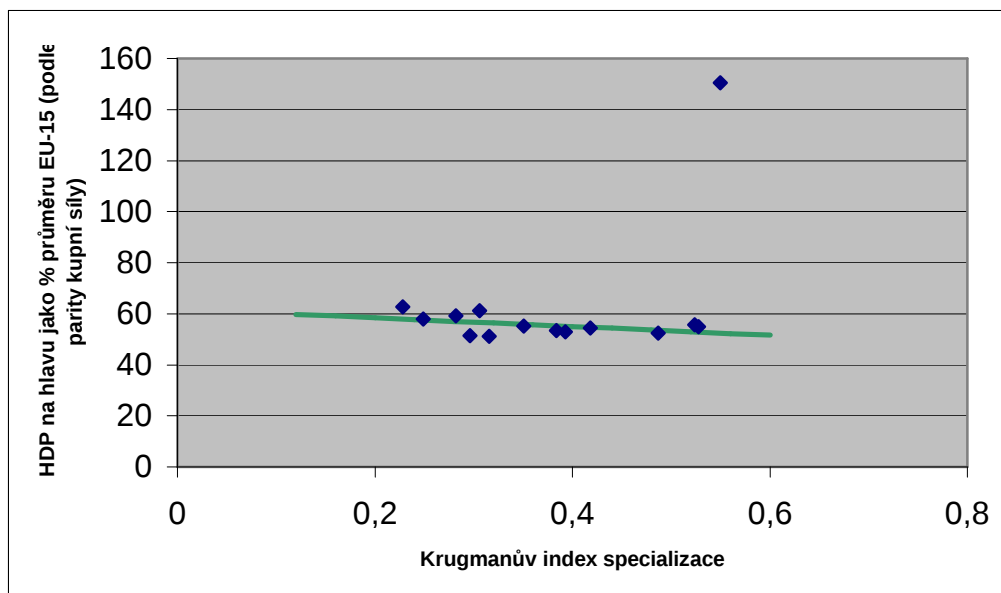
Při pohledu na jednotlivé kraje se ukazují jako nejvíce specializované kraje Praha, Liberecký a Moravskoslezský kraj. Krugmanův index lze číst i tak, že pokud například index Prahy dosáhl v letech 2002/2004 hodnoty 0,550, potom by 27,5% (55 děleno 2, neboť Krugmanův index počítá jako kladné záporné i kladné odchylky) pražské produkce (zaměstnanců) muselo změnit odvětví, aby Praha získala stejnou průmyslovou strukturu jako ostatní regiony. Vysoká míra specializace je u Prahy dána především vysokým podílem odvětví vydavatelství a tisku a dále též výrobou léčiv (DE, DF). U Libereckého kraje je to bižuterie a sklo (DI, DN), u Moravskoslezského kraje především hutní výroba a výroba koksu (DJ a DF)²¹. Jako nejméně specializované kraje vystupují kraje Jihočeský, Královehradecký a Vysočina.

Mezi kraji existují výrazné rozdíly v míře specializace a zároveň i v hospodářské dynamice. Podle našich teoretických východisek může být vyšší specializace právě výrazem hledání vyšší efektivity v podobě sektorového klastrování. To potom vede k růstu bohatství

²¹ Tabulku odvětví zpracovatelského průmyslu je možno nalézt v příloze.

regionu. Vztah výše HDP a míry specializace představuje graf III-2, který se opírá o již výše uvedené údaje.

graf III-2: HDP a míra specializace regionů (data pro HDP za rok 2003, pro specializaci průměr za roky 2002-2004)

Zdroj: data ČSÚ, vlastní výpočty

Z grafu je patrné, že vztah je spíše opačný, než jsme očekávali. Při vyloučení Prahy z množiny dat se jeví HDP jako klesající v míře specializace. Tento lze vysvětlit více způsoby. Předně jak vyplývá i z předešlé analýzy, regionální ekonomiky svou specializaci spíše snižují a mění tak svou strukturu vycházející z centrálně plánovaného hospodářství. V této optice potom může být naopak úspěšnější ten region, který rychleji transformuje strukturu své ekonomiky podle působení tržních sil, přičemž tato transformace zjevně směřuje k poklesu specializace. Dále je také důležité zdůraznit, že ne každá specializace je pro region výhodná. Různá odvětví mají různý potenciál rozvoje pro daný region, přičemž souhrnný index specializace tuto skutečnost nezohledňuje. Například Zlínský kraj byl a doposud zůstává velice specializován na obuvnický průmysl, který se vyznačuje nízkými úsporami z rozsahu a navíc již není ani v záplavě asijské produkce konkurenceschopný. U Zlínského kraje došlo v prvním období k největšímu poklesu specializace a patří mezi kraje s nižší dynamikou ekonomického růstu. Mezi evropskými regiony přitom probíhá proces aglomerace spíše napříč odvětvími, jak bylo konstatováno ve druhé kapitole. Podobně tomu může být i v případě českých regionů. Ovšem v takovém případě bychom museli dále zjistit rostoucí koncentraci výroby.

Při velice detailním zkoumání dat se ukazuje dále několik skutečností. Ve většině případů prošly kraje výraznějšími změnami výrobní struktury než Česká republika jako celek. Některé změny ve výrobní struktuře jsou skutečně radikální a těžko snesou srovnání s celorepublikovou dynamikou. Dále je zaznamenáníhodné, k jakým změnám dochází. Jednak v mnoha případech kraje posilují (resp. oslabují) svou výrobu v odvětví, které je u nich vzhledem k ostatním relativně silně (slabě) zastoupeno. Jedná se o změny typu „čím více, tím ještě více“ a „čím méně, tím ještě méně“. Tento modus změn, který můžeme označit jako prohlubování existujících struktur, činí asi 30% ze všech změn výrobní struktury²². Druhý modus změn ve výrobní struktuře není kumulativní jako předešlý, ale je při něm zachována pozice kraje v daném odvětví. Dal by se označit slovy „více zůstane více“ a „méně zůstane méně“. Pokud měl tedy kraj na začátku období v daném období vůči ostatním nadprůměrný podíl (resp. podprůměrnou) výroby v daném odvětví, na konci podíl zůstává nadprůměrný (podprůměrný), i když neroste (neklesá) jako v předchozím případě. Tento způsob představuje plných 46% všech změn. Zbytek potom připadá na třetí modus, což je vstupování a vystupování regionů do odvětví a z odvětví. Region tak může v poměrně krátké době díky několika významným investicím zásadním způsobem změnit své zastoupení v několika odvětvích.

Podobnost krajských průmyslových struktur

V předchozím odstavci jsme při výpočtu Krugmanova indexu srovnávali průmyslovou strukturu jednotlivých krajů se všemi zbývajících kraji. Stejný postup jsme využili i pro srovnání průmyslových struktur krajů mezi sebou, tedy srovnání jednotlivých krajů s každým z ostatních krajů. Pro čtení dat v tabulce III-7 je nejlepší vybrat si daný kraj a při čtení se pohybovat po řádku daného kraje. Nízká čísla potom ukazují malou odlišnost struktury s krajem ve sloupci, velká čísla naopak značí výraznou odlišnost průmyslové struktury. Maximální hodnoty v každém řádku jsou zvýrazněny tučným písmem, minimální hodnoty potom tučnou kurzívou.

---

²² Pokud uvážíme, že máme 14 odvětví, které mění své zastoupení ve 14 krajích, registrujeme až $14^2=196$ změn (přesunů pracovních sil mezi jednotlivými odvětvími v každém kraji). Zmíněných 30% je 30% ze 196.

tabulka III-7: Dvojstranné podobnosti/odlišnosti průmyslové struktury (1993-1995, 2002-2004)

1993-1995	PHA	STC	JHC	PLK	KVK	ULK	LBK	HKK	PAK	VYS	JHM	OLK	ZLK	MSK
PHA	0,000	0,525	0,596	0,730	0,781	0,742	0,835	0,726	0,661	0,824	0,735	0,663	0,660	0,868
STC	0,525	0,000	0,467	0,360	0,560	0,490	0,773	0,617	0,587	0,703	0,457	0,523	0,614	0,587
JHC	0,596	0,467	0,000	0,450	0,380	0,551	0,484	0,378	0,417	0,344	0,442	0,334	0,574	0,746
PLK	0,730	0,360	0,450	0,000	0,524	0,570	0,737	0,459	0,580	0,548	0,322	0,441	0,488	0,600
KVK	0,781	0,560	0,380	0,524	0,000	0,441	0,493	0,458	0,506	0,535	0,505	0,474	0,711	0,721
ULK	0,742	0,490	0,551	0,570	0,441	0,000	0,750	0,615	0,596	0,746	0,447	0,574	0,839	0,753
LBK	0,835	0,773	0,484	0,737	0,493	0,750	0,000	0,614	0,607	0,596	0,683	0,657	0,805	0,886
HKK	0,726	0,617	0,378	0,459	0,458	0,615	0,614	0,000	0,289	0,397	0,350	0,258	0,445	0,723
PAK	0,661	0,587	0,417	0,580	0,506	0,596	0,607	0,289	0,000	0,313	0,396	0,269	0,493	0,803
VYS	0,824	0,703	0,344	0,548	0,535	0,746	0,596	0,397	0,313	0,000	0,396	0,270	0,471	0,877
JHM	0,735	0,457	0,442	0,322	0,505	0,447	0,683	0,350	0,396	0,396	0,000	0,246	0,507	0,700
OLK	0,663	0,523	0,334	0,441	0,474	0,574	0,657	0,258	0,269	0,270	0,246	0,000	0,434	0,742
ZLK	0,660	0,614	0,574	0,488	0,711	0,839	0,805	0,445	0,493	0,471	0,507	0,434	0,000	0,791
MSK	0,868	0,587	0,746	0,600	0,721	0,753	0,886	0,723	0,803	0,877	0,700	0,742	0,791	0,000
2002-2004	PHA	STC	JHC	PLK	KVK	ULK	LBK	HKK	PAK	VYS	JHM	OLK	ZLK	MSK
PHA	0,000	0,571	0,547	0,591	0,782	0,658	0,795	0,552	0,506	0,626	0,593	0,609	0,677	0,735
STC	0,571	0,000	0,429	0,379	0,656	0,470	0,629	0,423	0,502	0,371	0,474	0,527	0,591	0,595
JHC	0,547	0,429	0,000	0,408	0,454	0,417	0,561	0,228	0,273	0,230	0,281	0,226	0,493	0,606
PLK	0,591	0,379	0,408	0,000	0,500	0,571	0,492	0,303	0,393	0,306	0,367	0,459	0,417	0,574
KVK	0,782	0,656	0,454	0,500	0,000	0,434	0,294	0,401	0,426	0,555	0,496	0,509	0,571	0,733
ULK	0,658	0,470	0,417	0,571	0,434	0,000	0,548	0,458	0,443	0,440	0,401	0,409	0,565	0,598
LBK	0,795	0,629	0,561	0,492	0,294	0,548	0,000	0,415	0,587	0,514	0,640	0,654	0,684	0,763
HKK	0,552	0,423	0,228	0,303	0,401	0,458	0,415	0,000	0,282	0,292	0,382	0,344	0,453	0,548
PAK	0,506	0,502	0,273	0,393	0,426	0,443	0,587	0,282	0,000	0,400	0,355	0,320	0,477	0,658
VYS	0,626	0,371	0,230	0,306	0,555	0,440	0,514	0,292	0,400	0,000	0,303	0,290	0,509	0,549
JHM	0,593	0,474	0,281	0,367	0,496	0,401	0,640	0,382	0,355	0,303	0,000	0,185	0,338	0,572
OLK	0,609	0,527	0,226	0,459	0,509	0,409	0,654	0,344	0,320	0,290	0,185	0,000	0,407	0,598
ZLK	0,677	0,591	0,493	0,417	0,571	0,565	0,684	0,453	0,477	0,509	0,338	0,407	0,000	0,623
MSK	0,735	0,595	0,606	0,574	0,733	0,598	0,763	0,548	0,658	0,549	0,572	0,598	0,623	0,000

Zdroj: ČSÚ, vlastní výpočty

Už z tabulky je patrné, že maximální hodnoty povětšinou poklesly a celkově se tedy kraje svou strukturou průmyslu k sobě přiblížily. Kraje, které se nejvíce vymykaly svou strukturou na začátku období, byly Praha, Liberecký kraj, Moravskoslezský kraj. Tyto kraje se zároveň velice liší i mezi sebou. Na konci sledovaného období si tyto kraje svůj primát zachovaly s tím, že Praha a Liberecký kraj se vyčlenily ještě výrazněji, na rozdíl od kraje Moravskoslezského. Skupinu krajů s nejvíce podobnými průmyslovými strukturami tvoří Olomoucký, Královéhradecký, Pardubický, Jihočeský, Jihomoravský kraj a kraj Vysočina. V této skupině je zřejmé přiblížení Jihočeského kraje k ostatním.

Nejdůležitějším poznatkem bezesporu je, že mezi kraji proběhlo ve sledovaném období určité přiblížení jejich průmyslových struktur: z 91 párů poklesla hodnota indikátoru u 68 párů. Ovšem pokud uvažujeme jen změny přesahující setinu hodnoty indikátoru, konstatujeme, že signifikantním způsobem hodnota poklesla dokonce u 74 párů. Nejméně častý pokles lze potom zaznamenat u Karlovarského a Olomouckého kraje. Tyto kraje tedy vykonaly nejkratší cestu ve sbližování s ostatními.

III.3 Koncentrace průmyslu

Doposud jsme se zabývali mírou specializace regionů a její změny. V této části nebudeme již zkoumat průmyslovou regionální strukturu optikou územních celků, nýbrž optikou odvětví. Budeme se tedy zabývat geografickým rozložením jednotlivých odvětví mezi regiony.

Koncentrace zpracovatelského průmyslu jako celku

Před analýzou jednotlivých odvětví nejdříve uvádíme míry koncentrace zpracovatelského průmyslu jako celku. Míra koncentrace sleduje podobný vývoj, jako tomu bylo v případě specializace.

tabulka III-8: Průmyslová výroba v krajích (podle zaměstnanosti ve zprac. průmyslu, ČR=100, 3-leté průměry)

	93-95	97-99	2002-2004
PHA	6,26	5,62	4,84
STC	11,26	11,08	11,08
JHC	5,76	6,15	6,57
PLK	5,49	5,97	6,48
KVK	2,74	2,87	2,86
ULK	7,19	6,70	6,41
LBK	5,20	5,75	6,11
HKK	6,38	6,42	6,06
PAK	5,87	5,81	6,08
VYS	5,48	5,82	6,19
JHM	11,06	10,72	10,49
OLK	7,28	6,98	6,99
ZLK	7,35	7,65	7,86
MSK	12,68	12,46	11,99
Celkem	100,00	100,00	100,00
JHM+MSK+STC	34,99	34,26	33,55
JHC+VYS+LBK+PLK	21,94	23,69	25,34
Gini koeficient	0,193	0,179	0,175
Sm odchylka	2,625	2,477	2,388

Zdroj: ČSÚ, vlastní výpočty

Je patrné, že v průběhu zkoumaného období došlo k rovnoměrnějšímu rozložení průmyslové výroby mezi kraji. Tři kraje s největším objemem průmyslu (Jihomoravský, Moravskoslezský, Středočeský) ztratily na svých podílech. Naopak průmyslová výroba značně vzrostla v kraji Jihočeském, Libereckém, Plzeňském a na Vysočině, které nepatřily původně mezi kraje s vysokým objemem výroby. Dále vzhledem k zaostání Prahy a Ústeckého kraje se tak kromě prvních pěti míst (Moravskoslezský, Středočeský, Jihomoravský, Zlínský a Olomoucký) značně zamíchalo pořadí krajů.

Pokles koncentrace průmyslu potvrzuje i Gini koeficient. Koeficient je spočten na základě podílů $s_i^k(t)$. Gini koeficient nejvíce poklesl v období 93/95 až 97/99. Ve druhém období již byl pokles méně významný, což dokládá i vývoj směrodatné odchylky.

Koncentrace jednotlivých odvětví

Na úrovni jednotlivých odvětví se ukazuje velice podobná dynamika koncentrace. Nicméně není tomu tak u všech odvětví.

tabulka III-9: Koncentrace průmyslových odvětví (Gini koeficient podle zaměstnanosti, 3-leté průměry)

D	ZPRACOVATELSKÝ PRŮMYSL	93-95 (1.)	97-99 (2.)	02-04 (3.)	2.-1.	3.-2.
DA	VÝROBA POTRAVINÁŘSKÝCH VÝROBKŮ A NÁPOJŮ, TABÁKOVÝCH VÝROBKŮ	0,231	0,214	0,233	-0,018	0,019
DB	VÝROBA TEXTILÍ, TEXTILNÍCH A ODĚVNÍCH VÝROBKŮ	0,229	0,238	0,212	0,009	-0,026
DC	VÝROBA USNÍ A VÝROBKŮ Z USNÍ	0,512	0,474	0,487	-0,039	0,014
DD	ZPRACOVÁNÍ DŘEVA, VÝROBA DŘEVAŘSKÝCH VÝROBKŮ KROMĚ NÁBYTKU	0,224	0,232	0,250	0,007	0,018
DE	VÝROBA VLÁKNINY, PAPÍRU A VÝROBKŮ Z PAPÍRU; VYDAVATELSTVÍ A TISK	0,403	0,344	0,325	-0,059	-0,019
DF	VÝROBA KOKSU, JADERNÝCH PALIV, RAFINÉRSKÉ ZPRACOVÁNÍ ROPY	0,674	0,606	0,720	-0,068	0,114
DG	VÝROBA CHEMICKÝCH LÁTEK, PŘÍPRAVKŮ, LÉČIV A CHEMICKÝCH VLÁKEN	0,488	0,513	0,427	0,025	-0,086
DH	VÝROBA PRYŽOVÝCH A PLASTOVÝCH VÝROBKŮ	0,375	0,371	0,324	-0,004	-0,047
DI	VÝROBA OSTATNÍCH NEKOVOVÝCH MINERÁLNÍCH VÝROBKŮ	0,300	0,253	0,317	-0,046	0,063
DJ	VÝROBA ZÁKLADNÍCH KOVŮ, HUTNÍCH A KOVODĚLNÝCH VÝROBKŮ	0,444	0,403	0,352	-0,041	-0,051
DK	VÝROBA A OPRAVY STROJŮ A ZAŘÍZENÍ J. N.	0,261	0,249	0,246	-0,012	-0,003
DL	VÝROBA ELEKTRICKÝCH A OPTICKÝCH PŘÍSTROJŮ A ZAŘÍZENÍ	0,262	0,194	0,203	-0,068	0,009
DM	VÝROBA DOPRAVNÍCH PROSTŘEDKŮ A ZAŘÍZENÍ	0,424	0,415	0,411	-0,009	-0,004
DN	ZPRACOVATELSKÝ PRŮMYSL J. N.	0,278	0,239	0,196	-0,039	-0,043

Zdroj: ČSÚ, vlastní výpočty

Stejně jako v případě specializace jsme provedli výpočet tří tříletých průměrů, čímž se nám celé sledované období přirozeně rozdělilo na dvě období: před ekonomickou recesí a po ní. Stejně jako v případě specializace regionů se i vývoj koncentrace průmyslových odvětví v obou obdobích různí. Opět jsme také vyznačili kurzivou nepatrné změny nepřesahující jednu setinu, které můžeme zanedbat. Potom z výsledků plyne, že v prvním období klesla koncentrace u 9-ti odvětví, stoupla u 1 a u zbylých 4 zůstala na stejné úrovni. Avšak v druhém období koncentrace poklesla již pouze u 6-ti odvětví a vzrostla u 5-ti, přičemž u zbylých třech stagnovala. V prvním odvětví tak jednoznačně převažovala tendence k nižší koncentraci, což odpovídá i změně hodnoty Giniho koeficientu v tabulce III-8. Ovšem v následujícím období již byly oba opačné procesy téměř vyrovnané, pouze s nepatrnou přetrvávající tendencí k dekoncentraci, což opět potvrzuje závěry z tabulky III-8.

Výsledné indexy koncentrace však v sobě nesou i značné rozdíly mezi odvětvími. Podle nové ekonomické geografie by měla být více koncentrována právě odvětví s vyššími úsporami z rozsahu. V námi použitým členění jsou odvětví vymezena poměrně široce a nezřídka obsahují pododvětví se značně odlišnou měrou úspor z rozsahu. V následující tabulce jsme pokusili na základě určitého zjednodušení přiřadit ke každému odvětví odpovídající obecnou míru úspor z rozsahu podle Pratten (1988). Prattenovo rozčlenění sektorů podle úspor z rozsahu se opírá o odhady nákladových funkcí jednotlivých odvětví založené na odhadech manažerů, technologů, ekonomů a účetních a je ve světové literatuře používáno ve velice hojné míře. Pratten však podle tohoto ukazatele rozdělil odvětví 3. úrovně, kdežto my jsme z jeho klasifikace odvodili přibližné míry úspor z rozsahu pro odvětví 2. úrovně podle převládajících kategorií. Pokud tedy uvádíme u některého odvětví úspory z rozsahu ze dvou kategorií jako např. střední/vysoké, znamená to, že toto odvětví obsahuje pododvětví se střední i vysokou mírou úspor z rozsahu, přičemž žádná z těchto dvou kategorií nepřevažuje. Výrazy v závorce potom odkazují i na velmi slabé zastoupení další kategorie.

tabulka III-10: Srovnání zjištěných hodnot koncentrace s klasifikací Prattena

		02-04	Úspory z rozsahu
DA	VÝROBA POTRAVINÁŘSKÝCH VÝROBKŮ A NÁPOJŮ, TABÁKOVÝCH VÝROBKŮ	0,233	nízké
DB	VÝROBA TEXTILÍ, TEXTILNÍCH A ODĚVNÍCH VÝROBKŮ	0,212	nízké
DC	VÝROBA USNÍ A VÝROBKŮ Z USNÍ	0,487	nízké
DD	ZPRACOVÁNÍ DŘEVA, VÝROBA DŘEVAŘSKÝCH VÝROBKŮ KROMĚ NÁBYTKU	0,250	nízké
DE	VÝROBA VLÁKNINY, PAPIŘU A VÝROBKŮ Z PAPIŘU; VYDAVATELSTVÍ A TISK	0,325	střední/vysoké
DF	VÝROBA KOKSU, JADERNÝCH PALIV, RAFINÉRSKÉ ZPRACOVÁNÍ ROPY	0,720	střední/vysoké
DG	VÝROBA CHEMICKÝCH LÁTEK, PŘÍPRAVKŮ, LÉČIV A CHEMICKÝCH VLÁKEN	0,427	střední/vysoké
DH	VÝROBA PRYŽOVÝCH A PLASTOVÝCH VÝROBKŮ	0,324	střední
DI	VÝROBA OSTATNÍCH NEKOVOVÝCH MINERÁLNÍCH VÝROBKŮ	0,317	střední/vysoké (nízké)
DJ	VÝROBA ZÁKLADNÍCH KOVŮ, HUTNÍCH A KOVODĚLNÝCH VÝROBKŮ	0,352	střední/vysoké (nízké)
DK	VÝROBA A OPRAVY STROJŮ A ZAŘÍZENÍ J. N.	0,246	střední
DL	VÝROBA ELEKTRICKÝCH A OPTICKÝCH PŘÍSTROJŮ A ZAŘÍZENÍ	0,203	nízké/vysoké
DM	VÝROBA DOPRAVNÍCH PROSTŘEDKŮ A ZAŘÍZENÍ	0,411	vysoké
DN	ZPRACOVATELSKÝ PRŮMYSL J. N.	0,196	nízké (střední)

Zdroj: Pratten (1988), cit. podle Krieger-Boden (2002); vlastní výpočty

Jak je z tabulky patrné, námi spočtené hodnoty koncentrace ve valné většině odpovídají svou výší zařazení do jednotlivých kategorií. Potvrzuje se tak závěr teorie, že sektory se silně rostoucími výnosy z rozsahu dosahují větší geografické koncentrace a naopak sektory se slabě rostoucími či konstantními výnosy z rozsahu jsou méně koncentrované.

Samozřejmě, že u sektorů DF a DJ je míra koncentrace značně ovlivněna polohou nalezišť nerostných surovin a nejenom výnosy z rozsahu.

Naše výsledky však také obsahují výjimky, které tvoří hlavně sektory DC a DL a částečně i DK. U odvětví DC, tedy zjednodušeně obuvnického průmyslu, je neočekávaně vysoká hodnota indexu pravděpodobně silně spjatá s historií odvětví a jeho současným útlumem. Toto odvětví bylo vždy tradičně silně koncentrované ve Zlínském kraji hlavně kvůli tam sídlícím Baťovým závodům. V návaznosti na celkový útlum sektoru se tato výroba v ostatních krajích omezuje rychleji, a tak i menší objemy výroby ve Zlínském kraji značně navyšují velikost indexu. U sektoru DK je index nižší, než bychom čekali. Vzhledem k jeho zařazení mezi odvětví se středně silnými úsporami z rozsahu bychom očekávali spíše hodnotu blížíící se 0,3. Nízký index nejspíše odráží situaci, kdy existuje pouze několik velkých strojírenských firem poměrně roztroušených po celé zemi, které značně ovlivňují celou výrobu sektoru.

U sektoru DL je situace zcela specifická, neboť ze čtyř jeho pododvětví se právě to dominantní představující víc jak 50% výroby sektoru vyznačuje nízkými úsporami z rozsahu. Zbylá tři ostatní se naopak vyznačují vysokými úsporami z rozsahu. Navíc sektor DL zahrnuje největší množství dvouciferných pododvětví (právě ony 4) a jejich sloučení do jednoho indexu může tedy vést k určitým nepřesnostem. Proto jsme u tohoto sektoru počítali indexy koncentrace i pro každé pododvětví zvlášť.

tabulka III-11: Srovnání zjištěných hodnot koncentrace s klasifikací Prattena pro sektor DL

DL	VÝROBA ELEKTRICKÝCH A OPTICKÝCH PŘÍSTROJŮ A ZAŘÍZENÍ	93-95	97-99	02-04	Úspory z rozsahu
30	Výroba kancelářských strojů a počítačů	0,540	0,346	0,411	vysoké
31	Výroba elektrických strojů a zařízení j. n.	0,278	0,212	0,259	nízké
32	Výroba rádiových, televizních a spojových zařízení a přístrojů	0,432	0,340	0,317	vysoké
33	Výroba zdravotnických, přesných, optických a časoměrných přístrojů	0,432	0,410	0,418	vysoké

Zdroj: Pratten (1988), cit. podle Krieger-Boden (2002); vlastní výpočty

Zjištěné míry koncentrace opět korespondují s mírami úspor z rozsahu a potvrzují naše teoretická východiska. Také je možné vypožorovat určitý zlom mezi prvním obdobím charakterizovaným poklesem koncentrace a druhým obdobím, kdy převládal její růst. Pododvětví číslo 31 zahrnuje mezi jinými výrobu baterií, elektromotorů a kabelů a vodičů vykazující nižší úspory z rozsahu a dosahuje o poznání nižší míru koncentrace. Zbylé tři sektory s vysokými úsporami z rozsahu jsou mnohem více koncentrované.

Na závěr lze tedy říci, že u českých regionů se nepotvrdil evropský model stagnující specializace a rostoucí koncentrace. Nicméně na druhou stranu jej nemůžeme ani vyloučit, a to obzvlášť s ohledem na vývoj ve druhém sledovaném období, kdy obě tyto veličiny prodělaly změnu, kterou nelze jednoznačně hodnotit jako pokles, ale spíše jako stagnaci. U specializace dokonce jsou napříč regiony tendence růstové i klesající. Na základě těchto zjištění také není možné důsledně identifikovat vztah mezi specializací (popř. koncentrací) a hospodářskou dynamikou regionů. Proto se v další části věnujeme zkoumání vybraných faktorů konkurenceschopnosti regionů, u kterých předpokládáme vysokou vysvětlovací schopnost.

III.4 Faktory regionální konkurenceschopnosti

Regionální konkurenceschopnost není zcela běžně používaný pojem. Konkurenceschopnost regionů samozřejmě zásadním způsobem závisí na konkurenceschopnosti země jako celku. Nicméně zároveň platí, že mezi regiony existují značné rozdíly v jejich ekonomickém rozvoji, a ty musí být determinovány nějakými faktory. Různé teoretické přístupy kladou důraz na rozdílné hnací síly konkurenceschopnosti a růstu. Je tedy poměrně obtížné definovat ucelenou množinu faktorů, které by byly určující. Navíc je empirické ověření jejich působení a významu z hlediska rozvoje regionů často znemožněné nedostatkem dat. Každá snaha v této oblasti tak musí nezbytně narazit na tyto dva problémy.

Vzhledem k těmto omezením tak uvádíme pouze některé klíčové faktory, přičemž vycházíme z teoretické základny popsané na začátku práce a studie Cambridge Econometrics (2003). Pro dané ukazatele také nejsou dostupné delší časové řady, což znemožňuje provedení důkladnější ekonometrické analýzy.

Data v této části se vztahují k regionům NUTS 2, kterých je v ČR pouze 8 a jsou poměrně vyvážené z hlediska jejich populace.

tabulka III-12: Členění ČR na regiony NUTS 2 a jejich populace (podíl na populaci ČR v % roce 2003 a nárůst HDP na hlavu jako % z průměru EU-15 v období 1999-2003)

		populace	růst HDP
Praha		11,39	18,3
Střední Čechy	Středočeský	11,06	2,4
Jihozápad	Jihočeský, Plzeňský	11,51	2,3
Severozápad	Ústecký, Karlovarský	11,02	0,3
Severovýchod	Liberecký, Královéhradecký, Pardubický	14,53	3,1
Jihovýchod	Vysočina, Jihomoravský	16,07	4,6
Střední Morava	Olomoucký, Zlínský	12,05	1,5
Moravskoslezsko	Moravskoslezský	12,38	2,0

Zdroj: Eurostat, vlastní výpočty

Jak jsme již v úvodu konstatovali, silnou roli v rozvoji regionů sehrává míra difúze znalostí, která je ovšem prostorově omezená. Jako proxy proměnné odrážející přístup regionů ke znalostem a jejich využívání lze užít ukazatele intenzity regionálního výzkumu a vývoje a lidských zdrojů zaměstnaných ve VaV, popřípadě i obecně ve vědě a technologiích.

Jak ukazuje tabulka III-13, geografické rozložení výzkumných a vývojových činností je v ČR značně nerovnoměrné. Například ve statistickém kraji Severozápad je investováno do VaV v poměru k HDP 14x méně než v kraji Středočeském. Pokud bychom posuzovali intenzitu VaV podle podílu ekonomicky aktivních v sektoru, na první místo se dostává Praha. U tohoto ukazatele existuje určitá korelace s hospodářským růstem regionů, neboť čísla v daném sloupci mají klesající tendenci až na výjimku Středních Čech.

tabulka III-13: Výzkum a vývoj v regionech (výdaje na VaV, zaměstnanost ve VaV; data za rok 2003, regiony seřazeny podle růstu HDP na hlavu v období 1999-2003)

	Výdaje na VaV jako % HDP	Podíl ekonomicky aktivní populace ve VaV (v %)	Regionální struktura výdajů na VaV (v %)	Regionální rozložení zaměstnaných ve VaV (v %)
Praha	1,64	3,53	36,76	42,32
Jihovýchod	1,04	1,27	12,10	14,63
Severovýchod	0,83	0,75	8,89	9,19
Střední Čechy	3,49	0,92	21,58	13,01
Jihozápad	0,67	0,65	5,39	6,43
Moravskoslezsko	0,56	0,60	7,49	6,02
Střední Morava	0,94	0,64	5,63	6,65
Severozápad	0,25	0,20	2,16	1,76
Česká republika	1,22	1,09	100	100
Maďarsko	0,95	1,17		
Polsko	0,56	0,75		
Slovensko	0,58	0,8		
EU-15	1,97	1,42		

Zdroj: Eurostat, vlastní výpočty

Z hlediska regionální struktury výdajů i zaměstnaných se jasně ukazuje obrovská kumulace probíhající kolem hlavního města. Přes 58% všech výdajů na VaV je vynaloženo v Praze a Středočeském kraji, přičemž tyto představují přibližně 22% české populace. U počtu zaměstnaných ve VaV je situace stejná, ale opět z dat vyplývá určitá korelace s tempem hospodářského růstu. První 4 regiony mají zvýšený podíl zaměstnaných ve VaV a také dosáhly vyššího růstu, jak je uvedeno v tabulce III-12. Data také opět poukazují na propast, která zeje mezi hlavním městem a nejméně dynamickým Severozápadem, kdy v Praze pracuje 24x více lidí ve výzkumu a vývoji při srovnatelném počtu obyvatel.

Jako další faktor regionální konkurenceschopnosti uvažujeme lidský kapitál. Na kvalitě lidského kapitálu záleží, zda regiony dokáží lokálně dostupné znalosti zhodnotit a využít. Pro Evropskou unii existují data o lidských zdrojích ve vědě a technologiích (LZVT). Do této kategorie jsou započítávány osoby, které buďto dokončily terciární vzdělání ve vědeckých a technických studijních oborech, anebo nemají tuto formální kvalifikaci, ale jsou v těchto oborech zaměstnány. Za jádro LZVT jsou potom považováni ti, co splňují obě tyto podmínky.

tabulka III-14: Lidské zdroje ve vědě a technologiích (v % z ekonomicky aktivních; data za rok 2003; regiony seřazeny podle růstu HDP na hlavu v období 1999-2003)

	LZVT celkem	LZVT podle vzdělání	LZVT podle zaměstnání	LZVT-jádro	Regionální rozložení LZVT podle stejných kategorií			
Praha	55,7	30,5	46,3	21,2	20,5	25,2	20,0	26,3
Jihovýchod	34,9	16,9	29,7	11,7	15,9	17,4	15,9	18,0
Severovýchod	30,9	12,9	26,2	8,1	13,1	12,2	13,0	11,6
Střední Čechy	28,8	11,9	23,7	6,8	9,5	8,8	9,2	7,6
Jihozápad	33,7	13,0	28,8	8,1	11,5	9,9	11,5	9,3
Moravskoslezsko	31,9	13,2	28,0	9,3	11,2	10,4	11,5	11,0
Střední Morava	30,6	12,9	26,2	8,5	10,7	10,1	10,8	10,0
Severozápad	24,1	8,5	21,3	5,7	7,6	6,0	7,9	6,1
Česká republika	34,1	15,2	29,0	10,1	100,0	100,0	100,0	100,0
Německo	45,9	29,9	32,9	16,9				
Maďarsko	33,8	22,4	24,9	13,5				
Polsko	29,6	19,2	22,2	11,7				
Slovensko	30,3	14,6	25,2	9,5				

Zdroj: Eurostat, vlastní výpočty

I v případě LZVT se potvrzuje výjimečná role Prahy a bohužel i Severozápadu jako dvou regionů, které se vymykají zbytku. Obecně již ovšem u tohoto ukazatele nejsou rozdíly tak hluboké a lidské zdroje jsou geograficky rozloženy rovnoměrněji než VaV. Ovšem i zde je patrná určitá korelace mezi ekonomickou dynamikou regionů a podílem regionálních LZVT na celorepublikových. Toto platí obzvláště pro LZVT celkem v pátém sloupci tabulky, kdy z řady vystupuje pouze Středočeský kraj, který ale sám bezesporu získává z blízkosti pražského pólu růstu. Navíc mnoho lidí z tohoto kraje pracuje v Praze, a tak je statistika pravděpodobně mírně vychýlená.

Dalším klíčovým faktorem zůstává struktura regionální ekonomiky. Do jaké míry tato produkuje výrobky nesoucí malou přidanou hodnotu v odvětvích s nízkým důchodotvorným potenciálem. Otázka struktury ekonomiky přímo navazuje na filosofii modelů nové ekonomické geografie, ve kterých při scénáři divergence centrum získává technologická

odvětví a periferie to, co jí zbyde. Na tomto místě tedy nahlížíme na strukturu ekonomik regionů podle rozsahu těch odvětví, které používají vyspělé technologie a znalosti.

tabulka III-15: Regiony, high-tech a znalostní odvětví služeb (data za rok 2003, regiony seřazeny podle růstu HDP na hlavu v období 1999-2003)

	% ze zaměstnaných			Regionální rozložení v %		
	Vyspělá a středně vyspělá odvětví*	Znalostní odvětví služeb**	Celkem	Vyspělá a středně vyspělá odvětví*	Znalostní odvětví služeb**	Celkem obojí
Praha	4,1	41,3	45,4	6,0	21,7	17,5
Jihovýchod	8,6	23,7	32,3	15,6	15,3	15,3
Severovýchod	11,1	21,3	32,5	18,8	12,8	14,4
Střední Čechy	10,6	23,0	33,6	14,1	10,9	11,7
Jihozápad	10,3	21,8	32,1	14,0	10,5	11,5
Moravskoslezsko	7,6	21,3	28,9	9,7	9,6	9,7
Střední Morava	10,7	20,9	31,6	14,4	10,1	11,2
Severozápad	6,2	21,4	27,6	7,5	9,1	8,7
Česká republika	8,7	24,5	33,2	100,0	100,0	100,0
Německo	11,0	33,0	44,0			
Maďarsko	8,3	28,0	36,2			
Slovensko	8,0	24,2	32,2			

* technologicky vyspělá a středně vyspělá odvětví zpracovatelského průmyslu (high and medium high technology manufacturing): NACE Rev. 1.1 OKEČ 24 a 29 až 35

**Znalostní odvětví služeb: NACE Rev. 1.1 OKEČ 61, 62, 64 až 67, 70 až 74, 80, 85 a 92

Zdroj: Eurostat, vlastní výpočty

Jak naznačují data v tabulce III-15, geografické rozložení high-tech průmyslu již není tak nerovnoměrné a rozhodně nenabízí jednoznačnou interpretaci. Je patrné, že tato odvětví jsou relativně málo zastoupena ve třech krajích zahrnujících největší česká města: Prahu, Brno a Ostravu. Zatímco u prvních dvou je tento výsledek spojen i s nižším zastoupením průmyslu jako celku, v případě Moravskoslezska se jedná stejně jako u Severozápadu o to, že převažují jiná než high-tech odvětví. U znalostních odvětví služeb již výsledek více odpovídá našemu očekávání s Prahou v čele s velkým předstihem. Pokud se týká regionálního rozložení obou odvětví, lze vypozařovat určitou korelaci s hospodářským růstem u odvětví služeb, nikoliv však u průmyslu.

Tabulka III-16 uvádí regionální míru zaměstnanosti vzhledem k celkové populaci a také regionální rozložení přímých zahraničních investic. U míry zaměstnanosti není korelace s hospodářským růstem zcela jednoznačná, i když je patrné, že je spíše vyšší v těch rychleji rostoucích regionech. Přímé zahraniční investice jsou v České republice opět soustředěny v centrálním regionu Prahy a Středních Čech; podíl těchto krajů se blíží 60%. U zahraničních investic je také zřejmý význam lokalizace kraje z hlediska jeho blízkosti k západní hranici. Moravské regiony v poměru na obyvatele získaly ke konci roku 2003 spíše relativně menší

objem investic, a to i ve srovnání se Severozápadem, který ovšem soudě podle výše rozebraných indikátorů toho má kromě polohy „méně co nabídnout“.

tabulka III-16: Zaměstnanost a přímé zahraniční investice v regionech (míra zaměstnanosti za rok 2003, PZI kumulovaný stav ke konci roku 2003, regiony seřazeny podle růstu HDP na hlavu v období 1999-2003)

	Míra zaměstnanosti	Regionální struktura PZI	Poměr objemu PZI k počtu obyvatel
Praha	59,8	46,26	4,06
Jihovýchod	53,8	8,81	0,55
Severovýchod	55,3	7,99	0,55
Střední Čechy	56,8	11,60	1,05
Jihozápad	56,3	7,12	0,62
Moravskoslezsko	49,3	6,10	0,49
Střední Morava	53,2	5,09	0,42
Severozápad	52,9	7,03	0,64
Česká republika	54,6	100,00	
Maďarsko	46,8		
Polsko	44		
Slovensko	49,7		
EU-15	52,1		

Zdroj: Eurostat a ČNB, vlastní výpočty

Na závěr této části je nutné poznamenat, že výše uvedené faktory regionální konkurenceschopnosti jsou pouze určitým výběrem, který jsme provedli na základě našich teoretických poznatků, dostupnosti dat a přístupu používaných Evropskou Komisí (Cambridge Econometrics 2003). Ostatně je možné konstatovat, že v otázce faktorů regionální konkurenceschopnosti nepanuje shoda a existuje mnoho empirických a teoretických přístupů zkoumajících a vyzdvihujících jiné faktory²³. Ve srovnání se studií Cambridge Econometrics jsme vynechali tři základní faktory. Tím prvním vynechaným faktorem je difúze bohatství, tedy relativní prosperita geograficky si blízkých regionů. V případě České republiky toto platí zcela zjevně v případě Prahy a Středočeského kraje. Druhým je infrastruktura. Ovšem pro tu je obtížné najít vhodný ukazatel typu délka silnic či železnic, vhodnější by bylo spíše využít indexu proximity, který ale není běžně dostupný. Druhým faktorem je potom míra investic, místo které jsme použili ukazatele přímých zahraničních investic. Zajímavé je, že u infrastruktury a míry investic zmíněná studie neprokázala malou či žádnou korelaci s produktivitou v evropských regionech, což dle autorů poukazuje na fakt, že tyto představují

²³ Pro jejich stručné shrnutí odkazujeme na Cambridge Econometrics 2003

spíše nezbytné, ale nikoli postačující podmínky regionálního rozvoje. U všech ostatních faktorů byla určitá míra korelace zjištěna, přičemž nejsignifikanějším způsobem to platilo u intenzity výzkumu a vývoje. V naší indikativní analýze se také právě v případě výzkumu a vývoje (konkrétně lidé ve VaV) projevil poměrně výrazný soulad s tempem hospodářského růstu.

Z provedené analýzy ekonomické geografie ČR lze vyvodit několik závěrů. Disparity v regionálním HDP stále narůstají. Největší rodíl je přitom mezi Prahou a ostatními kraji, což je obecným rysem u všech zemí Visegradu. Podle dostupných dat neexistují signály, že by se tato rostoucí propast mezi hlavním městem a kraji měla stabilizovat či dokonce začít klesat. Hlavní město v tomto procesu těží hlavně z koncentrace kapitálu a kvalifikovaných lidských zdrojů, které povzbuzují další koncentraci v duchu aglomeračního efektu. Praha je samozřejmě zcela zásadním regionem pro celou Českou republiku, neboť působí jako aglomerační pól v mezinárodním měřítku a zajišťuje tak příliv investic i lidských zdrojů i ze zahraničí. Z tohoto důvodu je rozdělení regionálních podpor složitou otázkou. V hlavním městě lze pravděpodobně u těchto podpor dosáhnout větší míry výnosu než v regionech. Například investice do rozšíření pražského letiště mohou mít pro republiku větší význam než výstavba dálnice z Prahy do Českých Budějovic. Regionální politika tak vždy naráží na dilema efektivnosti proti rovnosti (equity) a hledání kompromisu mezi těmito dvěma principy v podstatě musí být výsledkem jednání politických trhů²⁴.

Pokud odhlédneme od prvního jezdce, zůstává na trati značně opožděný poměrně jednolitý peloton, u kterého narůstá disparita mnohem pomaleji. Samozřejmě, že některé z krajů v tomto pelotonu jsou těžce strukturálně postižené a potřebují zvláštní péči. K takovým patří zvláště kraj Ústecký a dále potom Moravskoslezský a některé okresy v dalších krajích. Nicméně opět oproti ostatním zemím Visegradu lze konstatovat, že Česká republika je z hlediska disparit homogennější než ostatní země. Tento fakt je důležitý hlavně z toho hlediska, že dává více manévrovacího prostoru pro volbu hospodářskopolitických nástrojů na pomyslné křivce efektivnosti a rovnosti.

Jakkoli však disparity v důchodu mezi českými regiony při vyloučení Prahy nejsou nijak závratné, existují o to silnější rozdíly v ukazatelích jako je intenzita VaV, lidské zdroje ve vědě a výzkumu, podílu high-tech odvětví a znalostních odvětví služeb. Přitom právě tyto faktory mohou být rozhodující z hlediska skutečně dlouhodobého rozvoje regionů.

---

²⁴ Této otázce se dále budeme věnovat v následující kapitole.

Dlouhodobý rozvoj regionu se v podmínkách globální konkurence jen stěží může opírat o sektory s málo vyspělými technologiemi, málo kvalifikovanými lidskými zdroji a nízkou inovační aktivitou. Ačkoli tedy dnes nejsou rozdíly v bohatství regionů tak vysoké, rozdíly v determinantech tohoto bohatství jsou o poznání vyšší a poukazují na potřebu aktivní regionální politiky v této oblasti.

Ovšem regionální politika není jediným nástrojem pro geografické vyrovnávání příjmů. Významným činitelem v této oblasti jsou i daně a sociální transfery. Jak jsme ukázali, nerovnost disponibilních příjmů je mnohem nižší než nerovnost HDP v jednotlivých krajích. V této souvislosti vyvstává otázka po konečném cíli regionální politiky: je jím omezení nerovnosti v disponibilních příjmech či v produktu? Je zřejmé, že tyto dvě veličiny však lze oddělit jen do určité míry. Při velmi nevyvážené regionální ekonomické struktuře by mohly vysoké vnitrostátní kompenzační transfery ohrozit celkovou prosperitu země. Budeme-li nicméně za cíl regionální politiky považovat především harmonický rozvoj všech krajů a tedy i omezení příjmových rozdílů mezi obyvateli územních celků, musí být do úvahy zapojeny i jiné nástroje hospodářské politiky. Máme na mysli konkrétně nástroje zajišťující pružně fungující trh s byty, trh práce, ale také pružně fungující státní administrativu, která by usnadnila mobilitu obyvatelstva.

Jak plyne z výše uvedeného, v období transformace prodělal zpracovatelský průmysl v rovině geografické poměrně významné změny. U většiny krajů došlo k poklesu specializace, i když k závěru období se již tento trend nejeví tak jednoznačně. Obdobný je výsledek i u koncentrace jednotlivých odvětví. Zpočátku u většiny odvětví převažovala dekoncentrace, ovšem posléze se oba trendy víceméně vyrovnaly tím, jak se některá odvětví začala opět více koncentrovat. Závěry jsou tedy nejednoznačné. Obecně se ukazuje, že i v České republice s její historií centrálně plánovaného hospodářství platí, že odvětví s vysokou mírou úspor z rozsahu jsou geograficky více koncentrovaná, což potvrzuje závěry nové ekonomické geografie. Vzhledem k budoucnosti je obtížné učinit jakoukoliv predikci, nicméně můžeme se o to alespoň pokusit na základě teoretických poznatků.

Pro jakoukoliv predikci je nutné uvažovat na základě našich teoretických východisek dvě veličiny: dopravní náklady a disperzní efekt. Praha v období transformace ztratila značný podíl průmyslu. Lze odhadovat, že v hlavním městě jsou náklady již natolik vysoké, že mnoho odvětví zde nedokáže udržet svou konkurenceschopnost a volí ke svému působení jiné regiony. Toto se týká samozřejmě spíše odvětví s nižší přidanou hodnotou. Praha naopak získala v oblasti služeb, kde se opírá o největší tržní potenciál. Pro jiné regiony nebude

pravděpodobně disperzní efekt tak silný. V oblasti dopravních nákladů by samozřejmě bylo záhodno vypracovat určitou analýzu jejich vývoje. Ovšem s ohledem na probíhající mohutnou výstavbu dálniční sítě, železničních koridorů a obecný rozvoj dopravy se lze domnívat, že její náklady spíše klesly a ani do budoucna nebudou růst. Z tohoto důvodu lze očekávat spíše prouhloubení aglomeračního efektu a vytváření rozdílů i mezi doposud relativně homogenními kraji. Toto tvrzení můžeme opřít i o zkušenost zemí přistoupivších již dříve do Evropské unie. U většiny z nich byl silný hospodářský růst vykoupen nárůstem regionálních rozdílů a posilováním hlavně dobře dostupných regionů se silným tržním potenciálem. Tento trade-off lze v našem případě jen těžko vyloučit. Navíc lze důkazy jeho platnosti v ČR najít i v období transformace, jak jsme uvedli výše. Co tedy můžeme do budoucna předpokládat? Některé regiony budou dosahovat lepších výsledků než jiné. Pokud by to měly být regiony dostupné a s vysokým tržním potenciálem, určitě by to byly kraje Jihomoravský, Plzeňský a v případě úspěšně završené restrukturalizace i kraj Moravskoslezský.

Do této naší předpovědi jsme ovšem nezahrnuli působení hospodářskopolitických faktorů, které mohou volné působení tržních sil značně ovlivnit. Jedním z nich je bezesporu příliv zahraničních investic. Strategická investice na severní Moravě nebo v jiném kraji může v malém českém měřítku leccos změnit. Dále potom působení strukturálních fondů EU může nárůsty disparit zmírnit a vzhledem k plánovaným prostředkům mohou mít tyto fondy vskutku zásadní vliv. Právě diskusí o jejich potenciálu pro evropské a české regiony se budeme zabývat v příští kapitole.

IV. Evropská regionální politika a její potenciál pro české regiony

IV.1 Současná podoba evropské regionální politiky

IV.1.a Stručná historie

Současná regionální politika EU je výsledkem poměrně dlouhého procesu vývoje. Na její utváření měly logicky největší vliv historické mezníky ve vývoji unie. Římská smlouva ještě nikterak nezavádí regionální politiku. Ustavuje ale solidární mechanismy v podobě dvou strukturálních fondů: Evropského sociálního fondu a Evropského zemědělského podpůrného a záručního fondu. Regionální politika jako taková se agendě Unie objevuje až po jejím prvním rozšíření (1973), když byl v roce 1975 založen Evropský fond regionálního rozvoje.

Skutečného významu však tato politika nabrala až v souvislosti s Jednotným evropským aktem (1986). Tento dokument poskytl Společenství nové pravomoce v oblasti hospodářské a sociální soudržnosti. Spolu s tím následovala i reforma pravidel (1988) implementace strukturálních fondů. Nová pravidla se opírala o známé principy platné dodnes (Evropský parlament 2005):

- Fondy jsou podřízeny cílům a alokovány regionům
- Komise, členské státy a regionální samosprávy spolupracují při plánování, implementaci a monitorování fondů
- Opatření jsou uskutečňována podle programů
- Je sledována adicionalita příspěvků Společenství

Cílem adicionality je zajistit, že strukturální fondy přispívají, nikoliv nahrazují, snahy členských států podpořit ekonomickou a sociální soudržnost (COM 2005). Národní financování tedy musí převažovat. Ne vždy je však tato podmínka plněna, a to obzvláště v případě stagnace a omezování rozpočtových výdajů členských států jako tomu bylo například mezi lety 2000 až 2002 v případě Německa, Irska, Itálie a Francie (COM 2005). Nová pravidla byla také doprovázena navýšeným objemem finančních prostředků na základě tzv. Delorsova balíčku.

V roce 1992 ustavuje Smlouva o Evropské unii hospodářskou a sociální soudržnost jako jeden z hlavních cílů společně se zavedením měnové unie a jednotného trhu. Zároveň byl založen fond soudržnosti. V souvislosti s dokončením jednotného trhu a přípravou na společnou měnu se regionální politika jevila o to nezbytnější. Státy musely snižovat schodky svých rozpočtů a tedy omezovat veřejné výdaje a Smlouva také vyvolala u států některé dodatečné náklady enviromentální povahy. Navíc se předpokládalo, že některé méně rozvinuté státy by v plné konkurenci těch ostatních mohly být vážně ohroženy. Proto byly opětovně navýšeny finanční prostředky, tentokrát opírající se o tzv. druhý Delorsův balíček. Nakonec byly prostředky pro období 1999–1999 zvýšeny na 209 mld. ECU, což bylo o 41% více než v období předcházejícím. Zároveň byly provedeny některé změny strukturálních fondů namířené na zahrnutí skstrukturálních opatření do celkové strategie boje proti nezaměstnanosti a na rozvoj severských regionů.

IV.1.b Regionální politika dnes

Pro období 2000-2006 byly potom vymezeny pro strukturální fondy tři základní cíle:

- **Cíl 1:** Podpora rozvoje zaostávajících regionů. Týká se regionů, které se nacházejí pod hranicí 75 % HDP průměru Unie. Na podporu těchto regionů je vyčleněno přibližně 70% prostředků strukturálních fondů. Před rozšířením žilo v regionech spadajících pod Cíl 1 22% obyvatel Unie. Tyto regiony se obecně vyznačují nízkou úrovní investic, vyšší úrovní nezaměstnanosti, nižší nabídkou služeb pro podnikatele i fyzické osoby a nedostatečnou základní infrastrukturou. V rámci Cíle 1 jsou podporovány investice do infrastruktury (41%), lidských zdrojů (23%) , podnikatelských aktivit (34%) a ostatních činností (2%).
- **Cíl 2:** Podpora oblastí potýkajících se se strukturálními obtížemi souvisejícími se změnami v průmyslové struktuře či městského nebo venkovského prostředí. Tyto regiony se často blíží svým produktem unijnímu průměru, ale čelí sociálně-hospodářským potížím, které způsobují vysokou nezaměstnanost. Takové potíže bývají podle Komise spojeny s vývojem průmyslu a služeb, úpadkem tradiční výroby ve venkovském prostředí, krizovými situacemi ve městech a problémy rybářství. Regiony v rámci tohoto cíle dostávají přibližně 11,5% celkových prostředků ze strukturálních fondů a před rozšířením v nich žilo 18% populace Unie.

V případě těchto cílů může jeden region čerpat prostředky je podle jednoho z těchto cílů.

- **Cíl 3:** Podpora politiky zaměstnanosti a vzdělávání. Tento cíl dbá na rozvoj lidských zdrojů. Pomáhá členským státům přizpůsobovat a modernizovat jejich systémy vzdělávání, odborné přípravy a zaměstnanosti. Zasazuje se konkrétně například o podporu aktivní politiky zaměstnanosti, přístupu na pracovní trh u skupin ohrožených sociální exkluzí, celoživotního vzdělávání a rovných příležitostí mužů a žen. Na tento cíl je vyhrazeno 12,3% z celkového objemu strukturálních fondů.

Vedle těchto cílů existují také 4 takzvané Iniciativy Společenství, což jsou zvláštní programy zřízené Evropskou komisí k řešení specifických problémů dotýkajících se celého území EU, které doplňují jiné programy Evropského Společenství nebo usnadňují jejich realizaci. V rámci iniciativ je vynakládáno 5,35% z fondů na podporu:

- Přeshraniční, nadnárodní a meziregionální spolupráce (Interreg III)
- Udržitelného rozvoje velkoměst a upadajících městských oblastí (Urban II). Tato iniciativa zatím pro období 2004-2006 nebude fungovat.
- Rozvoje venkova pomocí místních iniciativ (Leader +). V ČR funguje zatím v omezeném rozsahu u několika pilotních projektů.
- Prosazování inovativních nástrojů řešení stávajících problematických oblastí souvisejících s diskriminací a nerovnostmi v oblasti trhu práce (Equal).

V současnosti existují 4 strukturální fondy, z nichž jsou podporovány výše uvedené cíle. Prvním je Evropský fond regionálního rozvoje (ERDF), který je z hlediska objemu finančních prostředků největší. Jsou z něj poskytovány podpory projektů spadajícím pod Cíle 1 a 2 v oblasti infrastruktury, vytváření pracovních míst a podpory malého a středního podnikání. Druhým fondem je Evropský sociální fond (ESF). Podporuje projekty spadající pod všechny tři cíle a zaměřené na rozvoj lidských zdrojů a projekty v oblasti politik zaměstnanosti. Evropský zemědělský podpůrný a záruční fond (EAGGF) vstupuje do systému strukturálních fondů svou podpůrnou sekcí, která podporuje rozvoj venkova v souladu s Cílem 1a 2. Posledním fondem je Finanční nástroj pro usměrňování rybolovu (FIFG). Prostředky z tohoto fondu mohou být použity na Cíle 1 a 2. Fond se zaměřuje na podporu rybolovu a modernizaci rybářského průmyslu.

Vedle strukturálních fondů existuje fond soudržnosti, který poskytuje podporu na významné projekty z oblasti životního prostředí a infrastruktury. Prostředky z tohoto fondu nejsou poskytovány na regionální bázi, ale na bázi národní států, jejichž hrubý národní produkt je nižší než 90% průměru EU. V současnosti splňuje tuto podmínku 13 zemí EU- všechny nové země a Španělsko, Portugalsko a Řecko. Irsko bylo v polovině současného plánovacího období vyřazeno (v lednu 2004) z důvodu překonání maximální hranice. Konkrétně již dosáhlo 101% průměrného HNP Unie.

Předmět podpory

Komise v současnosti (Commission 2004b) identifikuje z hlediska hospodářské politiky dvě sady základních podmínek pro dlouhodobý rozvoj regionů, jejichž formulace vychází z priorit určených lisabonskou agendou. Tou první z nich je existence jak hmotného kapitálu (dopravní, telekomunikační a energetické sítě, rozvody vody, kvalitní životní prostředí, atd.), tak i pracovní síly s odpovídajícími schopnostmi a znalostmi. Posílení fyzického i lidského kapitálu je potom obzvláště důležité v regionech Cíle 1, které v tomto ohledu zaostávají. Druhá sada podmínek doplňuje tuto první a zahrnuje takové faktory regionální konkurenceschopnosti, které jsou nezbytné pro znalostní ekonomiku. Jedná se o méně hmatatelné faktory jako je schopnost generovat, šířit a využít znalosti a udržet tak efektivní regionální inovační systém; podnikatelská kultura motivující k podnikání; existence sítí kooperací a klastrů, atd. Tyto regionální faktory musí být samozřejmě doprovázeny příznivými podmínkami na úrovni celé národní ekonomiky, mezi které patří makroekonomické prostředí podporující růst, zaměstnanost a ekonomickou stabilitu a dále také daňový a regulační systém podporující podnikání a vytváření pracovních míst.

Tomuto vymezení faktorů regionálního rozvoje odpovídá i nasměrování podpory v regionech Cíle 1. Pro období 2000-2006 je přibližně 34% prostředků v rámci Cíle 1 určeno na podporu produktivního prostředí, které zahrnuje podporu podniků, rozvoj venkova a zemědělství, cestovního ruchu, výzkumných a vývojových aktivit. Dále je potom 23% určeno na podporu lidských zdrojů a do infrastruktury má být nasměrováno 41% všech prostředků.

Ovšem je potřebné zdůraznit, že v rámci těchto kategorií existují výdaje, které mají zanedbatelný důchodotvorný efekt. Konkrétně v rámci podpory produktivního prostředí je ze zmíněných 34% celých 13,7 % určeno do sektoru zemědělství, lesnictví, rybářství a na rozvoj venkova. Některá financovaná opatření jako například dotování předčasného odchodu do důchodu jdou proti ekonomické logice vysoké zaměstnanosti a jejich přínos pro restrukturalizaci sektoru je diskutabilní. Přitom více jak 40% evropského rozpočtu je určeno

pro zemědělství již ve výdajích k tomu vyhrazených. Ze strukturálních fondů se dále také financují některé kulturní a sportovní aktivity, u nichž nelze prorůstový efekt předpokládat.

IV.2 Poslání a odůvodnění evropské regionální politiky

Formulace a aplikace jakékoliv hospodářské politiky není jen pouhou reakcí na selhání trhu či opatřením na zlepšení fungování trhů, ale je také výsledkem složitého politického procesu vyjednávání a hledání kompromisu. Nejinak je tomu v případě evropské regionální politiky. I proto si v minulosti tak často politika hospodářské a sociální soudržnosti, jak se oficiálně jmenuje, vysloužila tolik kritiky ze strany ekonomů i zástupců podnikatelské sféry.

IV.2.a Její formální a teoretické ukotvení

Cíl evropské regionální politiky je určen článkem 158 Smlouvy o Evropské unii: „V zájmu podpory svého celkového vyváženého rozvoje má Společenství za úkol rozvíjet a provádět činnosti vedoucí k posílení své hospodářské a sociální soudržnosti. Společenství má obzvláště za cíl omezovat rozdíly v úrovních rozvoje jednotlivých regionů a zaostalost znevýhodněných regionů či ostrovů včetně venkovských oblastí.“ Omezování disparit je tedy ve Smlouvě cílem samo o sobě. Tato formulace vychází z cíle definovaného už v Jednotném evropském aktu. Jak již bylo řečeno, tomuto dokumentu předcházel první Delorsův report, který regionální politiku zdůvodňoval a „připravil jí půdu“. V tomto reportu (článek 29) se konstatuje, že ekonomická a měnová integrace samozřejmě může mít blahodárný vliv i na zaostalejší regiony, neboť díky nižším mzdovým a jiným nákladům představují tyto regiony zajímavou lokalitu pro mnoho investic. Hlavně tedy těch investic, u kterých se výběr jejich lokace neopírá nezbytně o kvalifikovanost pracovní síly, přístup k trhům a dopravní náklady. Dále potom report uvádí: „Nicméně historická zkušenost naznačuje, že bez kompenzačních politik by mohl být celkový dopad na periferní regiony negativní. Transportní náklady a úspory z rozsahu by vedly k přesunutí ekonomických aktivit z méně rozvinutých regionů, a to obzvláště těch periferních, do vysoce rozvinutých centrálních oblastí.“

Aby tedy ze zavedení jednotného trhu mohly těžit všechny regiony, zasadila se Komise o vytvoření systému masivní podpory regionům, která postupem času dosáhla až na dnešních 35% rozpočtu Unie. Toto odůvodnění je v souladu s přístupem nové ekonomické geografie. Už tehdy ostatně byly vedeny teoretické úvahy založené právě na ekonomii nedokonalé konkurence s obchodními náklady a úsporami z rozsahu. Od odstranění

obchodních bariér a zavedení jednotné měny se očekávalo zásadní snížení nákladů obchodu mezi jednotlivými zeměmi Unie. Unie jako celek tak měla svůj blahobyt zvýšit v souladu s klasickými teoriemi obchodu, mohl se však značně posílit aglomerační efekt a nůžky mezi zeměmi se mohly dále rozevřít. Hrozba podobného vývoje s sebou nesla i riziko zvýšené migrace z oblastí, které by v silnější konkurenci neobstály. Na konci 80.let už bylo možné vycházet hlavně ze zkušenosti Irska s hospodářskou unií s Velkou Británií, ale i ze zkušeností regionu Mezzogiorno v Itálii nebo jižní Francie. V těchto regionech vedlo působení tržních sil spíše k jejich relativnímu zaostávání vzhledem k bohatším regionům s větším tržním potenciálem a lepší infrastrukturou.

Regionální politika tak v tomto úzkém vymezení vystupuje hlavně jako kompenzační nástroj pro podporu regionů, které mohou v procesu hlubší ekonomické integrace zůstat marginalizovány a nedostatečně z něj těžit. V současnosti Komise (Commission 2004b, str. 36) dále také zdůrazňuje význam politiky soudržnosti z hlediska ekonomické efektivity. Konkrétně spatřuje roli politiky v naplnění nevyužitého ekonomického potenciálu a potenciálu zaměstnanosti zaostávajících regionů, které má dále přispět k vyššímu růstu Unie jako celku. Plné využití potenciálu regionů je pro udržení trvalého růstu důležité, ovšem podpora periferních regionů nemusí apriori vést k vyšší efektivitě a vyššímu růstu celku. Jak jsme již výše uvedli, mnohé teoretické a empirické poznatky odkazují na existenci substitučního vztahu mezi ekonomickým růstem území jako celku a mírou disparit jeho regionů. K tomuto tématu se ještě vrátíme níže.

Samozřejmě od původního pojetí regionální politiky v 80.letech se ta dnešní dosti liší. Původně měla přispět k rozvoji zaostalých regionů, dokonce to byl její hlavní cíl. Nicméně nezůstalo jen u toho. Dnes je značná část prostředků věnována i relativně bohatým regionům v bohatých zemích. Politika soudržnosti do jisté míry adoptovala cíle lisabonské strategie a působí dojmem, že má být hlavním nástrojem pro její uplatnění. Tento krok může být logický vzhledem k neplnění cílů lisabonské strategie ze strany národních států. Nicméně původní myšlenka zacílení podpory na potřebné tak bere za své. V návrhu Evropské komise pro rozpočtové období 2007-2013, který prosazoval zvýšení evropského rozpočtu až za hranici 1,24 % HDP, byla také mapa budoucích způsobilých regionů. Na této mapě Evropy ovšem takřka vůbec nebylo bílé místo. Pro takovouto politiku by snad už ani název politika soudržnosti nebyl vhodný. Nicméně nakonec byla v srpnu 2005 schválena úplně jiná finanční perspektiva z dílny britské vlády, která se naopak snaží udžet zacílení na ty nejzaostalejší.

Ztráta zacílenosti úzce souvisí vůbec se způsobem rozhodování politických činitelů, kdy politika soudržnosti plní najednou více cílů, než jen ten prvotní. Regionální politika tak v minulosti postupně rozšiřovala své pole působnosti a zároveň s tím se zvětšoval objem jejích prostředků, což bylo často na úkor její původní racionality. S nadsázkou by mnozí určitě označili tuto politiku za evropského „Otesánka“. Tarschys (2003) tyto její rysy podrobuje kritické analýze. Popisuje, jak při jednání o společné zemědělské politice Polsko bylo silně proti navrhovaným kvótám na mléko. Patnáctka zarputile bránila své pozice a nabídla Polsku jiné řešení v podobě určité kompenzace v rámci strukturálních fondů. Tak se ukazuje první zásadní klíčová charakteristika této politiky, jak ji formuluje Tarschys. „Od počátku až po současnost, sloužila evropská strukturální politika jako pružný soudruh ostatních nepružných politik.“ Jako druhý rys zdůrazňuje, že mnoho kompenzačních opatření existuje nadále, ačkoliv již ztratila svou původní racionalitu. Tarschys uvádí na příkladu několika historických mezníků, do jaké míry je regionální politika závislá na politickém vyjednávání a získávání politické podpory pro důležitá rozhodnutí. Politika je tak často spíše nastavena podle pravidla *juste retour* než podle deklarovaných cílů. Jedním takovým opatřením bylo vytvoření Cíle 5 pro podporu regionů s nízkou hustotou obyvatel v období 1994-1999, kterou si vynutily přistoupivší severské státy. Nebylo potom překvapením, že v tomto období žilo 50% obyvatel Unie v regionech podporovaných ze strukturálních fondů. Agenda 2000 krom jiného reagovala právě i na tuto skutečnost, neboť jejím cílem bylo snížit výše uvedené číslo na 40%, což se v současném plánovacím období podařilo. Nicméně to neznamena, že by dnes byla strukturální politika přesně zacílena. Spolu s deseti novými zeměmi je a bude rozpočtově ještě mnohem obtížnější vyhovět všem tak jako doposud.

Celkově se dá říci, že strukturální politika plní několik cílů. Plní roli kompenzace při schvalování důležitých reforem. I když již důvody ke kompenzaci ztratí svou validitu, jsou opatřování uplatňována i nadále. Na druhé místo z hlediska cílů staví Tarschys konvergenci, tedy hospodářské sblížování regionů. Dalším cílem je potom soudržnost, tedy nejen ekonomické sblížování, ale i sociální. K těmto cílům se přiřazují cíle dodatečné jako šíření jména Unie, modernizovaných administrativních procedur a institucí a další. V následující části se věnujeme efektivitě jako cíli politiky soudržnosti.

IV.2.b Evropská regionální politika ve světle nové ekonomické geografie

Efektivnost vs. Regionální rovnost

Nová ekonomická geografie poskytuje zajímavý analytický rámec pro hodnocení evropské regionální politiky. Důležitým aspektem je bezesporu rozpor existující mezi

efektivností a rovností (equity). Jak jsme uvedli výše, hlavním cílem politiky soudržnosti je zmenšování rozdílů mezi regiony a rozvoj zaostalých a periferních regionů. Uvažme například Českou republiku. V současnosti český nejdynamičtější region nespadá pod Cíl 1 regionální politiky a Praha je tak oprávněná čerpat pouze menší objem prostředků v rámci dvou zbývajících cílů. Ovšem fakt, že Praha je nejdynamičtějším regionem, má své opodstatnění. Takovýto aglomerační pól přitahuje další investice a další pracovníky na základě výnosnosti jeho lokace. V takovém regionu potom probíhá aglomerační efekt založený na tržních mechanismech efektivnosti. Firmy v daném regionu profitují z dopředných i zpětných vazeb se sousedními firmami, nižších dopravních nákladů, koncentrace kvalifikovaných pracovníků a případně i usnadněného transferu znalostí založeném na lokalizované difuzi (spillover).

Snaha o rovnoměrnější rozložení ekonomických aktivit v prostoru potom může proces aglomerace brzdit. Pokud jsou veřejné investice směřovány do jiných chudších regionů, dosahují relativně nižší výnosnosti. Potvrzuje to například analýza De la Fuente (2002), který počítal mezní výnosy z veřejné infrastruktury ve Španělsku. Dochází k závěru, že pokud by byly investice do infrastruktury více zaměřeny i do bohatších regionů, znamenalo by to pro Španělsko větší čistý ekonomický přínos. Zde naráží regionální politika na strategickou volbu. Buď se bude soustředit na tlumení nežádoucích výsledků prostorové koncentrace a z ní plynoucího prohlubování regionálních nerovností uvnitř států anebo se bude soustředit na urychlení procesu konvergence mezi členskými státy a tedy i posilování ekonomické efektivity.

Zajímavý je případ Irska, které si prosadilo, že bude klasifikováno jako region NUTS II jako celek, což umožnilo právě volnější alokaci prostředků mezi chudší a bohatší oblasti. Samozřejmě tímto také dříve přišlo o podporu v rámci Cíle 1. Ne náhodou to potom bylo právě Irsko, které se nejvíce zasazovalo o vytvoření fondu soudržnosti.

Po přistoupení deseti nových zemí mají opět na regionálních disparitách vysoký podíl rozdíly mezi státy. Z hlediska politiky soudržnosti potom vyvstává otázka, zda by neměla být prioritou spíše konvergence mezi zeměmi a zda by tomu tato politika neměla být přizpůsobena. V této souvislosti se hovoří o jejím „znárodnění“. To by mělo vést k tomu, že každá země sama rozhodne, do kterého regionu bude strukturální fondy alokovat a volit tak mezi důrazem na národní hospodářský růst nebo na regionální rovnost.

Ovšem při jakémkoliv uvažování o efektivnosti a ziscích z prostorové koncentrace je třeba brát také v úvahu vznik záporných externalit. Uvažme situaci regionu, který není tím

dynamickým pólem růstu, ale naopak jeho ekonomika stagnuje. Kromě kapitálu z takového regionu začnou odcházet i ti nejvíce kvalifikovaní pracovníci, kteří bývají také nejvíce mobilní. Jejich znalosti a schopnosti však pro region představují pozitivní externalitu, kterou při svém rozhodování o stěhování za práci nezohledňují. Daný region je tak jejich odchodem postižen v ještě větším měřítku; dochází tak k selhání trhu. Tržní mechanismy nereflktují ztrátu této pozitivní externality. Podobnou úvahu je možné provést i v případě odchodu firem ze zaostávajících regionů. Vzhledem k empirickým důkazům o substitučním vztahu mezi národním růstem a regionální rovností můžeme předpokládat, že takto vznikající záporné externality nejsou větší než celkový výnos ekonomiky plynoucí ze změny lokace pracovníka (firmy). Pokud by tomu tak nebylo, potom by růst regionálních nerovností vedl ke zpomalení růstu národního hospodářství²⁵. Ovšem zmíněné externality mohou být z hlediska efektivnosti důvodem pro kompenzaci v rámci hospodářské politiky.

Dopady politiky soudržnosti v interpretaci NEG

Jak jsme již uvedli výše, jsou hlavními nástroji politiky soudržnosti podpora investic do infrastruktury, rozvoje lidských zdrojů a podniků. Z pohledu nové ekonomické geografie není působení těchto nástrojů na regionální nerovnosti jednoznačné.

Nová ekonomická geografie neanalyzuje ve většině působení lidských zdrojů. Výjimkou jsou modely zahrnující endogenní růst popsané v první kapitole. V modelu Martin (1998b) vedou politiky zaměřené na snížení nákladů na inovace jak ke zvýšení agregátního růstu, tak i snížení regionálních disparit. Zvyšování kvalifikace a vzdělávání pracovní síly bezesporu usnadňuje další vytváření a šíření znalostí, a tedy i zlevňuje náklady na inovaci. Z tohoto pohledu může investice do lidských zdrojů mít kladné efekty. V otázce dotací udělovaných přímo podnikům nová ekonomická geografie také neposkytuje přímou odpověď. Pokud budeme vycházet za předpokladu rostoucích výnosů z rozsahu z toho, že firmy z periferních regionů se opírají o menší domácí trh a méně rozvinuté zpětné a dopředné vazby, potom disponují nižšími zdroji k investicím a inovacím než firmy z centrálních regionů. Dotace na nové investice do technologií na zavádění inovací do výroby potom může mít opět kladný efekt jak na agregátní růst, tak i regionální nerovnost.

Vzhledem ke svému zaměření na změnu transportních nákladů je nová ekonomická geografie mnohem silnější na poli analýzy investic do infrastruktury. Představme si investice

---

²⁵ Takovouto situaci samozřejmě nelze vyloučit, ale nastala by v spíše krajním případě, nikoliv při poměrně nízkých úrovních regionálních disparit. Proto bývá tento trade-off uvažován pouze v krátkém období.

do infrastruktury, konkrétně do pozemních komunikací. Výstavbou takové infrastruktury se snižují dopravní náklady. Pokud je například postavena dálnice mezi chudým a bohatým regionem, bude chudý region vystaven silnější konkurenci, neboť bude moci být levněji obsluhován z centrálního regionu. Firmy z chudšího regionu se přesunou do regionu, kde budou více profitovat z úspor z rozsahu a díky nižším dopravním nákladům budou moci levně zásobovat periferní region. Při výstavbě takové dálnice tedy může nastat podle predikcí teorie úplně opačný než kýžený efekt: ekonomická aktivita se může přesunout do centrálního regionu. Konečným výsledkem tedy je nárůst regionálních nerovností spojený se zvýšeným tempem růstu národního hospodářství. Takovou možnost podrobně popisuje například Martin (1998b). Opět však velice záleží na flexibilitě pracovního trhu. V případě pružných mezd bude přesun menší, protože zůstanou firmy, kterým se nižší mzdové náklady vyplatí. Jako důkaz toho, že se nejedná o čistě teoretickou možnost, bývá často uváděn případ dálnice mezi severní a jižní Itálií, která urychlila efekt aglomerace v severních regionech země. Tento úkaz popisuje Faini (1983). Růst koncentrace odvětví s vysokými úsporami z rozsahu v návaznosti na pokles dopravních nákladů ve Francii ukazuje i studie Combese a Lafoucarda (2001).

Jiný případ by nastal, pokud by byla infrastruktura vybudována uvnitř chudého regionu. Snížení dopravních nákladů by zvýšilo poptávku po lokálních výrobcích a přitáhlo tak firmy z jiných regionů. V tomto případě tedy roste regionální ekonomika a klesají vnitronárodní disparity, ale národní ekonomika dosahuje nižšího tempa růstu.

Martin (2003) také popisuje případ regionu v severní Francii, kde výstavba nové infrastruktury spojila danou oblast s nejbohatšími evropskými regiony. V tomto případě ovšem dle něj nová infrastruktura spolu s relativně nižšími mzdami a blízkostí velkých trhů napomohla regionu, aby se sám zapojil mezi centrální regiony. Dle dostupných poznatků může tedy mít podpora výstavby pozemních komunikací různé dopady na situaci chudých regionů. Zajisté si lze ale jen obtížně představit rozvoj zaostalého regionu bez zlepšení jeho dopravní dostupnosti. Hlavní ponaučení vyplývající z této diskuse je však spíše to, že pouze investice do dopravní infrastruktury samy o sobě nejsou řešením.

Z hlediska modelů zahrnujících endogenní růst je kromě snížení nákladů na obchod se zbožím důležité i snížení nákladů na obchod se znalostmi. Větší difúze znalostí umožňuje dosáhnout kladných efektů u národního růstu i regionálních nerovností. V případě infrastruktury potom vystupuje jako výrazná priorita kromě dálnic a železnic hlavně komunikační infrastruktura jako je připojení na internet, ale i jiná forma podpory šíření znalostí například formou podpory technologicko-vědeckých center při univerzitách a podobně.

IV.3 Dopad politiky soudržnosti

Prostředky ze strukturálních fondů mají obecně dvojí dopad. Jednak krátkodobě stimulují poptávku prostřednictvím zvýšených celkových výdajů, ale hlavním cílem je jejich dlouhodobý vliv na nabídkovou stranu. Je zřejmé, že je poměrně snadné zjistit objemy vynaložených peněz na konkrétní účely, ovšem zjišťovat jejich kvantitativní dopad a jejich přispění k hospodářskému růstu je velice obtížné. Oficiální dokumenty EU se tak většinou omezují na popsání konkrétních podpořených projektů a analýzu zlepšení jednotlivých faktorů konkurenceschopnosti u podporovaných regionů. Ovšem již nedokážou konkrétně stanovit, do jaké míry jsou tato zlepšení způsobena regionální evropskou politikou. Kvantitativní analýza přispění politiky je prováděna na více agregovaných veličinách jako je výše HDP či investic, atd.

Komise (European Commission 2004) při popisování efektů regionální politiky z období 1994-1999 v regionech Cíle 1 zdůrazňuje hlavně následující efekty:

- Regiony Cíle1 konvergují svým duchodem k evropskému průměru (viz Kap. 2). Také dohání zbytek Evropy i svou produktivitou. Existuje určitá korelace mezi mírou růstu a objemem přijaté strukturální pomoci-regiony, které ji dostaly nejvíce v převážné většině zaznamenaly vyšší růst.
- Nárůst veřejných investic v zemích s regiony Cíle 1, například o 66% v Irsku, o 24% v Řecku a o 18% v Portugalsku-je tedy naplňován princip adicionality. V mnoha případech jsou povzbuzeny i privátní investice.
- Výrazně se zvýšila dostupnost mnoha regionů. Bylo vystavěno či zrekonstruováno 4100 km dálnic a 32 000 km silnic. Byly postaveny železniční koridory.
- Strukturální fondy přispěly ke zvýšení výzkumné a vývojové kapacity v regionech Cíle 1.
- V těchto regionech se také značně zvýšily výdaje na informační společnost.
- Výrazně byla podpořena národní aktivní politika zaměstnanosti a opatření na zlepšení vzdělávacího systému včetně systému rekvalifikací. V Portugalsku a Španělsku se ze strukturálních fondů financovalo v roce 1998 40-50% všech těchto opatření. V Portugalsku se výrazně zvýšil počet vysokoškolských studentů a ve Španělsku v mnoha případech poprvé firmy začaly poskytovat průběžná školení.

- Bylo vytvořeno až 700 tis. nových pracovních míst, což vedlo ke zvýšení zaměstnanosti.
- V období 1991 až 2000 zaznamenaly všechny 4 země soudržnosti vyšší než průměrný evropský růst (2%). Portugalsko sice jen o 0,2%, Španělsko a Řecko o přibližně 0,5% a Irsko dokonce o 4,5% ročně vyšší růst než průměrný v EU.
- Strukturální fondy dále posilují ekonomickou integraci-přibližně čtvrtina z těchto výdajů se vrátí do zbytku Evropy formou zvýšení exportu strojů a zařízení a jiných dodávek.....

Toto jsou tedy některé z efektů působení strukturálních fondů v zaostalejších regionech. Tento seznam zdaleka není úplný, postrádá například vliv na rovné příležitosti posílení administrativních schopností v jednotlivých zemích, atd. Jak již bylo řečeno u mnoha z těchto ukazatelů nelze přesně určit, do jaké míry je jejich změna způsobena působením regionální politiky, jelikož si nelze ani modelově představit, jaký by byl jejich vývoj bez vlivu strukturálních fondů.

Ovšem existují makroekonoekonomické modely, které dokážou vliv strukturálních fondů postihnout a mají dokonce schopnost predikovat dopad nástrojů politiky soudržnosti ex-ante. Komise používá hlavně modely QUEST II a Hermin. Nejčastěji bývá citován právě model Hermin, což je model neokeynesiánského stříhu s určitými neoklasickými prvky na nabídkové straně. Modeluje čtyři sektory, jeden obchodovatelný (průmysl) a druhý neobchodovatelný (služby, a dále sektor zemědělství a vlády, tj. netržních služeb)²⁶. Tento model přitom zachycuje jak krátkodobé poptávkové šoky plynoucí z vyšších veřejných výdajů, tak i vliv těchto výdajů na nabídku v dlouhém období. Model se opírá o obvyklé keynesiánské multiplikátory a pro oba typy šoků používá u všech zemí stejné průměrné míry elasticit²⁷.

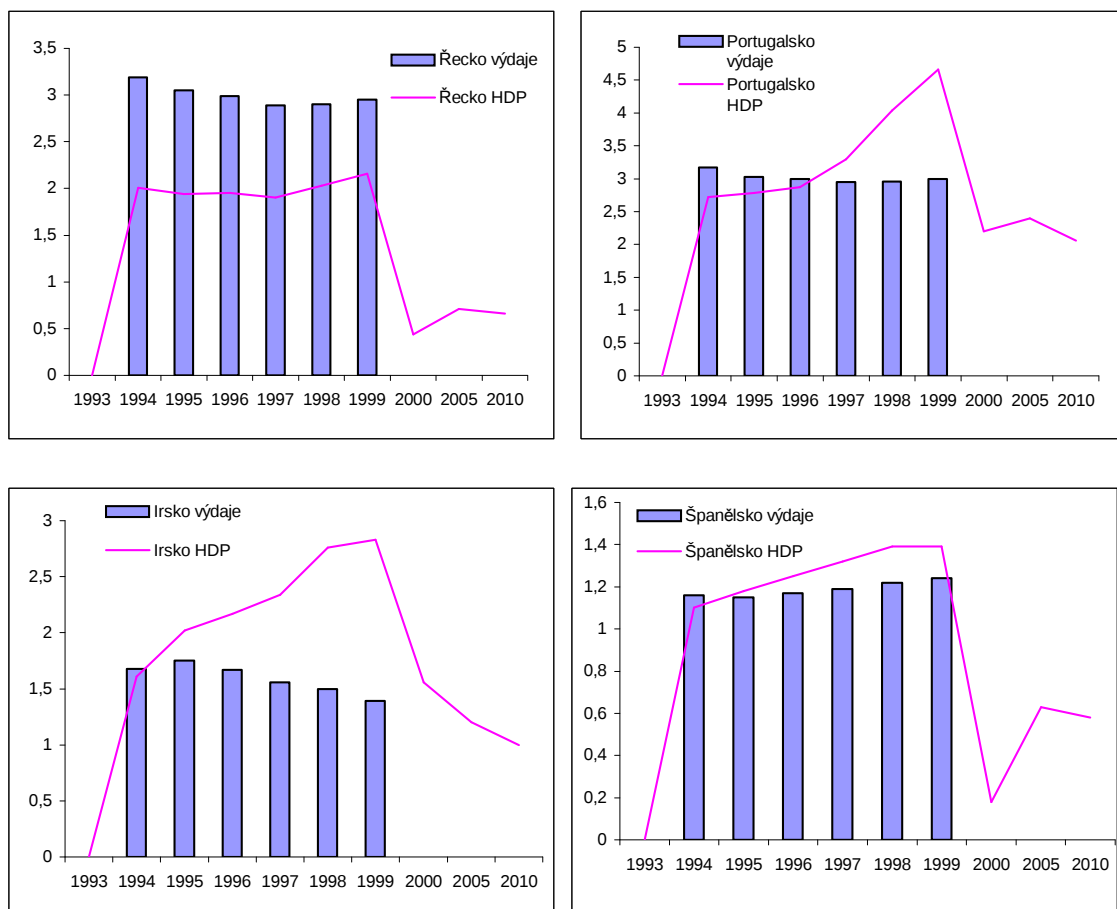
Výsledky ex-post hodnocení dopadu regionální politiky za období 1994-1999 založené na modelu Hermin jsou uvedeny níže.

---

²⁶ Více o struktuře modelu viz Bradely et al. (2004)

²⁷ Jedná se o elasticitu outputu (vztahuje se k poptávkovému šoku) a elasticitu produktivity výrobních faktorů (vztahuje se k šoku na straně nabídky).

graf IV-1: Dopad evropské regionální politiky za období 1994-1999 (výdaje politiky soudržnosti jako %HDP daných zemí a jejich dopad na výši HDP v jednotlivých letech)

Zdroj: Bradley et al. (2003)

Simulace nebere v potaz výdaje politiky soudržnosti před ani po tomto období. Z hlediska interpretace dopadu politiky HSS je důležité hodnotit zvláště dopad dlouhodobý, tj. do jaké míry zásahy politiky ovlivňují přes zvýšenou produktivitu dlouhodobou situaci zemí. Po roce 1999 a přerušení výdajů se projevují právě jen efekty spjaté z pozitivními externalitami plynoucími z vyšší zásoby fyzického kapitálu a lidských zdrojů. Z grafu je patrné, že dopady regionální politiky mezi jednotlivými zeměmi soudržnosti se dosti liší. Největší dlouhodobý dopad se vyskytuje v případě Portugalska (úroveň HDP v roce 2010 o 2% vyšší oproti situaci bez politiky HSS) a nejmenší v případě Španělska a Řecka (0,58%, resp. 0,66). V případě Španělska je důležité podotknout, že v daném období řada jeho regionů již nespádala pod Cíl 1, ovšem simulace byla provedena pro celou zemi. Výdaje vzhledem k HDP jsou tedy nižší a nižší je i celkový efekt. Z tohoto důvodu je pro srovnání dopadu podle zemí vhodnější použít kumulativní multiplikátor, který Bradley et al. definuje jako podíl kumulovaného nárůstu HDP a kumulovaných výdajů jako %HDP (včetně národního kofinancování). Tento multiplikátor tak poměruje výdaje a příspěvky politiky HSS k úrovni

HDP a lépe tak odráží skutečný její dopad nežli pouhý ukazatel navýšení úrovně produktu. Další výhodou tohoto ukazatele je, že zachytává také dlouhodobý efekt, který přetrvává i po modelovém zastavení toku investic v roce 1999.

tabulka IV-1: Souhrnný kumulativní multiplikátor politiky HSS na HDP

	Irsko	Portugalsko	Španělsko	Řecko
1994-1999	1,44	1,12	1,07	0,67
1994-2002	1,88	1,53	1,23	0,76
1994-2010	2,83	2,55	1,77	1,07

Zdroj: Bradley et al. 2003

Z tabulky IV-1 vyplývají udivující rozdíly dopadu HSS mezi jednotlivými zeměmi, a to obzvláště s ohledem na fakt, že jsou pro všechny země použity stejné elasticity. V případě Řecka mají evropské prostředky jen velice skromný multiplikační efekt, zatímco v Irsku je naopak poměrně vysoký. Irská ekonomika tak reaguje na pozitivní šok mnohem prorůstovějším způsobem. Samozřejmě se nabízí otázka po příčinách těchto rozdílů. Jako jeden z hlavních vysvětlujících faktorů uvádí Bradley et al. otevřenost jednotlivých ekonomik. Irsko má velice otevřenou, exportně založenou ekonomiku. Portugalsko má také poměrně otevřenou ekonomiku, a dokonce i Španělsko má otevřenější hospodářství než Řecko. Další faktory vysvětlující řecký výsledek jsou dle téže studie malý rozsah zpracovatelského průmyslu a slabá provázanost služeb s průmyslem.

Tomuto typu modelování dopadu politiky HSS ovšem bývá vytýkána řada věcí. Tou hlavní, jak ji uvádí Ederveen et al. (2002a, str.64), je předpoklad, že všechny prostředky vynaložené v rámci politiky HSS se automaticky přetváří v produktivní veřejné investice. Tyto simulace tak přehlížejí efektivnost aplikace této politiky, která může být ovlivněna řadou faktorů. Mezi ně patří rent-seeking ze strany národních i regionálních činitelů nebo efekt vytlačování národních regionálních podpor a s tím spojenou reorientaci prostředků do jiných regionů. Z toho důvodu Ederveen označuje tyto modely spíše jako modely schopné detekovat potenciální dopad regionální politiky a skutečný dopad dle něj odráží modely ekonometrické analýzy. Mezi obhájci obou metod existují mnohé polemiky²⁸. Ekonometrické studie zkoumající dopad politiky HSS na konvergenci obvykle docházejí k nižším hodnotám, a to i z metodologických důvodů. Samozřejmě ale také v této otázce hraje roli právě rozdíl mezi skutečným a potenciálním dopadem. V neposlední řadě potom je zapotřebí zdůraznit, že model Hermin je makroekonomický model a s jeho pomocí bývá simulován obvykle dopad na

²⁸ Viz Ederveen et al. (2002a, b), Bradley (2005), European Commission (2004a)

národní hospodářství a není tak možné zjistit, do jaké míry regionální politika skutečně přispívá k růstu bohatství regionů. Přitom tento model nereflexuje poznatky nové ekonomické geografie a nezohledňuje tedy vliv ekonomické geografie zemí na jejich růst ani geografickou míru koncentrace alokovaných prostředků. Právě tyto faktory mohou ovšem zcela zásadním způsobem ovlivnit efektivnost politiky HSS.

Ederveen (2002a) dochází k několika závěrům. Předně v případě dopadu politiky HSS na národní růst zjišťuje, že politika má pozitivní dopad pouze podmíněně. Konkrétně pouze v případě, že se jedná o otevřenou ekonomiku. Potom velice otevřená ekonomika jako je Irsko získává více než ekonomika uzavřenější jako je ta španělská. Autor to vysvětluje tím, že otevřenost ekonomiky vede národní vlády k větší „ukázněnosti“. Opírá se přitom o empirická zjištění, že u uzavřených ekonomik častěji dochází k neefektivní alokaci vzácných zdrojů způsobené domácí hospodářskou politikou. Míra otevřenosti tak v tomto pojetí svým způsobem zastupuje proměnnou kvality institucí. Ve své další studii (Ederveen 2002b) již proto kromě míry otevřenosti použil i přímé proměnné kvality institucí. Při zahrnutí obou těchto proměnných do standardní neoklasické růstové regrese potom dospěl k robustnímu a signifikantnímu výsledku o efektivnosti strukturálních fondů. Jinými slovy, politika HSS tedy podporuje růst států s otevřenou ekonomikou a kvalitními institucemi.

V případě dopadu na konvergenci regionů je výsledek ještě zajímavější. Ederveen (2002a) zjišťuje kladný dopad strukturálních fondů na regionální růst pouze za specifikace modelu s různými regionálními stálými stavy. Z tohoto plyne trochu krkolomný závěr: regionální politika je regionálně účinná (pomáhá konvergenci regionů) pouze v případě, kdy nemůže úplná konvergence nastat. Bradley (2005) ovšem této studii právem vytýká, že zahrnuje i starší období, kdy byla regionální podpora velice malá a navíc zahrnuje také bohaté země a regiony, které jí dostávaly velice málo²⁹. Výsledky jsou tak nutně zkreslené, nicméně význam otevřenosti ekonomiky a kvality institucí je i tak potvrzen. Navíc existuje i řada studií, jejichž autoři zjistili signifikantně kladný efekt politiky HSS na regionální i národní růst³⁰.

Kromě výše zmíněných faktorů (otevřenost ekonomiky, kvalita institucí...) majících vliv na účinnost alokovaných prostředků z evropských fondů byly empiricky zjištěny i

---

²⁹ V případě dopádu na národní růst se jedná o data z let 1960-95, u regionů od roku 1981 do roku 1996.

³⁰ Pro podrobnější přehled viz European Commission (2004a)

některé další. Zajímavý výsledek prezentuje analýza Capellen et al. (2003). Autoři zkoumali dopad politiky soudržnosti na dvou vzorcích regionů, přičemž vyšší se ukázal být u vzorku bez regionů tří středomořských států vstoupivších do Unie v 80.letech. Tento výsledek by mohl naznačovat, že politika má větší dopad v rozvinutějším prostředí. Autoři se při výzkumu inspirovali zkušenostmi s poskytováním pomoci rozvojovým zemím, kde se tato skutečnost projevuje zřetelněji. Výsledky opět odkazují na význam struktury ekonomiky (například autoři zohledňují velikost primárního sektoru), ale i kvality institucí.

IV.4 Potenciál politiky hospodářské a sociální soudržnosti pro Českou republiku

IV.4.a Výchozí situace

Pro popsání výchozí situace je možné vycházet z poznatků 3. kapitoly. V té jsme dospěli k několika klíčovým závěrům. Na základě těchto závěrů je možné identifikovat tři úrovně regionálních rozdílů.

Předně jsme ukázali, že v České republice jsou poměrně významné regionální rozdíly v čistém disponibilním důchodu na hlavu. Tyto rozdíly dále plynule narůstají bez ohledu na hospodářskou dynamiku. Při vyloučení Prahy ze srovnání jsou rozdíly podstatně nižší, ale mají stejnou tendenci. Druhou úroveň regionálních rozdílů představují rozdíly v hrubém domácím produktu na hlavu. U tohoto ukazatele jsou již rozdíly o poznání větší a také mají trvalou růstovou tendenci. Hlavní příčinou prohlubujících se rozdílů u obou ukazatelů je hospodářská dynamika pražského regionu, který naprosto dominuje celému teritoriu. Jako jediný skutečně významným způsobem v období 1995-2003 posílil vzhledem k evropskému průměru. Kromě dalších čtyř regionů, které vůči unijnímu průměru velice mírně získaly, se všechny ostatní v daném období evropské patnáctce vzdálily. Dostáváme se tak k dalšímu rysu české výchozí situace. S vyloučením Prahy jsou rozdíly v HDP mnohem nižší, ale skrývají značné rozdíly v růstových dynamikách jednotlivých regionů. Vždyť například Ústecký kraj v témže období k unijnímu průměru ztratil 10%. Celkové disparity se tak nejeví jako příliš velké, ale zčásti je to způsobeno tím, že se kvůli jiným tempům růstu doposud hlavně měnilo pořadí krajů a do budoucna mohou disparity mezi českými regiony významněji růst i bez uvažování vlivu hlavního města. Existuje empirická evidence spojitosti národního růstu a růstu národních disparit a česká data tuto hypotézu částečně potvrzují. Rozdíly v produktu jsou relativně malé, opak může být pravdou pro jejich růstové přírůstky. V neposlední řadě je třeba zdůraznit, že v posledním období mezi roky 2000-2003 nejrychleji

rostly regiony zahrnující největší české aglomerace, což svědčí ve prospěch hypotézy působení aglomeračních sil.

Třetí úrovní nerovností jsou potom nerovnosti ve faktorech regionální konkurenceschopnosti. Jak jsme výše ukázali, právě míra rozdílů u některých těchto faktorů řádově převyšuje rozdíly v produktu. Přitom se ukazuje, že vybavení dotyčnými faktory je do jisté míry korelováno s hospodářskou dynamikou regionů. Nerovnoměrné rozložení faktorů konkurenceschopnosti či spíše jejich deficit v některých regionech je významný a může být určující pro další rozvoj regionů a vývoj regionální soudržnosti v České republice.

Nicméně jak jsme také ukázali ve 3. kapitole, v České republice nejsou alespoň zatím jednoznačné tendence k vyšší koncentraci průmyslu ani k vyšší specializaci regionů. Naopak v průběhu 90.let převládala u obou ukazatelů spíše tendence k poklesu. Teprve na začátku nové dekády se tato tendence zastavila a síly se vyrovnaly. Přesněji řečeno u přibližně stejného počtu regionů se specializace prohloubila i zvýšila a podobně tomu bylo i s koncentrací průmyslových odvětví. Na základě těchto zjištění tedy nelze s výjimkou období 90.let učinit jednoznačný závěr. Lze pouze konstatovat, že v posledním období neexistovala jedna převažující tendence, která by poukazovala na zvýšené riziko polarizace a nutnost intervence ve prospěch marginalizovaných regionů. Fakt, že se v průmyslu neprojevují silné aglomerační síly, je příznivý z hlediska formulování strategie uplatnění politiky HSS, neboť jí dává více prostoru v orientaci na hospodářský růst.

Výzvou zůstává situace strukturálně postižených regionů, kde přetrvává vysoká nezaměstnanost. Týká se to hlavně krajů Moravskoslezského a Ústeckého, kde míra nezaměstnanosti ve druhém čtvrtletí roku 2005 stále přesahovala 13%, přičemž celostátní průměr již klesl mírně pod hranici 8%. Navzdory současné konjunktuře přitom klesá nezaměstnanost v těchto krajích jen velmi pomalu ve srovnání s ostatními. Míra nezaměstnanosti také přesahuje 10% v krajích Karlovarském a Zlínském. V devíti krajích ze 14-ti však se však míra nezaměstnanosti ve druhém čtvrtletí pohybovala pod 8% a v sedmi krajích dokonce pod 6%.

Ve skupině přistoupivších zemí se Česká republika a české regiony řadí stále mezi země s lepšími výchozími podmínkami. Jak jsme ukázali na datech ve 3.kapitole ČR vydává v rámci Visegradských zemí nejvíce prostředků na výzkum a vývoj (dokonce více než všechny 4 kohezní země) a z těchto výdajů celých 53% vydávají firmy, což je poměrně

příznivý ukazatel³¹. ČR také v rámci Visegradu dosahuje největšího podílu lidí zaměstnaných ve vědě a technologiích a ve výrobě má vysoký podíl velmi a středně vyspělých technologií. Dále vykazuje vysokou míru zaměstnanosti a těží z nejvyššího přílivu přímých zahraničních investic na hlavu. ČR má vůči ostatním zemím poměrně rozvinutou infrastrukturu a rozšířený systém veřejné dopravy. V zemi je vysoký podíl lidí s ukončeným středoškolským vzděláním (4x vyšší než v Portugalsku-86% oproti 20%), ale spíše nízký podíl lidí se vzděláním vysokoškolským. Česká republika má mezi přistoupivšími zeměmi nejvyšší podíl zaměstnanců, kteří se profesně doškolují. Obecně lze říci, že Česká republika má v těchto ukazatelích lepší výchozí pozici, než měly 4 země soudržnosti v roce 1989 (rok reformy politiky HSS) a v mnoha případech je předčí i dnes, snad s výjimkou Irska³². Kromě těchto příznivých faktorů je důležité zdůraznit i to, že je česká ekonomika velice otevřená, což bezpochyby vyvíjí silný tlak na její konkurenceschopnost. Tyto faktory jsou velice příznivé z hlediska potenciálu růstu českého národního hospodářství, který je v současné době stěžejní, neboť země dosahuje v HDP na hlavu při přepočtu podle parity kupní síly stále jen 70% průměru pětadvacítky. Právě politika HSS může k urychlení národního růstu významně přispět.

IV.4.b Potenciální dopad politiky HSS v ČR

Pokud se jedná o potenciál politiky soudržnosti pro Českou republiku, je možné se do jisté míry opřít o výsledky ex-ante simulace dopadu politiky HSS, jak jej prezentuje studie Bradley a Moregenroth (2004). Jedná se opět o simulaci v modelu Hermin. Tato se opírá o návrh reformy politiky soudržnosti pro období 20007-2013 ze strany Evropské komise. Vychází tedy z vyšších navržených alokací v celkové výši 1,14% evropského hrubého národního důchodu, vylučuje podporu rozvoje venkova a předpokládá, že u nových členských zemí až jedna třetina všech výdajů na politiku HSS bude financována z fondu soudržnosti. U složení zbývajících výdajů se vycházelo z jejich rozdělení ve stávajícím programovacím období. Stejně jako u výše uvedených údajů byla simulace provedena na základě shodných elasticit pro všechny země a odlišné výsledky tak hlavně odráží odlišnosti ve struktuře jejich ekonomik. Výsledky této studie jsou uvedeny v následující tabulce.

---

³¹ Průměr evropské patnáctky je 56%.

³² Srovnání faktorů ekonomického růstu lze najít v European Commission (2004b). Tamtéž je možné se dočíst, že například výdaje na VaV v Praze a Středních Čechách dohromady jsou v poměru než v jakémkoliv regionu Španělska a Itálie a všech regionů Francie s výjimkou Ile-de-France a Midi Pyrenées

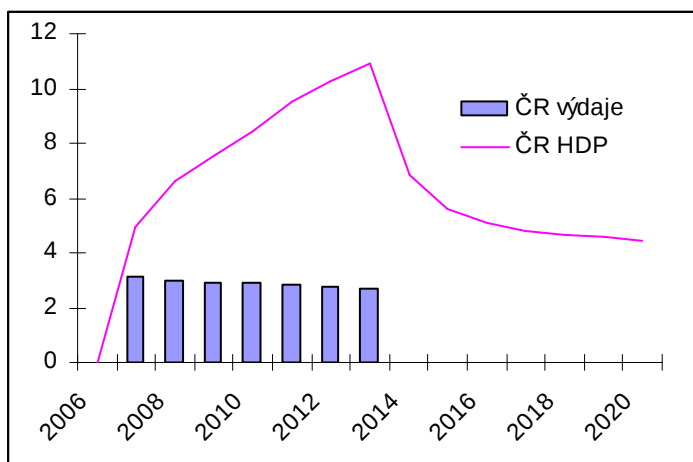
tabulka IV-2: Dopad politiky HSS za období 2007-2013 podle jednotlivých zemí k roku 2020 (na základě návrhu reformy politiky HSS podle Evropské komise)

	Multiplikátor politiky HSS	Nárůst úrovně HDP v %
Česká republika	2,8	4,4
Slovinsko	2,5	2,08
Estonsko	2,4	3,7
Polsko	2,4	2,7
Portugalsko	2,0	1,7
Lotyšsko	1,8	1,4
Rumunsko	1,8	1,7
Španělsko	1,7	0,3
Maďarsko	1,6	4,1
Vých. Německo	1,2	0,15
Mezzogiorno	1,1	0,7
Řecko	0,9	0,3

Pozn.: Multiplikátor-jedná se o kumulativní multiplikátor stejný jako v tabulce IV-1. Nárůst úrovně HDP ukazuje, o kolik bude úroveň HDPO v roce 2020 v dané zemi vyšší oproti situaci bez intervence politiky HSS. Zdroj: Bradley a Moregenroth (2004)

V tomto srovnání jednotlivých zemí vytupuje Česká republika jako země nejsilněji reagující na pozitivní šok v podobě investic ze strukturálních fondů a fondu soudržnosti. Za uvedených předpokladů by vedly tyto výdaje v dlouhém období ke zvýšení úrovně českého HDP o více jak 4%. Více o dopadu vypovídá právě kumulovaný multiplikátor, který sčítá celkové přírůstky HDP (58,2% v roce 2013 a přes 90% v roce 2020) a poděluje je celkovými výdaji z evropských fondů i domácího kofinancování v poměru k HDP (v případě ČR činí konečných přibližně 34% v roce 2013). Simulovaný vývoj výdajů a jejich dopadu ilustruje následující graf.

graf IV-2 Ex-ante odhad dopadu evropské regionální politiky za období 2007-2013 (výdaje politiky soudržnosti jako %HDP a jejich dopad na výši HDP v jednotlivých letech, odhad podle návrhu reformy politiky HSS)

Zdroj: Bradley a Morgenroth (2004)

Z grafu je patrné, jak výdaje v průběhu období stále více stimulují HDP až na úroveň blízkou 11%. Po ukončení investic efekt rychle klesá, neboť odezní efekt zvýšené poptávky a přetrvává pouze kladný efekt na straně nabídky. Simulovaný dopad je vskutku působivý, nicméně je nutno jej brát s určitou rezervou. Dlouhodobý efekt spočívá právě jen ve zvýšení úrovně HDP zhruba o již zmíněná 4%. Tato hodnota není nijak závratná vzhledem k tomu, jaká dlouhá cesta zemi ještě čeká v konvergenci k evropskému průměru. Navíc jsou uvažovány mírně výdaje, které jsou vyšší než výdaje odpovídající nově schválené finanční perspektivě. V modelu je uvažována průměrná roční alokace pro ČR ve výši 3,53 mld euro ročně, ovšem ve skutečnosti dosahuje schválená alokace v kapitole HSS politiky pro ČR přibližně 3,39 mld. euro. A konečně je nutné opět zdůraznit, že model Hermin zachycuje spíše potenciální dopad. Skutečný dopad se však bude odvíjet od toho, jak efektivně budou prostředky politiky HSS v České republice využity a hlavně také k jakému cíli.

IV.4.c Podmínky pro maximalizaci dopadu politiky soudržnosti

Země, které čerpají prostředky ze strukturálních fondů, mají samozřejmě určitou volnost ve výběru priorit, na které bude kladen důraz. Využívání prostředků ze strukturálních fondů tak lze do jisté míry přizpůsobit konkrétní situaci a zvolit tak strategii vycházející z potřeb země a jejích regionů. Výchozí situace České republiky již byla popsána. Uvádíme tedy pouze její shrnutí se členěním na faktory příznivé pro uplatnění strategie zaměřené na národní růst založený na vyváženém rozvoji regionů a na faktory omezující.

Příznivé faktory	Omezující faktory
• Rovnoměrnost příjmů mezi regiony • Neradikalizující se specializace regionů a geografická koncentrace výroby • Role Prahy jako mezinárodního pólu růstu s orientací na znalostní ekonomiku • Růst „aglomeračních“ regionů (Brno, Ostrava) • Vysoký potenciál dopadu politiky HSS • Vysoký potenciál národního růstu	• Nerovnoměrnost rozložení faktorů růstu a jejich slabé zastoupení v regionech • Existence strukturálně postižených regionů • Napojení regionů na evropskou infrastrukturu • Nízká technologická difúze mezi regiony, malý přenos kladných efektů z centra • Národní politiky a regulace ovlivňující mobilitu pracovní síly, schopnost kofinancování politiky HSS a další oblasti

Uvedené faktory jsou samozřejmě pouze určitým výběrem vycházejícím z předešlé analýzy. Nezahrnují například sociální oblast ani problematiku životního prostředí. Nicméně poskytují jakýsi rámec pro uvažování o využití prostředků z evropských fondů v České republice.

Na základě předchozí analýzy a závěrů studie European Commission (2004a) lze identifikovat tři hlavní podmínky maximalizace dopadu politiky soudržnosti. Tou první širěji definovanou nezbytnou podmínkou je existence adekvátní hospodářské politiky a regulačního a institucionálního rámce. Druhou podmínkou je prostorová koncentrace výdajů. Třetí podmínkou potom je „tématická“ koncentrace výdajů, nebo-li zaměření na takové investice, které mají důchodotvorný potenciál a povzbuzují stranu nabídky v dlouhém období.

Role národních politik

Jak již jsme konstatovali, národní politiky mohou hrát v mnoha ohledech zásadní roli pro účinnou aplikaci prostředků ze strukturálních fondů. Velice důležitý je z tohoto hlediska fungující trh práce a trh bydlení. Veřejné investice do lidského kapitálu, jako například rekvalifikace dlouhodobě nezaměstnaných mohou přijít vniveč v případě příliš rigidního pracovního trhu. Rekvalifikovaní zaměstnanci mohou i po absolvování nákladných kurzů čelit bariérám ve vstupu na pracovní trh. To by platilo obzvlášť v případě trhu blížícího se modelu insider-outsider. V takovém případě mohou také efekty z vyššího růstu uzurpovat opět jen zaměstnaní na úkor nezaměstnaných a veřejné investice nedosáhnou kýženého efektu³³. Pokud je také pracovní trh příliš regulován v tom smyslu, že posiluje celostátní nivelizaci mezd, nemůže se projevit efekt disperze a periferní regiony mohou zůstat dále marginalizovány.

---

³³ Význam fungujícího trhu práce pro maximální dopad politiky HSS u kohezních zemí rozvádí například Frank Barry (2003)

Pracovníci potom nejsou odměňováni na základě produktivity, ale státních regulací, přičemž další veřejná podpora může tento stav ještě více zakonzervovat. K pružnosti pracovního trhu se váže i problematika trhu s bydlením. Pokud jsou oba trhy rigidní, brání mobilitě pracovní síly, která je tak nucena zůstat ve svém regionu a pracovní trh se tak nečistí a prohlubují se regionální rozdíly. Pozitivní šok na straně poptávky i nabídky v jednom regionu se tak nemusí přenést na (ne)zaměstnané v sousedním regionu.

Jak již bylo uvedeno, existují i empirické důkazy o podmíněnosti dopadu politiky soudržnosti kvalitou institucí. Snadná a rychlá vymahatelnost práva, zjednodušené zakládání firem a zjednodušená firemní administrativa, nízká míra korupce, atd. podmiňují přenos kladných efektů výdajů do zvýšeného růstu.

Dalšími důležitými prvky podmiňujícími dopad politiky HSS je její komplementarita s národní regionální politikou a administrativní schopnost implementačních agentur i řídicích orgánů (ministerstev). Za účelem zvýšení této schopnosti, ve které nové členské země výrazně zaostávají, je implementace strukturálních fondů podporována v rámci takzvané technické asistence.

V rámci národních politik a regulací existuje zajisté mnohem více prvků, které více či méně podmiňují efektivnost vynaložených prostředků z evropských fondů. Nicméně jako velice zásadní pro Českou republiku se jeví právě fungování trhu práce a trhu s bydlením spolu s administrativní schopností kompetentních orgánů státní správy.

Prostorová koncentrace

Vzhledem k omezenému objemu alokovaných evropských prostředků a ke značné míře domácího kofinancování je nezbytné dosáhnout při jejich vynaložení i prostorové koncentrace. V této souvislosti je nutné zvážit dvě základní otázky.

Zaprvé, zda je vhodné se zaměřit na národní růst či vyrovnávání příjmů či životní úrovně mezi regiony. Podle dostupných poznatků existuje alespoň v krátkém období trade-off mezi oběma cíli. Regionální nerovnosti však nejsou jen projevem silného národního růstu, ale navíc hospodářský růst přes kumulační vazby dále povzbuzují. Jak již jsme opakovaně uvedli, současné rovnoměrné geografické rozložení příjmů a neradikalizující se specializace regionů a koncentrace průmyslu jsou příznivé pro formulaci strategie využití evropských fondů v tom smyslu, že poskytují více „stupňů volnosti“. Dále vzhledem k tomu, že ČR stále ještě silně zaostává za evropským průměrem, nabízí se skutečně jako naléhavější cíl urychlení

ekonomické konvergence směrem k vyspělejší části Evropy. Tyto skutečnosti tedy hovoří ve prospěch uplatnění strategie orientované na povzbuzení národního růstu.

V České republice spadají všechny regiony s výjimkou Prahy pod Cíl 1 strukturálních fondů. Kromě Prahy a Jihomoravského kraje ani jeden region v roce 2003 nepřekonal hranici 60% průměru HDP patnáctky. Všechny tyto regiony také stejně vůči Unii zaostávají ve faktorech konkurenceschopnosti popsaných ve třetí kapitole. Z tohoto hlediska se tedy jeví jako efektivnější uplatňovat národní či meziregionální opatření shodná pro všechny regiony. Jak popisuje European Commission (2004a), podobný přístup byl zvolen například v Irsku. Až do konce 90.let byla irská strategie zaměřená na posílení hospodářského růstu, a teprve na konci tohoto období začalo Irsko uplatňovat regionálně specifická opatření a klást větší důraz na omezování regionálních disparit. Stejně je tomu prozatím i v případě nových členských států v programovacím období 2004-2006. V České republice jsou víceméně všechny operační programy kromě Společného regionálního operačního programu (SROP) řízeny centrálně a téměř nemají regionálně specifické rysy³⁴.

Nicméně specifickou pozornost je třeba věnovat strukturálně postiženým regionům (Moravskoslezskému a Ústeckému kraji). Řešení strukturálních problémů si v těchto krajích pravděpodobně vyžádá delší časové období, a proto uplatnění specifických opatření nelze odkládat. V současnosti jsou tyto kraje zvýhodněny právě v rámci SROPu a jsou do nich nasměrovány proporciálně vyšší finanční alokace.

Jak již bylo v předchozích částech uvedeno, veřejné investice mohou dosahovat vyšších výnosů a mít významnější dopad na národní růst právě v bohatších regionech s vyšší koncentrací ekonomických aktivit. V této souvislosti je důležitá role, jakou by měla do budoucna hrát města Brno a Ostrava, ale i další. Dle dostupných dat se Jihomoravský kraj díky Brnu začíná svou hospodářskou dynamikou odpoutávat od ostatních regionů. V mnoha aspektech se může jevit potenciál tohoto regionu jako nevyužitý. Dosahuje druhé největší koncentrace vysokých škol v zemi, stejně je tomu u počtu lidí ve vědě a výzkumu a u širší kategorie lidských zdrojů ve vědě a technologiích. Realizace plného potenciálu regionu jako pólu růstu by vedla k vytvoření větší hospodářsko-geografické rovnováhy v České republice, a to obzvláště ve vztahu k dominantní pozici Prahy. Vznik dalšího pólu růstu by mohl podpořit i hospodářský růst celé země. Tím se také dostáváme k další otázce.

---

³⁴ Míra podpory se podle takzvané regionální mapy může pohybovat jen v minimálním rozmezí pro různé regiony: od 46% do 50% nákladů projektu.

Druhá otázka směřuje k problému zaměření spíše na podporu růstových pólů jako zdrojů dynamiky či na rozptýlení podpory. To znamená, do jaké míry by měla veřejná podpora stimulovat koncentraci ekonomických aktivit nebo jejich disperzi. V této souvislosti stojí za zmínku v současnosti implementované programy Klastry a Prosperita³⁵, které jsou zaměřené na podporu regionálních klastrů a vědeckotechnologických parků a inkubátorů. Tyto programy se tak opírají o poznatky o působení lokačních externalit a úspor z rozsahu plynoucích ze sdružení firem či výzkumných společností v lokalizované oblasti. Přitom z výše popsaných empirických studií plyne, že právě výzkumné a vývojové aktivity mají vzhledem k existenci lokalizované technologické difúze větší tendenci ke koncentraci. Podpora vědeckotechnologických parků je v tomto kontextu zvláště významná. Rozvoj klastrů byl také hlavním rysem rozvojové strategie Irska již od 70. let. Dle našeho názoru by s výjimkou strukturálně postižených regionů neměla být podpora příliš rozptýlena do mnoha malých projektů v mnoha oblastech. Velké rozptýlení snižuje dopad podpory z hlediska lokačních externalit a navíc může narušovat působení již existujících lokačních externalit v místech s vyšší koncentrací ekonomických aktivit.

Z naší analýzy výchozí situace ČR také jasně vyplynula závažnost rozdílů v inovačních ukazatelích mezi Prahou a Středočeským krajem na straně jedné a ostatními kraji na straně druhé. V Irsku, podobně jako v ČR, v inovačních schopnostech dominuje hlavní město, a proto tam byl například implementován program na podporu výměny výzkumníků i výsledků výzkumu a vývoje mezi irským severem a jihem. V České republice se jeví difúze znalostí jako nedostatečná, což pravděpodobně úzce souvisí i s nedostatečným uplatňováním výsledků VaV z univerzit a vědeckých institucí v praxi. Důležitou výzvou tak zůstává využití potenciálu pražského regionu i pro zbytek republiky.

Investiční zaměření

Dopad politiky soudržnosti bude záviset také na zvolené kombinaci veřejných investic. Z hlediska prorůstových efektů veřejných investic v rámci politiky soudržnosti bude velice záležet na zvoleném investičním mixu. To znamená, v jakém poměru budou evropské prostředky rozděleny mezi jednotlivé priority.

V tomto směru poskytuje zajímavé závěry empirická studie Rodríguez-Pose a Fratesi (2002). Autoři v této studii zkoumají pomocí regresní analýzy dopad strukturálních fondů ve všech regionech EU i regionech Cíle 1 podle jejich investičního zaměření. Vychází půřitom

---

³⁵ Spadají pod Operační program průmysl a podnikání, viz níže.

z členění výdajů na čtyři základní skupiny: a) podpora zemědělství a rozvoje venkova, b) podpora podnikání a cestovního ruchu, c) investice do vzdělání, rekvalifikací a další opatření na podporu lidských zdrojů a d) investice do infrastruktury, dopravy a životního prostředí. Prvním důležitým poznatkem je to, že větší dopad byl zaznamenán u regionů, které využívaly vyvážené investiční strategie a nesoustředily většinu výdajů pouze na jednu ze čtyř hlavních priorit. Významnější dopad zjišťují u podpory zemědělství a rozvoje venkova a u investic do lidského kapitálu. V prvním případě je však dopad velice časově omezený a téměř okamžitě se ztrácí. Autoři to přisuzují tomu, že tento typ výdajů má svým charakterem blíže k pouhé redistribuci prostředků než k podpoře dlouhodobého rozvoje. Naopak v případě investic do lidských zdrojů je efekt dlouhodobý. Malý či žádný dopad byl zaznamenán u podpory podnikání a investic do infrastruktury. Tyto výsledky poukazují důležitost volby správného investičního zaměření evropských prostředků z hlediska jejich dopadu na růst podporovaných regionů.

Vlivem infrastruktury na regionální růst jsme se už obsáhle zabývali. Z hlediska nové ekonomické geografie může mít výstavba infrastruktury mezi regiony jedné země negativní vliv na prosperitu periferních regionů. Tyto regiony jsou vystaveny větší konkurenci z centra a navíc i pro firmy z těchto regionů je potom výhodnější přesunout se do centrálních regionů, kde budou profitovat z lokačních externalit a většího trhu. Tato hypotéza je v souladu s popsányými empirickými dopady strukturálních výdajů na infrastrukturu a na regionální růst. Zároveň však podle teoretických poznatků (Baldwin 2003, Martin 1998b) vede propojení obou regionů k vyššímu národnímu růstu, jelikož se dále posílí dynamika centra. Investice do infrastruktury tak mají dvojaký efekt: zvyšují regionální disparity a zvyšují národní růst. Ovšem podle Baldwina a Martina je tomu jinak u investic do lokální infrastruktury uvnitř regionu. Ta vede ke snížení regionálních rozdílů, avšak zároveň má také menší efekt z hlediska národního růstu. Politika HSS tak naráží na trade-off národního růstu a regionálních nerovností nejen v případě vymezení její prostorové koncentrace, ale též i při formulování optimálního investičního mixu. O to významnější je z tohoto pohledu strategická volba mezi národním růstem a regionálními nerovnostmi jako cílem pro politiku soudržnosti. Tato volba jasného cíle, která musí být učiněna na politické úrovni, by měla předcházet samotnému vytváření implementační strategie pro prostředky HSS.

Odlišná situace nastává, pokud má infrastruktura propojit region se zahraničními trhy, je-li tam směřována velká část jeho produkce. Jelikož stále existuje efekt národních hranic, takové opatření region vystavuje nižšímu riziku plynoucímu z působení aglomeračních sil a

přibližuje ho jeho trhu, čímž jej činí konkurenceschopnějším. Pro české regiony se vzhledem k otevřenosti české ekonomiky jeví právě přístup na zahraniční trhy jako klíčový, proto je důležité klást důraz na infrastrukturu, která by tento přístup usnadnila.

Pokud bychom měli v jedné větě shrnout, k čemu směřují empirické i teoretické poznatky související s podporou výstavby dopravní infrastruktury, konstatovali bychom, že přínos infrastruktury především nelze přeceňovat. Ta je totiž často vnímána jako jakýsi všespasitelský prostředek k prosperitě. Objevují se dokonce i názory (Říman 2005), že při vyjednávání finanční perspektivy je vhodné ustoupit a přijmout nižší finanční alokaci za předpokladu umožnění využití všech prostředků pro výstavbu dálniční sítě. Na základě všech dostupných poznatků nelze než pochybovat o tom, že takováto nevyvážená strategie zaměřená pouze na rozvoj dopravní sítě by byla neefektivnějším využitím evropských fondů.

Jak upozorňuje Martin (2003), v současnosti už se nejedná pouze o snížení transakčních nákladů obchodu se zbožím, ale o snížení transakčních nákladů „obchodu s idejemi“ či obecněji znalostmi. Teoretické modely geografie a endogenního růstu (Baldwin 2003, Martin 1998b) zdůrazňují právě roli transakčních nákladů spojených se získáním potřebných znalostí a zkušeností pro realizaci inovací, které jsou motorem růstu. Dochází k tomu, že hospodářská politika by se měla zaměřit na snížení nákladů na inovace. Dle těchto modelů taková opatření povzbuzují regionální i národní růst a nepodléhají tak trade-offu národního růstu a regionálních nerovností. Doporučení autorů těchto teoretických modelů tak směřují k podpoře rozvoje lidských zdrojů, telekomunikací včetně přístupu na internet, výzkumu a vývoje a dalších oblastí, které ovlivňují cenu inovací. Tato doporučení také více odpovídají empirickým výsledkům. Rodríguez-Pose a Fratesi (2002) zjistili významný a dlouhodobý dopad na regionální růst právě u opatření na podporu rozvoje lidských zdrojů.

Studie Cambridge Econometrics (2003) zkoumající faktory regionální konkurenceschopnosti v EU ukazuje, že vysoká regionální produktivita je spjatá s intenzitou VaV, specializací na high-tech, difúzním efektem (tedy blízkostí vysoce konkurenceschopného regionu) a úrovní vzdělanosti pracovní síly. V případě infrastruktury autoři studie zjistili zanedbatelnou korelaci s úrovní produktivity. Tyto výsledky opět naznačují, na které oblasti by měla být politika HSS zaměřena, má-li být jejím cílem zvýšení hospodářského růstu.

Jak uvádí European Commission (2004a) v oblasti podpory podnikání bývá používána celá řada opatření včetně kofinancování technických a podnikových služeb, difúze technologií a tržněji zaměřených forem financování investic, nicméně většina vynaložených prostředků je

svým charakterem spíše bližší přímé státní pomoci firmám. Jak dále tatáž studie uvádí, u přímých dotací existují značné náklady mrtvé váhy. Tento fakt může být vysvětlením, proč dopad těchto opatření není empiricky zaznamenatelný. European Commission (2004a) tak dále doporučuje zacílení evropských prostředků více na investice, u kterých jsou ztráty efektivity nižší jako například podpora vznikajících a malých firem, technologický rozvoj, výzkum a vývoj a zvyšování kvalifikace pracovní síly³⁶. Je důležité, aby podpory byly firmám udělovány na základě závazných kritérií ve vztahu k jejich konkurenceschopnosti, tzn. aby vedly ke zvýšení přidané hodnoty podniku, k závadění inovací do výroby atd. a nikoli pouze jako transfer finančních prostředků. V tomto směru existuje riziko v poskytování dotací tradičním firmám, které jsou schopny politicky prosazovat své zájmy, na úkor dynamických, rozvíjejících se firem, které své zájmy prosadit nedokáží.

Na závěr je možno naší diskusi shrnout konstatováním, že prostředky by měly být nasměrovány hlavně do těch investic, kde existuje jejich prokazatelný přínos z hlediska dlouhodobé konkurenceschopnosti a potažmo dlouhodobého hospodářského růstu. Měly by tedy podporovat růstový potenciál regionálních ekonomik, a nikoli se stát pouhým transferem zvyšujícím krátkodobou agregátní poptávku³⁷.

Závěrečné shrnutí

Na základě analyzovaných dat jsme ukázali, že ekonomická geografie České republiky je příznivá pro uplatnění strategie politiky HSS silně orientované na národní růst. Samozřejmě, že tato politika čelí mnoha výzvám, které s nadsázkou řečeno volají po strategii „více soudržnosti a méně růstu“. Mezi tyto výzvy patří situace strukturálně postižených regionů a nedostatečný přenos kladných efektů z dominantního regionu Prahy k ostatním regionům. Tyto výzvy si zajisté vyžadují specifický přístup. Nicméně vyjma těchto problémů existuje velký potenciál pro uplatnění silně růstově zaměřené politiky HSS.

Ta má přitom podle dostupných pramenů v ČR nejvyšší potenciál k posílení ekonomické úrovně ze všech nově do EU vstoupivších zemí. Ovšem naplnění tohoto potenciálu bude silně záviset na mnoha faktorech. Mezi ty nejvýznamnější z nich řadíme makroekonomické prostředí a stabilitu včetně adekvátních národních politik a

---

³⁶ V této souvislosti je nutné poznamenat, že v současnosti není z prostředků HSS výzkum a vývoj v ČR vůbec podporován.

³⁷ Tato tvrzení se samozřejmě opírají o základní premisu, že priorita politiky HSS v ČR bude podpora hospodářského růstu.

implementačně-administrativní kapacity, vhodnou prostorovou koncentrací a investiční zaměřením politiky. U posledních dvou zmiňovaných faktorů potom bude politika nezbytně čelit substitučnímu vztahu mezi národním růstem a růstem regionálních disparit. V této otázce dle našeho názoru bude muset být učiněno strategické politické rozhodnutí, jehož charakter ovlivní celkový přínos evropských prostředků pro ČR.

Na závěr je třeba dodat, že celkový výsledek ovlivní i přístup Evropské Komise. Jednotlivé státy jsou totiž do značné míry omezeny při formulování svých Národních rozvojových plánů (NRP) - tedy plánů pro čerpání evropské podpory. Finální dokument nazývaný Rámec podpory společenství³⁸ tak bývá konsenzem mezi národním stanoviskem představeným v NRP a stanoviskem Komise. V mnoha ohledech může tlak Komise na efektivní využití prostředků pro růst konkurenceschopnosti a zaměstnanosti zabránit zbytečnému plýtvání, které by mohlo jinak nastat, pokud by vlády začaly fondy používat k prosazování svých politických zájmů. Komise například v případě českého Rámce podpory společenství trvala na snížení podpory malé lokální infrastruktury, kulturních a sportovních aktivit a dalších malých lokálních projektů, které převážně spadají pod program SROP. Tyto prostředky byly přesunuty do programů na podporu konkurenceschopnosti podniků a částečně i lidských zdrojů. V mnoha ohledech zase naopak mohou být členskými státy vnucována opatření, která z jejich hlediska nejsou prioritní. Naplnění potenciálu politiky HSS v ČR v letech 2007-2013 tak bude do značné míry záviset i na výsledku vyjednávání nového Rámce podpory společenství pro toto období.

---

³⁸ Má v podstatě charakter smlouvy s členským státem.

Závěr

V práci jsme se rozsáhle věnovali evropské ekonomické geografii a jejímu vývoji. Empirické poznatky z této oblasti naznačují, že v Unii probíhá poměrně rychlá hospodářská konvergence na úrovni států. Evropské regiony však mezi sebou konvergují velice pomalu, některé studie dokonce dochází k závěru, že divergují. Tento jev má své vysvětlení v rozdílu dynamik regionů uvnitř jednotlivých zemí. Zatímco v rámci celé Unie je mezi regiony určitá konvergence zaznamenatelná, regiony uvnitř států mají tendenci navzájem spíše divergovat. Zjištěná míra konvergence mezi evropskými regiony tedy odráží hlavně konvergenci dynamičtějších regionů z různých zemí. Vnitronárodní divergence je zvláště silná u zemí, které dosahují vysokých temp hospodářského růstu, a tedy i u zemí, které se dotahují na evropský průměr. Fakta nasvědčují tomu, že existuje substituční vztah mezi národním růstem a regionální nerovnostmi.

Změny v ekonomické struktuře evropských států a regionů do značné míry potvrzují tyto závěry. U států dochází ke zvyšování specializace jejich ekonomik. Koncentrace průmyslu na úrovni států však žádné jasné tendence k růstu nevykazuje. Jiný pohled se naskýtá na úrovni regionů. Dle empirických studií si evropské regiony v souhrnném vyjádření udržují stabilní míru specializace, ovšem míra koncentrace průmyslu na úrovni regionů roste. Z hlediska predikcí nové ekonomické geografie a vzhledem k tomuto vývoji nelze vyloučit zvýšenou polarizaci evropských regionů.

Empirické poznatky v souhrnu nasvědčují tomu, že neoklasický model lépe vystihuje situaci na úrovni států, zatímco nová ekonomická geografie odpovídá vývoji na úrovni regionů. Odborná literatura tuto skutečnost obvykle vysvětluje existencí efektu hranice-tedy že aglomerační síly naráží na hranice hlavně v podobě jazykových a kulturních bariér. Přeshraniční migrace, obchod i technologická difúze jsou totiž dle empirických studií nižší než ty vnitronárodní. Působení aglomeračních sil uvnitř států potom vede k prohlubování regionálních disparit dle zmíněného substitučního vztahu. Dle závěrů nové ekonomické geografie totiž platí, že hospodářský růst nejenom že vede k prohlubování regionálních disparit, ale regionální disparity jsou také zdrojem hospodářského růstu. Regionální politika potom čelí konfliktu mezi efektivností a rovností, neboť snaha o omezení regionálních disparit může vést k brzdění růstu.

Naše analýza ekonomické geografie České republiky dokládá, že i zde je patrný trade-off mezi národním růstem a regionální nerovnostmi. V zemi trvale narůstají regionální

disparity. Jejich růst je však z valné části způsoben silnou dynamikou Prahy. Mezi zbývajícími regiony se disparity zvyšují nesrovnatelně pomaleji. Ve srovnání s ostatními zeměmi Visegradu lze s určitým zjednodušením říci, že ČR dosahuje nejvyšších regionálních disparit při zahrnutí hlavního města a naopak nejnižších při uvažování ostatních regionů. Rozdíly v dynamice centra a ostatních krajů jsou významné i z hlediska konvergence regionů k průměru patnáctky. Například v období 1996-2000 Praha jako jediný region vzhledem k průměru Unie získala. Průběh konvergence českých regionů k průměru Unie označujeme termínem „ztracená dekáda“ českých regionů, neboť v devítiletém období 1995-2003 se deset krajů ze 14-ti průměru Unie vzdálilo.

Při zkoumání disparit se však nelze omezit pouze na srovnání produktu na hlavu. Podstatné implikace pro regionální politiku mají také rozdíly v disponibilních příjmech obyvatel a v rozložení faktorů konkurenceschopnosti. Právě disponibilní příjmy obyvatel vykazují mnohem menší regionální rozdíly než rozdíly v HDP na hlavu. Geografie příjmů je tak do jisté míry nezávislá na geografii výroby, což přisuzujeme hlavně působení sociálního systému. Zdaleka nejvyšší rozdíly jsme však zjistili u některých faktorů konkurenceschopnosti, jako například u regionální intenzity VaV či zastoupení lidských zdrojů ve vědě a technologiích. Tyto rozdíly mohou dle našeho názoru do budoucna nepříznivě ovlivnit dynamiku některých regionů a ohrozit tak i hospodářskou soudržnost v České republice. Toto konstatování se týká především strukturálně postižených krajů. (Ústecký, Karlovarský a Moravskoslezský kraj).

Z hlediska změn ekonomické struktury regionů se v ČR nepotvrdil evropský model stagnující specializace regionů a rostoucí koncentrace průmyslu. Na základě dat o regionální zaměstnanosti v odvětvích zpracovatelského průmyslu poskytnutých pro tuto práci ČSÚ jsme došli k odlišným závěrům. V prvním sledovaném období zachycujícím druhou polovinu 90. let se projevovala jednoznačná tendence k poklesu specializace regionů, což pravděpodobně souvisí s transformačním procesem, kdy regionální ekonomiky byly z důvodu centrálního plánování více specializované, než by odpovídalo výslednici působení tržních sil. V druhém období zachycujícím přelom dekády až po rok 2004 se již neobjevuje žádná jednoznačná tendence. Přibližně stejný počet regionů prodělal nárůst specializace a stejný počet její pokles. K obdobnému závěru jsme potom došli i u koncentrace průmyslových odvětví. V prvním období u většiny odvětví koncentrace klesla, ve druhém období je výsledek vyrovnanější s mírnou převahou tendence k poklesu. Koncentrace zpracovatelského průmyslu jako celku v prvním období klesla výrazně a ve druhém jen nepatrně. Zároveň se nám podařilo pro ČR

do značné míry ověřit závěry nové ekonomické geografie predikující sektorové klastrování, tedy jinými slovy vyšší geografickou koncentraci odvětví s vysokými úsporami z rozsahu. Výsledky lze tedy shrnout tak, že celková tendence ve zpracovatelském průmyslu směřovala k jeho rovnoměrnějšímu územnímu rozložení, i když do budoucna nelze vyloučit možnost obrácení tohoto trendu. Závěry týkající se specializace regionů a koncentrace průmyslu mají důležité implikace pro uplatnění regionální politiky. Indikují, že působení aglomeračních sil mezi českými regiony (s výjimkou Prahy) je doposud omezené a do značné míry tak rozptylují obavy z bezprostřední polarizace regionů.

Jak vyplývá z naší diskuse v poslední kapitole, potenciál politiky HSS v ČR z hlediska stimulace hospodářského růstu je vysoký. Podle ex-ante hodnocení dopadu Evropské komise dokonce největší ze všech nových zemí. Naplnění tohoto potenciálu je však podmíněno řadou faktorů. Tyto zahrnují adekvátní národní politiky, makroekonomickou stabilitu a administrativně-absorbční schopnost všech zúčastněných stran. Nicméně z našeho pohledu je naplnění potenciálu zvláště závislé na volbě optimální strategie vzhledem k pomyslné úsečce efektivnost-regionální rovnost, jíž regionální politika čelí. Argumentujeme, že vzhledem k výchozí ekonomicko-geografické situaci země, analyzované ve třetí kapitole, existuje v České republice značný prostor pro uplatnění silně prorůstově orientované politiky HSS. Důraz na efektivnost a povzbuzení hospodářského růstu se jeví jako záhodný i z hlediska dohánění ekonomické úrovně evropských zemí. Přílišný důraz na snižování relativně malých regionálních disparit by naopak mohl působit jako brzda ekonomického růstu. Jak dále diskutujeme v závěrečné části, při zvolení prorůstově orientované strategie bude míra dopadu politiky HSS záviset na prostorové koncentraci investic a na jejich zaměření. Investice by dle našeho názoru zvláště měly být tak prostorově koncentrovány, aby nerušily působení aglomeračních sil, ale naopak jej zohledňovaly a přispěly k rozvoji velkých regionálních aglomerací. Investice by také měly být důrazně zaměřeny na podporu konkurenceschopnosti regionálních ekonomik a nikoli pouze hrát roli transferu prostředků do regionů. Měly by se soustředit na vytváření prostoru pro dlouhodobý růst regionů a zohledňovat závěry moderní teorie ekonomické geografie a endogenního růstu i závěry empirické. Žádoucí je tedy v tomto smyslu podpora vytváření ekonomiky znalostí a snižování nákladů na inovace, které si vyžadují i důraz na podporu lidských zdrojů. Investiční zaměření by však mělo být také vyvážené a nemělo by spoléhat na jednoduché „všeřešící“ recepty vynaložení 100% fondů na jednu oblast, jako například na dopravní infrastrukturu.

Z hlediska závěrů této práce do budoucna zůstává výzvou zkoumání ekonomické geografie České republiky v širším rozsahu. Tedy obzvláště zahrnutí sektoru služeb do strukturální analýzy regionálních ekonomik a rozšíření rozboru faktorů konkurenceschopnosti o další důležité prvky, které jsme kvůli omezenému přístupu k datům a rozsahu této práce nemohli plně realizovat. Výzvou pro autora, ale zajisté i pro odpovědné činitele, zůstává analýza efektivnosti využití evropských fondů v letech 2004-2006. Ta by také měla poskytnout další vodítka a podněty pro zvolení adekvátní strategie pro období 2007-2013, kdy má ČR na politiku soudržnosti čerpat ročně 3,4 mld. euro.

Prameny a literatura:

- Baldwin, Richard and Charles Wyplosz (2004). *The Economics of European Integration*. McGraw-Hill
- Baldwin, R. et al. (2003). *Economic Geography and Public Policy*. Princeton University Press.
- Barry, Frank (2003). „European Union Regional Aid and Irish Economic Development“ In Funck and Pizzatti
- Botazzi, L. and Peri, G. (2003). „Innovation and spillovers in regions: Evidence from European patent data.“ *European Economic Review*, Vol. 47: 687-710.
- Bradley, John (2005). „Has EU Regional Policy been effective? The debate on Structural Funds“. <http://www.cpb.nl/eng/pub/cpbreeksen/bijzonder/41/>
- Bradley, John and Edgar Morgenroth (2004). „A Study of the Macro-economic impact of the Reform of EU Cohesion Policy“. http://europa.eu.int/comm/regional_policy/sources/docgener/studies/study_en.htm
- Bradley et al. (2003). „Ex-Post Evaluation of objective 1, 1994-1999“ In *A Final Report to the Directorate General for Regional Policy, European Commission*. http://www.eu.int/comm/regional_policy/sources/docgener/evaluation/rado_en.htm
- Brühlhart, Marius and Rolf Traeger (2003). „An Account of Geographic Concentration in Europe“, *Hamburgisches Welt-Wirtschafts-Archiv Discussion Paper No. 226*.
- Cambridge Econometrics (2003). „A Study on the Factors of Regional Competitiveness“. http://europa.eu.int/comm/regional_policy/sources/docgener/studies/study_en.htm
- Capellen, A., Castellacci, F., Fagerberg, J. and Verspagen, B. (2003) „The impact of EU Regional Support on Growth and Convergence in the European Union“ *Journal of Common Market Studies* 41 (4): 621-644. http://folk.uio.no/janf/downloadable_papers/02eufunds-wp1.pdf
- Combes, Pierre-Philippe and Mirene Lafoucarde (2001). „Transportation Costs Decline and Regional Inequalities: Evidence from France, 1978-1993“. *CEPR Discussion Paper No. 2894*.
- Commissariat général du Plan-CGP (1999). *Scénario pour une nouvelle géographie économique de l'Europe*. Economica, Paris.
- Crozet Matthieu and Pamina Koenig (2004). „The Cohesion vs Growth Tradeoff: Evidence from EU Regions (1980-200)“. (červen 2005) http://www.hwwa.de/Projekte/Forsch_Schwerpunkte/FS/EI/NEG/Crozet_et_al1.pdf
- Čížek, Libor (2003). *Sociální dávky v průběhu transformace*. Bakalářská práce, Institut ekonomických studií, FSV UK.
- ČSÚ (2001). *Porovnání krajů-vybrané ukazatele 1995-2000*. <http://www.czso.cz>
- Davies, Sara and Martin Hallet (2002). „Interactions between National and Regional Development.“ *HWWA Discussion Paper 207* http://www.hwwa.de/Publikationen/Discussion_Paper/2002/207.pdf

- De la Fuente, Angel (2002). „Infrastructures and productivity: a survey“. Mimeo, Instituto de Análisis Económico, Barcelona.
- De Nardis S., Goglio A., Malgarani M. (1996). „Regional Specialization and Shocks in Europe: Some evidence from Regional Data“, *Welwirtschaftliches Archiv*, 132(2): 197-214.
- Duro, Juan Antonio (2004). „Regional Income Inequalities in Europe: An Updated Measurement and some Decomposition Results.“ *Document de treball 4.11*, Universitat Autònoma de Barcelona.
<http://www.ecap.uab.es/RePEc/doc/wpdea0411.pdf>
- Ederveen, S., J. Gorter, R. de Mooij and R. Nahuis (2002a), *Funds and Games: The Economics of European Cohesion Policy*, CPB Netherlands Bureau for Economic Policy Analysis, The Hague,
<http://www.cpb.nl/eng/pub/cpbreeksen/bijzonder/41/>
- Ederveen, S., H.L.F. de Groot and R. Nahuis (2002b): „Fertile Soil for Structural Funds? A Panel Data Analysis of the Conditional Effectiveness of European Cohesion Policy“, *CPB Discussion Paper*, no. 10, The Hague.
<http://www.uu.nl/content/03-14.pdf>
- European Commission (2005). „Third progress report on cohesion: Towards a new partnership for growth, jobs and cohesion.“
http://europa.eu.int/comm/regional_policy/sources/docoffic/official/reports/interim3_en.htm
- European Commission (2004a). „The EU Economy Review“, *European Economy* No. 6/2004, Office for Official Publications of the EC, Luxembourg.
http://www.eu.int/comm/economy_finance/publications/european_economy/the_economy_review2004_en.htm
- European Commission (2004b). „Third Report on Economic and Social Cohesion“. http://europa.eu.int/comm/regional_policy/sources/docoffic/official/reports/cohesion3/cohesion3_en.htm
- European Commission (2003). „Second progress report on economic and social cohesion.“
http://www.eu.int/comm/regional_policy/sources/docoffic/official/reports/interim2_en.htm
- Faini, Ricardo (1983). „Cumulative Process of Deindustrialisation in an Open Region: The Case of Southern Italy, 1951-1973“, *Journal of Development Economics*, 12: 277-301
- Funck, Bernard and Pizzati editors (2003). *European integration, regional policy and growth*. World Bank, Washington.
- Fujita, M. and Krugman, P. and Venables, A. J. (1999). *The Spatial Economy. Cities, Regions and International Trade*. The MIT Press. Cambridge, Massachusetts.
- Fujita, M. and Thisse, J. (2002). „Does Geographical Agglomeration Foster Economic Growth? And Who Gains and Who Loses from it?“ *CEPR Discussion Paper* 3135.

- Giannetti, Mariassunta (1999). „The Effects of Integration on Regional Disparities: Convergence, Divergence or Both?“ *European Economic Review*, Vol. 46, Issue 3: 536-567.
- Head, Keith a Thierry Mayer (2000). „Non-Europe: The Magnitude and Causes of Market Fragmentation in the EU.“ *Welwirtschaftliches Archiv*
<http://team.univ-paris1.fr/teamperso/mayer/Eu1.pdf>
- Helpman E., Krugman P. (1985), *Market Structure and Foreign Trade*, MIT Press, Cambridge
- Hirschmann, Albert O. (1958). *The Strategy of Economic Development*. New Haven: Yale University Press.
- Krieger-Boden (2002). „European Integration and the Case for Compensatory Regional Policy“. *Kiel Working Papers*, No.1135
<http://www.uni-kiel.de/ifw/pub/kap/2002/kap1135.pdf>
- Krugman, Paul R. a Anthony J. Venables (1990). „Integration and the competitiveness of peripheral industry.“ In C. Bliss a J. Braga de Macedo (eds.), *Unity with Diversity in the European Community*. Cambridge: Cambridge University Press
- Krugman, Paul R. (1991). „Increasing returns and economic geography.“ *Journal of Political Economy*, 99: 484-499.
- Krugman, Paul R. a Anthony Venables (1996). „Integration, specialization and adjustment.“ *European Economic review*, 40: 959-967.
- Lucas, R.M. (1988). „On the mechanics of economic development“. *Journal of Monetary Economics*, 22, 3-42.
- Martin, Philippe (2004). „The geography of inequalities in Europe.“
<http://www.enpc.fr/ceras/martin/regionapolicyinequality19oct.pdf>
- Martin, Philippe (2003). „Public policies and economic geography.“ In *European Integration, Regional policy, and Growth*. World Bank
- Martin, Phillipe (1999). „Are European Policies Delivering?“. *European Investment Bank Papers* 4(2):10-23.
- Martin, Phillipe (1998a). „Public Policies, Regional Inequalities and Growth“. *CEPR Discussion Paper*, No. 1841. London, Centre for Economic Policy Research.
- Martin, Philippe (1998b). „Can Regional Policies Affect growth and Geography in Europe?“, *The World Economy*, 21:757-773.
<http://www.enpc.fr/ceras/martin/WORLDECO.pdf>
- Midelfart-Knarvik, K.H. and H.G. Overman (2002). „Delocation and European Integration: Is structural spending justified?“ *Economic Policy October 2002*, Vol. 17, No. 35: 322-359.
- Midelfart-Knarvik, K.H. and H.G. Overman a S.J. Redding a A.J. Venables (2000). *The Location of European Industry*. Report for Directorate General for Economic and Financial Affairs, European Commission.
http://europa.eu.int/comm/economy_finance/publications/economic_papers/2001/ecp142en.pdf

- Myrdal, G. (1957): *Economic Theory and Under-developed Regions*. Gerald Duckwords, London.
- OST (1998). „The Dynamics of Science and Technology Activities in the EU Regions.“ *OST, TSER project 1093*.
- Ottaviano, Gianmarco I.P. a Diego Puga (1997), „Agglomeration in the global economy: A survey of the new economic geography.“ *Centre for Economic Performance, Discussion Paper No. 356*.
<http://dpuga.economics.utoronto.ca/papers/dp0356.pdf>
- Pratten, C. (1988). „Survey of the Economies of Scale“ in *Commission of the European Communities, Research on the 'Cost of non-Europe'*, Volume. 2: Studies on the Economics of Integration, Luxembourg.
- Puga, Diego (2001). „European regional policies in light of recent location theories“. *CEPR Discussion Paper 2767*
<http://dpuga.economics.utoronto.ca/papers/euregp01.pdf>
- Puga, Diego (1999). „The rise and fall of regional inequalities“. *European Economic Review* 43(2):303–334. <http://dpuga.economics.utoronto.ca/papers/dp0314.pdf>
- Rodríguez-Pose, A. and U. Fratesi (2002), ‘Unbalanced development strategies and the lack of regional convergence in the EU’, ERSA congress papers,
<http://www.ersa.org/ersaconfs/ersa02/cd-rom/papers/415.pdf>
- Říman, Martin (2005). „Co chtít ze menší dotace z unie?“. *Hospodářské noviny* 5.12.2005
- Slavík, Ctirad (2005). „Reálná konvergence České republiky k EU v porovnání s ostatními novými členskými zeměmi.“ *CESES pracovní sešity 3/2005*.
http://ceses.cuni.cz/downloads/working_papers/wp0503_slavik.pdf
- Steinherr, Alfred (2003). „Issues and Constraints of Regional Convergence“ In Funck and Pizzatti
- Tarschys, Daniel (2003). „Reinventing Cohesion. The future of European Structural Policy“ *SIEPS, Report No.17*
http://www.sieps.se/_pdf/Publikationer/2003/200317.pdf
- Venables, Anthony J. 1996. „Equilibrium locations of vertically linked industries.“ *International Economic Review* 37(2): 341–359.
- Williamson, J.G. (1965). „Regional inequality and the process of national development: a description of the patterns.“ *Economic and Cultural Change*, 13, 1-84

Přílohy

Tabulka č.1: Čistý disponibilní důchod domácností na obyvatele podle regionů (ČR=100)

Tabulka č.2: HDP na hlavu českých regionů (ČR=100)

Tabulka č.3: Odvětvová klasifikace ekonomických činností (OKEČ) ve zpracovatelském průmyslu, podle ČSÚ

Mapa č.1: Počet patentů EPO v regionech EU, podle European Commission (2004b)

Mapa č.2: HDP na hlavu v EU podle parity kupní síly (EU-25=100), podle European Commission (2004b)

Tabulka č.1: Čistý disponibilní důchod domácností na obyvatele (v%, ČR=100)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Praha	130,7	133,7	134,3	137,5	140,8	142,7	146,2	153,2	151,3
Středočeský kraj	99,2	99,0	98,4	101,0	102,4	100,5	100,3	101,6	102,5
Jihočeský kraj	97,1	97,0	97,0	96,0	95,5	97,1	95,2	93,2	92,9
Plzeňský kraj	102,0	102,3	101,8	99,8	100,3	101,0	101,5	97,7	97,5
Karlovarský kraj	95,2	95,1	97,3	95,7	93,4	95,4	90,8	88,5	88,1
Ústecký kraj	94,6	93,4	93,0	91,2	90,3	90,0	88,2	84,0	84,3
Liberecký kraj	95,5	93,6	96,0	95,3	95,0	95,3	95,8	94,2	94,1
Královéhradecký kraj	97,0	96,5	97,4	97,3	96,7	97,5	97,1	96,8	97,6
Pardubický kraj	93,4	92,3	94,7	93,6	92,9	91,3	91,2	92,6	92,0
Vysočina	91,2	91,1	90,4	90,3	91,3	91,5	92,5	90,0	90,4
Jihomoravský kraj	96,7	96,2	95,6	95,7	95,0	95,2	95,7	97,0	97,0
Olomoucký kraj	91,5	91,2	91,5	90,6	90,0	90,1	89,6	89,8	89,7
Zlínský kraj	94,8	93,5	94,8	95,7	94,8	94,2	94,2	91,9	92,6
Moravskoslezský kraj	95,5	96,1	94,2	92,7	91,2	90,1	89,9	89,3	89,7
Česká republika	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Zdroj: ČSÚ

Tabulka č.2: HDP na hlavu českých regionů (ČR=100)

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Praha	166,5	173,9	183,6	181,7	191,4	205,3	211,1	214,6	226,6	226,0	225,4
Středočeský kraj	79,8	78,5	77,2	77,3	77,9	79,9	82,8	83,2	81,4	81,8	81,4
Jihočeský kraj	93,2	92,4	91,2	91,8	91,5	91,0	89,9	89,6	86,4	89,0	88,7
Plzeňský kraj	99,2	98,3	99,5	101,1	98,8	95,3	95,4	96,9	95,4	91,9	92,0
Karlovarský kraj	97,5	94,0	92,2	89,0	85,6	82,9	81,7	82,2	78,0	78,8	78,5
Ústecký kraj	95,1	89,6	96,1	95,1	90,2	87,8	85,1	82,6	80,1	80,1	79,8
Liberecký kraj	88,7	86,2	83,8	83,5	83,5	80,0	82,4	83,0	81,8	81,8	82,3
Královéhradecký kraj	88,7	90,3	86,5	87,0	88,9	86,4	86,7	87,8	85,1	86,6	86,9
Pardubický kraj	89,3	88,9	87,9	86,4	86,9	86,6	84,5	83,9	82,1	82,7	82,7
Vysočina	82,9	82,4	80,3	81,1	78,6	77,0	78,4	79,7	81,2	77,3	77,1
Jihomoravský kraj	97,9	97,8	93,5	94,1	92,7	92,9	91,2	90,9	90,9	93,6	93,9
Olomoucký kraj	84,4	82,1	82,8	84,4	82,3	78,3	78,3	77,8	76,0	76,5	76,7
Zlínský kraj	89,4	90,7	86,8	84,4	87,2	84,9	83,1	82,2	81,4	78,6	79,2
Moravskoslezský kraj	96,2	96,8	94,3	96,6	93,3	88,9	85,8	83,7	83,5	83,5	83,5
ČESKÁ REPUBLIKA	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

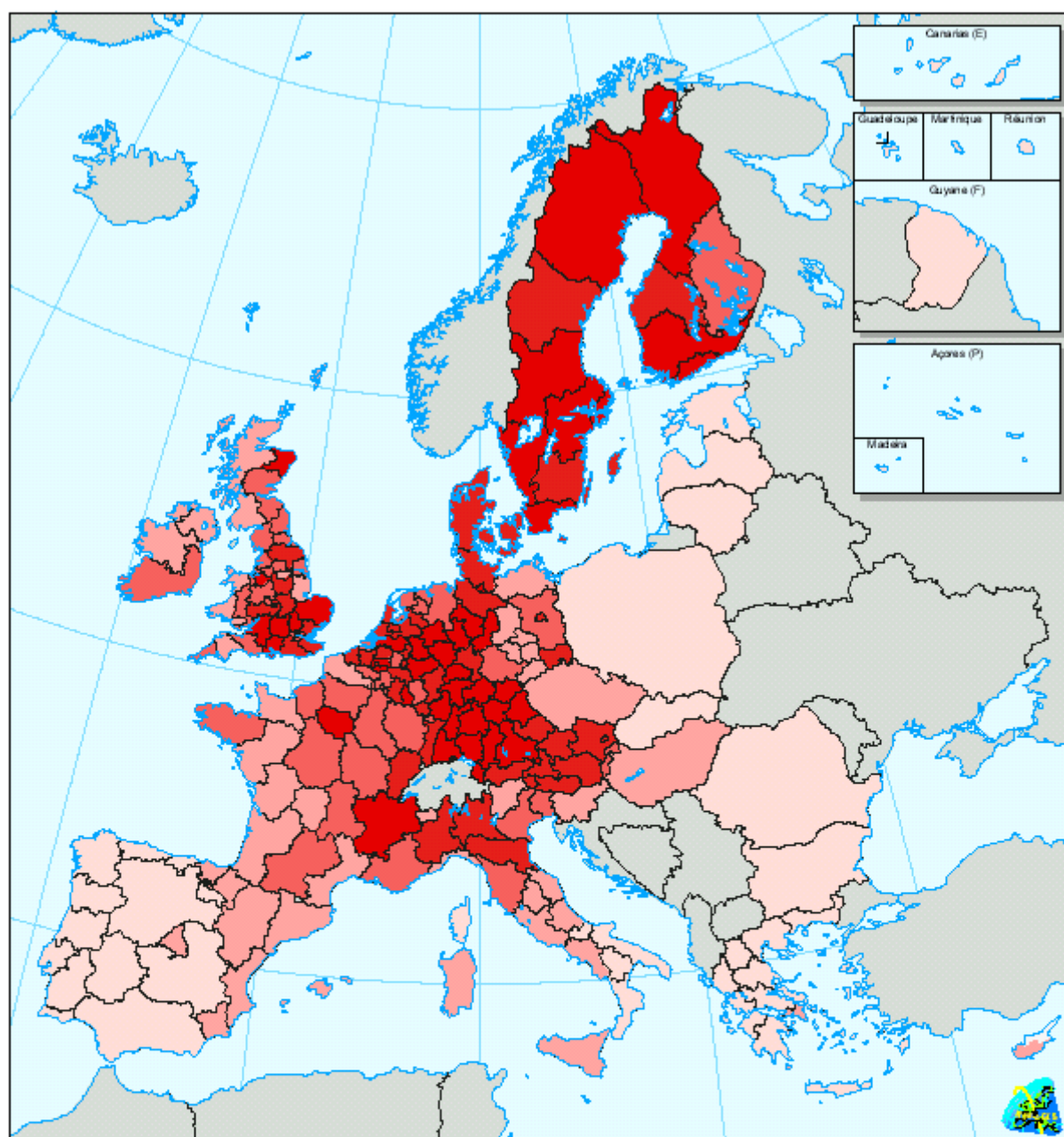
Zdroj: ČSÚ

tabulka č.3: Odvětvová klasifikace ekonomických činností (OKEČ) ve zpracovatelském průmyslu

VÝROBA POTRAVINÁŘSKÝCH VÝROBKŮ A NÁPOJŮ, TABÁKOVÝCH VÝROBKŮ Výroba potravinářských výrobků a nápojů Výroba, zpracování a konzervování masa a masných výrobků Zpracování a konzervování ryb a rybích výrobků Zpracování a konzervování ovoce, zeleniny a brambor Výroba rostlinných a živočišných olejů a tuků Zpracování mléka, výroba mlékárenských výrobků a zmrzliny Výroba mlýnských a škrobárenských výrobků Výroba krmiv Výroba ostatních potravinářských výrobků Výroba nápojů Výroba tabákových výrobků   VÝROBA TEXTILÍ, TEXTILNÍCH A ODĚVNÍCH VÝROBKŮ Výroba textilí a textilních výrobků Úprava a spřádání textilních vláken Tkaní textilí Konečná úprava textilí Výroba konfekčních textilních výrobků kromě oděvů Výroba ostatních textilních výrobků kromě oděvů Výroba pletených a háčkových materiálů Výroba pletených a háčkových výrobků Výroba oděvů, zpracování a barvení kožešin Výroba kožených oděvů Výroba jiných oděvů a oděvních doplňků Zpracování a barvení kožešin, výroba kožešinových výrobků   VÝROBA USNÍ A VÝROBKŮ Z USNÍ Činění a úprava usní, výroba brašnářských a sedlářských výrobků a obuvi Činění a úprava usní Výroba brašnářských, sedlářských a podobných výrobků Výroba obuvi   ZPRACOVÁNÍ DŘEVA, VÝROBA DŘEVAŘSKÝCH VÝROBKŮ KROMĚ NÁBYTKU Zpracování dřeva, výroba dřevařských, korkových, proutěných a slaměných výrobků kromě nábytku Výroba pilařská a impregnace dřeva Výroba dýh, překližek a aglomerovaných dřevařských výrobků Výroba stavebně truhlářská a tesařská Výroba dřevěných obalů Výroba jiných dřevařských, korkových, proutěných a slaměných výrobků kromě nábytku   VÝROBA VLÁKNINY, PAPIRU A VÝROBKŮ Z PAPIRU; VYDAVATELSTVÍ A TISK Výroba vlákniny, papíru a výrobků z papíru Výroba vlákniny, papíru a lepenky Výroba výrobků z papíru a lepenky Vydavatelství, tisk a rozmnožování nahaných nosičů Vydavatelství Tisk a činnosti související s tiskem Rozmnožování nahaných nosičů   VÝROBA KOKSU, JADERNÝCH PALIV, RAFINÉRSKÉ ZPRACOVÁNÍ ROPY Výroba koksu, jaderných paliv, rafinérské zpracování ropy Výroba koksárenských produktů Rafinérské zpracování ropy Výroba jaderných paliv, radioaktivních prvků a sloučenin   VÝROBA CHEMICKÝCH LÁTEK, PŘÍPRAVKŮ, LÉČIV A CHEMICKÝCH VLÁKEN Výroba chemických látek, přípravků, léčiv a chemických vláken Výroba základních chemických látek Výroba pesticidů a jiných agrochemických přípravků Výroba nátěrových hmot a podobných ochranných materiálů, tiskařských černí a tmelů Výroba léčiv, chemických látek, rostlinných přípravků a dalších prostředků pro zdravotnické účely Výroba mýdla a saponátů, čisticích a lešticích prostředků a kosmetických přípravků Výroba ostatních chemických látek a chemických přípravků   VÝROBA PRYŽOVÝCH A PLASTOVÝCH VÝROBKŮ Výroba pryžových a plastových výrobků Výroba pryžových výrobků Výroba plastových výrobků   VÝROBA OSTATNÍCH NEKOVOVÝCH MINERÁLNÍCH VÝROBKŮ Výroba ostatních nekovových minerálních výrobků Výroba skla a skleněných výrobků Výroba nežárovzdorných keramických a porcelánových výrobků kromě výrobků pro stavební účely; výroba Výroba keramických obkládaček a dlaždic Výroba pálených zdicích materiálů, tašek, dlaždic a podobných výrobků

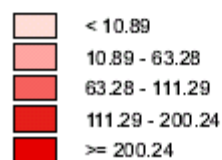
Výroba cementu, vápna a sádry

Výroba betonových, sádrových, vápenných a cementových výrobků
 Řezání, tvarování a konečná úprava ozdobného a stavebního přírodního kamene
 Výroba jiných nekovových minerálních výrobků
VÝROBA ZÁKLADNÍCH KOVŮ, HUTNÍCH A KOVODĚLNÝCH VÝROBKŮ
 Výroba základních kovů a hutních výrobků
 Výroba železa, oceli, feroslitin a plochých výrobků, tváření výrobků za tepla
 Výroba litinových a ocelových trub a trubek
 Jiné hutní zpracování železa a oceli
 Výroba a hutní zpracování neželezných kovů
 Odlévání kovů (slévárství)
 Výroba kovových konstrukcí a kovodělných výrobků (kromě strojů a zařízení)
 Výroba kovových konstrukcí a prefabrikátů
 Výroba kovových nádrží, zásobníků a kontejnerů; výroba topných těles a kotlů pro ústřední topení
 Výroba parních kotlů kromě kotlů pro ústřední topení
 Kování, lisování, ražení, válcování, protlačování kovů; prášková metalurgie
 Povrchová úprava a zušlechťování kovů; všeobecné strojírenské činnosti
 Výroba nožířských výrobků, nástrojů a železářských výrobků
 Výroba ostatních kovodělných výrobků
VÝROBA A OPRAVY STROJŮ A ZAŘÍZENÍ J. N.
 Výroba a opravy strojů a zařízení j. n.
 Výroba a opravy strojů pro výrobu a využití mechanické energie kromě motorů pro letadla, automobily a
 Výroba a opravy jiných strojů a zařízení pro všeobecné účely
 Výroba a opravy zemědělských a lesnických strojů
 Výroba a opravy obráběcích a tvářecích strojů
 Výroba a opravy ostatních účelových strojů
 Výroba a opravy zbraní a munice
 Výroba přístrojů a zařízení převážně pro domácnost
VÝROBA ELEKTRICKÝCH A OPTICKÝCH PŘÍSTROJŮ A ZAŘÍZENÍ
 Výroba kancelářských strojů a počítačů
 Výroba elektrických strojů a zařízení j. n.
 Výroba elektromotorů, generátorů a transformátorů
 Výroba elektrických rozvodných, řdicích a spínacích zařízení
 Výroba izolovaných vodičů a kabelů
 Výroba akumulátorů, primárních článků a baterií
 Výroba svítidel a elektrických zdrojů světla
 Výroba elektrických zařízení j. n.
 Výroba rádiových, televizních a spojových zařízení a přístrojů
 Výroba elektronek a jiných elektronických součástí
 Výroba rozhlasových a televizních vysílačů a přístrojů pro drátovou telefonii a telegrafii
 Výroba rozhlasových a televizních přijímačů, přístrojů na záznam a reprodukci zvuku nebo obrazu a
 Výroba zdravotnických, přesných, optických a časoměrných přístrojů
 Výroba zdravotnických přístrojů a zařízení, chirurgických a ortopedických pomůcek
 Výroba měřicích, kontrolních, zkušebních, navigačních a jiných přístrojů a zařízení kromě zařízení pro řízení
 Výroba zařízení pro řízení průmyslových procesů
 Výroba optických a fotografických přístrojů a zařízení
 Výroba časoměrných přístrojů
VÝROBA DOPRAVNÍCH PROSTŘEDKŮ A ZAŘÍZENÍ
 Výroba motorových vozidel (kromě motocyklů), výroba přívěsů a návěsů
 Výroba motorových vozidel (kromě motocyklů) a jejich motorů
 Výroba karoserií pro motorová vozidla, výroba přívěsů a návěsů
 Výroba dílů a příslušenství pro motorová vozidla (kromě motocyklů) a jejich motory
 Výroba ostatních dopravních prostředků a zařízení
 Stavba a opravy lodí a člunů
 Výroba a opravy železničních a tramvajových lokomotiv a vozového parku
 Výroba a opravy letadel a kosmických lodí
 Výroba motocyklů, jízdních kol a invalidních vozíků
 Výroba a opravy jiných dopravních prostředků a zařízení
ZPRACOVATELSKÝ PRŮMYSL J. N.
 Výroba nábytku; zpracovatelský průmysl j. n.
 Výroba nábytku
 Výroba klenotů a příbuzných předmětů
 Výroba hudebních nástrojů
 Výroba sportovních potřeb
 Výroba her a hraček
 Ostatní zpracovatelský průmysl
 Recyklace druhotných surovin
 Recyklace kovového odpadu a šrotu
 Recyklace nekovového odpadu

A1.9 EPO patent applications, average 1999-2001

Applications per million inhabitants

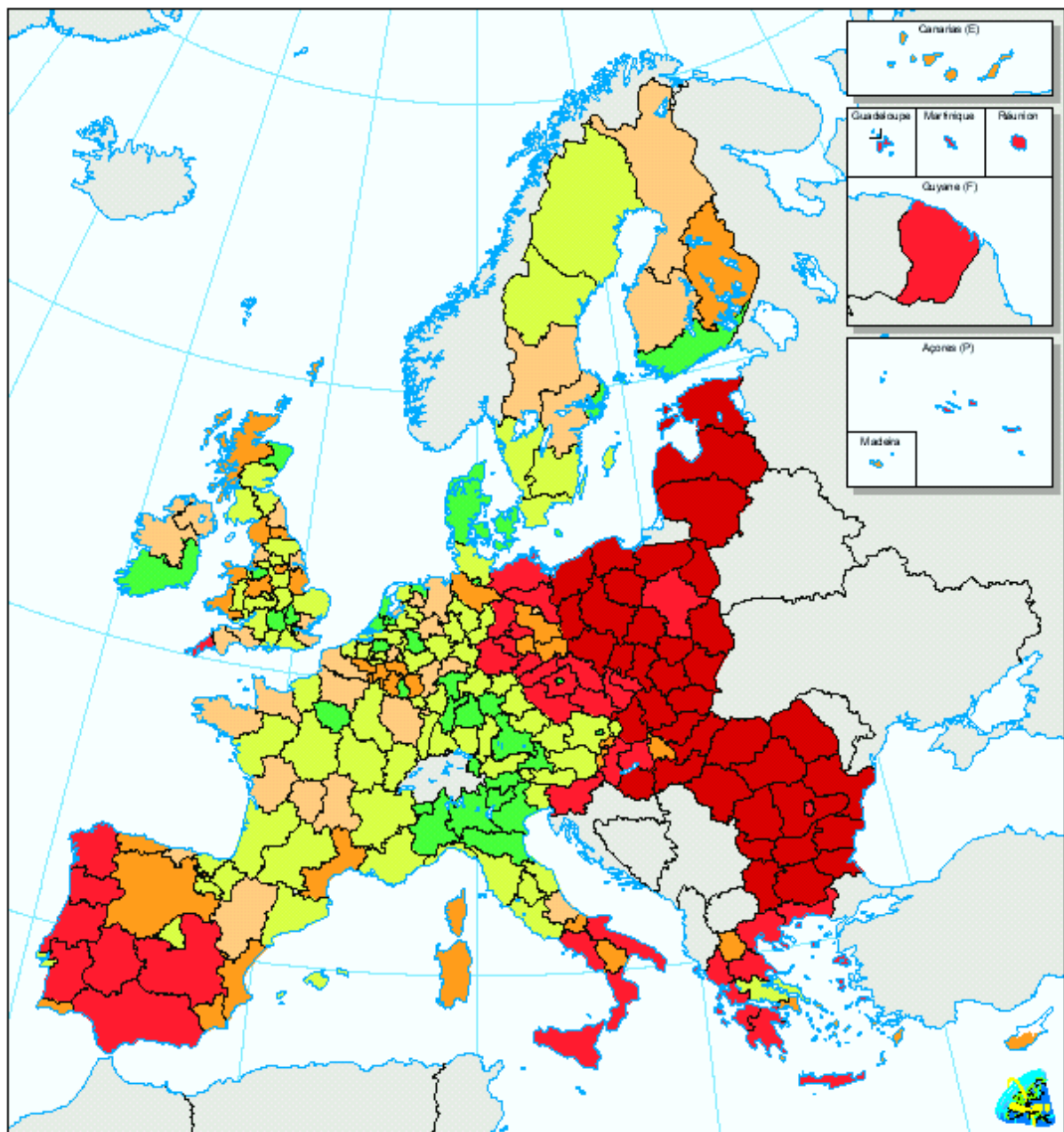
EU27 = 120.5
BG, CZ, HU, PL, RO, SK: NUTS0

EPO: European Patent Office

Source: Eurostat

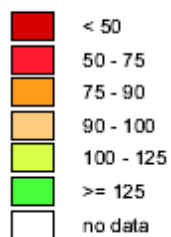
0 100 500 km

© EuroGeographics Association for the administrative boundaries

1.1 GDP per head (PPS), 2001

Index, EU25 = 100

FR(DOM): 2000

Source: Eurostat

0 100 500 km

©EuroGeographics Association for the administrative boundaries